

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

МАСТЕР АКАДЕМСКЕ СТУДИЈЕ

ТЕРОРИЗАМ, ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ И БЕЗБЕДНОСТ

МАСТЕР РАД

**БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ ОБОЈЕНИХ
РЕВОЛУЦИЈА**

Ментор: проф. др Ненад Путник

Студент: Дејан Тадић

Београд, октобар 2020.

БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ ОБОЈЕНИХ РЕВОЛУЦИЈА

САЖЕТАК

Аутор у раду анализира феномен обојених револуција као облика промене режима. Објашњава се њихов утицај на националну безбедност, повезаност са појавним облицима политичког насиља и формама преврата. Обојене револуције представљају облик промене режима применом метода грађанске непослушности и ненасилног отпора уз подршку страног фактора. Указује се на значај друштвених, економских, политичких, безбедносних и међународних фактора на примену методологије обојених револуција, као и на улогу обавештајних служби, владиних и невладиних организација у овим процесима. Анализа укључује и дескрипцију фаза у којима се изводе обојене револуције. Студијом случаја се обрађују успешно реализоване смене власти применом методологије извођења обојених револуција у Србији, Грузији, Украјини и Киргизији. У раду се предлаже низ мера у циљу обавештајне превенције и безбедносне заштите државе од претњи обојених револуција. Аутор закључује да ће примена методологије обојених револуција остати актуелна у међународним односима XXI века.

кључне речи: обојене револуције, промена режима, национална безбедност, међународни односи.

ABSTRACT

The author analyzes the phenomenon of coloured revolutions as a form of regime change. Research work explains impact of coloured revolutions on national security, the connection between the forms of political violence and the forms of overthrows. Coloured revolutions are a form of regime change by using methods of civil disobedience and nonviolent resistance with the support of a foreign factor. The importance of social, economic, political, security and international factors in the application of the methodology of coloured revolutions is pointed out, as well as the role of intelligence services, government and non-government organizations in these processes. The analysis also includes a description of the phases in which colored revolutions are performed. The case study deals with successfully realized regime changes by applying the coloured revolutions methodology in Serbia, Georgia, Ukraine and Kyrgyzstan. Author proposes measures of intelligence prevention and security protection of the state from the threats of coloured revolutions. Conclusion of research is that the application of coloured revolution methodology will remain relevant in the 21st century international relations.

key words: coloured revolutions, regime change, national security, international relations.

РАДНА БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Дејан Тадић је рођен 07. јануара 1992. године у Сомбору, Република Србија, од оца Мирка и мајке Марије. Основно и средње образовање стиче у родном граду. Дипломирао је на Факултету политичких наука Универзитета у Београду и стекао звање дипломираног политиколога. Поседује значајно искуство у делатностима невладиног сектора. Неформално образовање је стекао похађајући бројне обуке и семинаре у организацији цивилног друштва. Течно говори енглески језик, уз пасивно познавање немачког и руског језика.

ИЗЈАВА О АКАДЕМСКОЈ ЧЕСТИТОСТИ

Студент: Дејан Тадић

Број индекса: 108/2019

Студент: мастер академских студија „Тероризам, организовани криминал и безбедност“

Аутора мастер рада под називом: Безбедносни аспекти обојених револуција

Потписивањем изјављујем:

- да је рад искључиво резултат мог сопственог истраживачког рада;
- да сам рад и мишљења других аутора које сам користио у овом раду назначио или цитирао у складу са Упутством;
- да су сви радови и мишљења других аутора наведени у списку литературе/референци који су саставни део овог рада и писани у складу са Упутством;
- да сам добио све дозволе за коришћење ауторског дела који се у потпуности/целости уносе у предати рад и да сам то јасно навео;
- да сам свестан да је плагијат коришћење туђих радова у било ком облику (као цитата, парафраза, слика, табела, дијаграма, дизајна, планова, фотографија, филма, музике, формула, веб сајтова, компјутерских програма и сл.) без навођења аутора или представљање туђих ауторских дела као мојих, кажњиво по закону (Закон о ауторском и сродним правима, Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016), као и других закона и одговарајућих аката Универзитета у Београду;
- да сам да сам свестан да плагијат укључује и представљање, употребу и дистрибуирање рада предавача или других студената као сопствених;
- да сам свестан последица које код доказаног плагијата могу проузроковати на предати мастер рад и мој статус;
- да је електронска верзија мастер рада идентична штампаном примерку и пристајем на његово објављивање под условима прописаним актима Универзитета.

Београд, _____

Потпис студента

Дејан Тадић

САДРЖАЈ

1. УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ.....	10
1.1. Одређење предмета истраживања	11
1.2. Циљ истраживања	12
1.3. Хипотезе истраживања.....	13
1.4. Начин и методе истраживања.....	13
2. УТИЦАЈ ОБОЈЕНИХ РЕВОЛУЦИЈА НА НАЦИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ	15
2.1. Појавни облици политичког насиља у обојеним револуцијама	21
2.1.1. Претња силом	23
2.1.2. Политичко убиство, атентат и самоубиство	23
2.1.3. Субверзивна дејства.....	24
2.1.4. Насилни протести, побуне, нeredи и немири.....	28
2.1.5. Репресија	30
2.2. Обојене револуције као форме нелегалног начина освајања власти	30
2.3. Однос обојених револуција и политичког криминалитета	33
2.3.1. Кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије	34
2.4. Обојене револуције као сегмент хибридног рата.....	37
3. МЕТОДОЛОГИЈА ИЗВОЂЕЊА ОБОЈЕНИХ РЕВОЛУЦИЈА.....	41
3.1. Нenasилни отпор и грађанска непослушност као теоријске основе за извођење обојених револуција.....	41
3.2. Друштвени, економски, политички, безбедносни и међународни фактори као узроци обојених револуција.....	48
3.2.1. Друштвени фактори	48
3.2.2. Економски фактори.....	51
3.2.3. Политички фактори.....	54
3.2.4. Безбедносни фактори	57

3.2.5. Међународни фактори	61
3.3. Фазе извођења обојених револуција.....	65
3.4. Улога обавештајних служби, владиних и невладиних организација у реализацији обојених револуција.....	70
3.5. Студије случаја обојених револуција	79
3.5.1. „Петооктобарска револуција“ у Србији 2000. године	81
3.5.2. „Револуција ружа“ у Грузији 2003. године.....	84
3.5.3. „Наранџаста револуција“ у Украјини 2004. године	85
3.5.4. „Револуција лала“ у Киргизији 2005. године	87
3.5.5. „Евромајдан“ у Украјини 2014. године.....	89
4. ПРЕВЕНЦИЈА И ЗАШТИТА УСТАВНОГ ПОРЕТКА.....	91
4.1. Обавештајна превенција.....	92
4.2. Безбедносна заштита.....	95
5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	98
ЛИТЕРАТУРА.....	100

Попис табела и слика

Табела 1: Раст БДП у посматраним државама, страна 52;

Табела 2: БДП по глави становника у посматраним државама, страна 52;

Табела 3: Стопа инфлације у посматраним државама, страна 53;

Табела 4: Стопа незапослености у посматраним државама, страна 53;

Слика 1: Државе у којима је извршена смена власти уз помоћ методологије обојених револуција, страна 80.

1. УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ

Обојене револуције представљају политичко-безбедносни феномен који заокупља пажњу политичких актера, истраживача, припадника обавештајно-безбедносних система, медија и друштва протекле две деценије. Упркос учешћу свих заинтересованих страна и уложеном истраживачком напору, обојене револуције као безбедносна и политичка појава до данас нису у довољној мери истражене да би се о њима могао донети објективни научни став, суд или закључак. Поготово на простору Републике Србије (где је и изведена промена политичког режима 5. октобра 2000. године у форми обојене револуције) јавно мњење, истраживачи и заинтересоване стране имају недовољна сазнања о томе шта су то обојене револуције, како оне утичу на политички систем, политичке процесе, спољну политику, ко су актери реализације обојених револуција, на који начин се она изводи и, најбитније, какав је утицај обојених револуција на националну безбедност.

Након завршетка Хладног рата и тријумфа либерално-демократских принципа политике и економије, долази до трансформације међународних односа и нових трендова светске политике. Свет се ослободио „равнотеже страха“ и сталне опасности од избијања Трећег светског рата са несагледивим последицама. Током трајања периода блоковске конфронтације разматране су могућности супротстављања совјетској окупацији ненасилним средствима и методима. У сталном страху од инвазије земаља чланица Варшавског пакта, западни аутори предлажу примену метода непослушности, несарадње, бојкота и генералног штрајка у циљу пружања отпора окупаторској војсци. Концепт ненасилног отпора и грађанске непослушности је контекстуално промишљен узимајући у обзир безбедносно стање на европском континенту. Овакви предлози никада нису доживели своју практичну примену у евентуалним ратним сукобима. Основано је гајити сумњу у ефикасност оваквог начина пружања отпора непријатељским оружаним снагама. Незамисливо је да ће окупаторска војска допуштати побуњеничке активности чак и без употребе оружаних средстава од стране домаћег становништва. Посебно имајући у виду да постојање норми међународног хуманитарног права не значи да су оне поштоване од стране свих сукобљених страна у ратним дејствима.

Примена метода грађанске непослушности и ненасилног отпора добија своју практичну улогу у специјалним операцијама промене режима и утицаја на резултате избора које су се одиграле у некадашњим комунистичким државама након слома СССР-а. Значајну улогу у извођењу обојених револуција имају актери из иностранства, обавештајно-безбедносни системи, владине и невладине организације. Овај процес захтева озбиљну припрему која

је праћена разним политичким притисцима на државу у којој се жели извести обојена револуција. Претенденти на власт пролазе кроз значајне видове инструктажа, бивају материјално, медијски, организационо и логистички подржавани од стране држава које желе да смене владавину некооперативних политичких елита у земљи која за њих има стратешки и геополитички интерес. Употреба насиља није доминантна у случају реализације нелегалног освајања власти применом методологије обојених револуција. Коришћењем ненасилних метода и грађанске непослушности превратнички актери желе да усмере кризни потенцијал друштва у жељеним правцима и да изврше дестабилизацију политичког система. Овакав облик спољнополитичке интервенције је подржан интересима западних земаља за успостављање доминације у геостратешки значајним државама. У делу научне литературе су ови догађаји представљени као легитимни изрази тежње грађана у ауторитарним друштвима за освајање већег степена демократије и слобода. Узимајући у обзир политичке и безбедносне параметре, успешно реализоване смене режима методологијом обојених револуција су се одиграле у Србији 2000. године, Грузији 2003. године, Украјини 2004. и 2014. године и Киргизији 2005. године. Ова методологија је примењивана у блиској прошлости широм света (нпр. Белорусија, Венецуела и Хонг Конг), али њеном применом није остварена успешна промена режима и наметање политичке агенде земаља које помажу превратничке групе.

Због сложености овог безбедносног и политичког феномена веома је битно утврдити односе између сродних и повезаних манифестација политичког насиља и кривичних дела која су учињена из политичких убеђења и која имају за последицу угрожавање спољне и унутрашње безбедности државе. Посматрајући њихове утицаје на националну безбедност, обојене револуције представљају облик угрожавања државних и националних вредности – пре свега, политичке самосталности и стабилности.

1.1. Одређење предмета истраживања

Обојене револуције представљају облик нелегалног освајања власти, односно политичког удара, чија је главна особина да претенденти на власт уз подршку из иностранства употребљавају методе ненасилног отпора и грађанске непослушности за стварање кризног потенцијала и притиска на владајуће структуре. Важну улогу у обојеним револуцијама имају стране владе којима је у спољнополитичком интересу промена режима и долазак њима кооперативних политичких субјеката на власт. Логистичку, кадровску, материјалну, тактичку и сваку другу помоћ превратничке групе остварују путем страних обавештајних служби које им помажу и усмеравају их у остварењу пројектованих циљева. Неизоставни

пратиоци обојених револуција су владине и невладине организације, као и политички покрети који ненасилним методама и грађанским отпором теже да политичким притиском смене владајућу елиту. На ове процесе утичу друштвени, политички, безбедносни и економски фактори, као и стање и трендови у међународним односима. Систем националне безбедности државе у којој се обојена револуција припрема је незаобилазан чинилац и важан механизам заштите уставног поретка и националних вредности. Завера је важан елемент успешности извођења промене режима зато што се њоме обезбеђује прикривеност намера, актера и циљева како би се смањила могућност осујећења намере од стране чинилаца система националне безбедности.

Како бисмо успешно истражили обојене револуције као облик промене режима, нашим истраживањем ћемо посебно обухватити временски период од „урушавања комунизма“ 1989. године. Ова година је значајна да бисмо указали на промене које су уследиле на глобалном нивоу и које ће бити један од узрока политичких дешавања на посткомунистичким просторима. Хронолошким следом ћемо обрадити изведене обојене револуције и указати на друштвене, економске, безбедносне, међународне и политичке прилике које су утицале на њихово извршење.

Наше истраживање подразумева мултидисциплинарни приступ предмету истраживања. У складу са природом обојених револуција као безбедносног и политичког проблема доминантно ћемо употребљавати научни приступ науке о безбедности и политичких наука. Због квалитетног и обухватног истраживања и објективности резултата истраживања узимаћемо у обзир сазнања и методе, технике и категоријално-појмовни апарат криминалистике, методике обавештајног рада, геополитике, међународних односа, феноменологије политичког насиља, кривичног права, социологије друштвених промена, политичке економије и осталих адекватних дисциплина друштвених наука.

1.2. Циљ истраживања

Научни циљ истраживања је подробна и детаљна дескрипција обојених револуција, методологије њихове реализације, анализа студија случаја, класификација мера превенције и безбедносне заштите, објашњење каузалних односа између друштвених, економских, политичких, безбедносних и међународних фактора и обојених револуција, као и објашњење њиховог утицаја на националну безбедност. Током истраживања ћемо се трудити да остваримо систематизацију досадашњих сазнања о предмету истраживања и да укажемо на њихов научни и друштвени допринос. Закључно, покушаћемо да дамо

предиктивну оцену о могућностима извођења обојених револуција у светлу комплексности савремених међународних и регионалних односа.

Друштвени циљ овог рада се огледа у продубљенијем сагледавању и објашњењу предмета истраживања због интереса јавног мњења, политичких актера, органа државне управе задужених за послове националне безбедности, али и академске и научне заједнице која се бави политичким и безбедносним појавама, стањима и процесима.

1.3. Хипотезе истраживања

Генерална хипотеза овог истраживања гласи да обојене револуције представљају облик нелегалног освајања власти, односно политичког удара, чија је главна особина да претенденти на власт уз подршку из иностранства употребљавају методе ненасилног отпора и грађанске непослушности за стварање кризног потенцијала и притиска на владајуће структуре где се насиље користи само у оној мери колико је довољно за преузимање власти. Прва посебна хипотеза гласи да теоријску основу обојених револуција представљају ненасилни отпор и грађанска непослушност. Постојање систематичног и доступног методолошког оквира за извођење обојених револуција представља другу посебну хипотезу. Трећа посебна хипотеза је да су обојене револуције подржане од стране иностраног фактора посредством невладиних организација и обавештајних служби.

1.4. Начин и методе истраживања

Садржај начина истраживања је дефинисан предметом истраживања, хипотетичким оквиром и постављеним циљевима истраживања. У реализацији истраживања ћемо употребити опште и посебне методе и методске поступке (анализа, синтеза, индукција, дедукција, апстракција, конкретизација, спецификација и генерализација), хипотетичко-дедуктивну методу, компаративну методу, метод студије случаја и статистичку методу. Током израде рада ће бити примењена и дијалектичко-материјалистичка метода како бисмо успели да сазнајно продремо у узрочно-последичне односе који доводе до извођења обојених револуција и да аналитички извршимо дескрипцију и класификацију како политичких, економских, безбедносних, друштвених и међународних фактора, тако и свих релевантних актера укључених у ове комплексне процесе. Основна оперативна метода у истраживању је анализа садржаја, односно квалитативна анализа досадашњих научних сазнања о предмету истраживања.

Због природе предмета истраживања, морамо указати на потешкоће са којима ћемо се сусретати током истраживачког процеса: недовољна научна сазнања о посматраном

феномену, оскудност референтне литературе на српском језику, ограниченост извора о предмету истраживања и недоступност званичних података државних органа, различитост оцена и ставова о обојеним револуцијама од стране истраживача, постојање елемента завере и тајног деловања у извођењу нелегалног освајања власти превратничких актера и њихових сарадника итд.

2. УТИЦАЈ ОБОЈЕНИХ РЕВОЛУЦИЈА НА НАЦИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ

Историја цивилизације памти мноштво облика политичке организације друштвеног живота. Од примарних ловачких и сакупљачких заједница, првих цивилизација на Блиском истоку, античких полиса, преко средњовековних држава, империја, до савремене државе и наднационалних заједница. Као институција и организација, национална држава обухвата више насеља, знатно ширу територију и становништво са одређеним степеном етничке хомогености. Организациони аспект националне државе се огледа у постојању бирократског апарата који у виду државних органа заступа државу као субјекта права, а државни службеници поседују делегирана овлашћења од стране државе.¹

Савремено међународно јавно право сматра да о постојању државе можемо говорити уколико је то трајна људска заједница која поседује три конститутивна елемента: 1) територију, 2) становништво и 3) суверену власт. Имајући у виду карактер савремених међународних односа, држава у пуном смислу је субјект међународног права и међународних односа који има способност ступања у односе са другим субјектима међународног права и да се придржава принципа међународног права.²

Безбедност државе, односно *концепт националне безбедности*, спада у ред традиционалних приступа безбедности.³ Национална безбедност као концепт је заснована на принципу неповредивости суверенитета који датира од Аугсбуршког мира 1555. године (признање права владара да одлучује о религији на својој територији – лат. *cuius regio, eius religio*), преко потврда и ревизија ових права Прашким миром 1635. и Вестфалским миром 1648. године којим се утврђују принципи: територијалности – искључива контрола суверена у контроли територије (унутрашња сувереност) и аутономности – слобода вођења спољне политике и склапања међудржавних споразума (спољна сувереност). Концепт државног суверенитета подразумева да не постоји власт изнад државне, укључујући претходна два принципа територијалности и аутономности.⁴

¹ Љубомир Тадић, *Наука о политици*, Рад, Београд, 1989, стр. 225.

² Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 212.

³ Саша В. Мијалковић, *Национална безбедност – друго измењено и допуњено издање*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011, стр. 62.

⁴ Чарлс В. Кегли Јр., Јудин Р. Виткоф, *Светска политика: тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија МСП СЦГ, Београд, 2006, стр. 120.

Виталне државне вредности и државни интереси представљају фокус традиционалног концепта националне безбедности. Територијални интегритет, суверенитет, опстанак државе, политичка независност и национално јединство представљају вредности које се узимају у заштиту путем моћи државе, односно путем војне, обавештајне и економске делатности, као и ступањем у војне и политичке савезе држава. Највеће претње по националну безбедност се сматрају оружани напади споља и субверзивне делатности.⁵

Због тога посебну пажњу државне администрације и обавештајно-безбедносног система представља подривање и угрожавање неотуђивог права државе, односно њених грађана, да одлучују о унутрашњем друштвено-политичком и економском уређењу и спољној политици. У савременим међународним односима се апсолутна сувереност доводи у питање: државе се одричу дела своје суверености приступањем у међународне организације, системе колективне безбедности, чланством у међународним и регионалним економско-финансијским институцијама, прихватањем универзалних и регионалних декларација и пактова о људским правима. Поред свих ограничења и умањења пуноће суверености, држава опстаје и у ери глобализације: у функцијама доношења правних норми и њиховом спровођењу, судској власти, јавној и националној безбедности, пореској и економској политици, спољној политици итд.⁶

У спољној политици и међународним односима државе често угрожавају сувереност друге државе зарад остварења својих интереса или очувања својих вредности. Моћније и утицајније државе вођене пројектованим спољнополитичким циљевима често заобилазе међународне организације и норме међународног права.⁷ Ширење политичког утицаја на земље које одбијају да се повинују захтевима снажнијих субјеката међународног права и стварање кооперативних партнера може да се оствари и путем иницирања и извођења обојених револуција у земљама под тзв. диктаторским и недемократским режимима. Државе које пруже отпор повиновању економским и (гео)политичким интересима бивају оптужене за кршење људских права, ауторитарност, угрожавање регионалне и међународне безбедности, непостојање услова за фер и демократске изборе, одсуство владавине права и осталих политичких и правних тековина и достигнућа модерног доба.

Талас демократских револуција је захватио некадашње комунистичке државе од 1989. до 1991. године. Совјетски савез је био на издисају и изгубио је свој некадашњи капацитет моћи који је имао током Хладног рата. Совјетске оружане снаге и обавештајно-

⁵ Саша В. Мијалковић, оп. цит, стр. 63.

⁶ Борис Кривокапић, оп. цит, стр. 1029-1030.

⁷ Саша В. Мијалковић, оп. цит, стр. 68.

безбедносни систем нису могли да сузбију побуне сличне онима из Источног Берлина 1953, Будимпеште 1956. и Прага 1968. године. У борби између идеологија либерализам је победио комунизам. Пад „гвоздене завесе“ је био неминован. У Пољској су јуна 1989. године одржани први слободни избори где је победила опозиција вођена покретом „Солидарност“. Економско-социјална криза је наметнула транзицију мађарске комунистичке партије у социјалистичку, а парламентаризам је задобио значајнију улогу у друштвеном животу. Сложена безбедносно-политичка ситуација у Источној Немачкој током друге половине 1989. године је довела до смене тадашњег шефа Политбироа Јединствене социјалистичке партије Немачке, Ериха Хонекера, као и до рушења Берлинског зида – симбола блоковске поделе света на комунистички Исток и капиталистички Запад. Годину дана касније догодило се „уједињење две Немачке“. У Чехословачкој су се промене одиграле у новембру 1989. године са пратећим масовним протестима незадовољних грађана. Николае Чаушеску, дугогодишњи неприкосновени владар Румуније, је након низа демонстрација и сложеног безбедносног стања ухапшен и по хитном поступку осуђен на смрт стрељањем 25. децембра 1989. године. Први румунски слободни избори су одржани у мају 1990. године, где победу односи Фронт националног спаса. Узимајући у обзир ставове многих истраживача, у Бугарској је новембра 1989. извршен „државни удар одозго“, када је председнику Тодору Живкову прочитана његова оставка на седници Централног комитета. Међутим, на првим слободним у јуну 1990. победу односи реформисана комунистичка партија – Социјалистичка партија. Албанију су потресали изазови демонстрација и оружаних сукоба од 1990. до 1992. када власт преузима Сали Бериша који реafirмише великоалбанске националне идеје.⁸

Ови догађаји су представљали увод у експанзију зоне утицаја Сједињених Америчких Држава. Након пада комунистичких режима, поменуте државе приступају НАТО-у, чиме се мења безбедносна ситуација на европском континенту. Изузев Албаније, све наведене државе су постале чланице Европске уније. Наследница Совјетског савеза, Руска Федерација, се налазила у дубокој кризи током деведесетих година XX века и није могла да се избори са унутрашњим безбедносним, друштвеним и политичким проблемима, што је утицало на изостанак адекватне реакције на ширење утицаја НАТО-а ка њеним границама. Користећи слабости и кризе које су задесиле Руску Федерацију, покренута је дестабилизација постсовјетског простора.

⁸ Марко Парезановић, *Политички преврат: савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013, стр. 64-73.

Сједињене Америчке Државе и Европска унија су гледале да ослабе или прекину везе које су некадашње државе Совјетског савеза имале са Руском Федерацијом. Посредством Савета Европе основан је ГУУАМ - регионална међународна организација за демократију и економски развој. Окупљала је Грузију, Украјину, Узбекистан, Азербејџан и Молдавију. Из ове организације је 2005. године иступио Узбекистан након покушаја преврата. Ова регионална међународна организација је одиграла велики значај у извођењу обојених револуција на просторима држава некадашњих чланица СССР-а. Смењивање некооперативних политичких елита кооперативним је према схватању глобалних стратега ефикасније решење од војне интервенције.⁹ Узимајући у обзир мишљење Олега Карповича и Андреја Манојла, Сједињене Америчке Државе су користиле обојене револуције у својим идеалистичким стремљењима ка изградњи демократског света.¹⁰

Извођење обојених револуција захтева стратешки приступ при свим фазама њене реализације. Економским притисцима се држава мета напада доводи у висок степен зависности од иностранства. Овај вид интервенције се врши посредством међународних економских институција (Светска банка и Међународни монетарни фонд) или путем банкарског сектора, инвестиционих фондова, страних компанија и утицајних појединаца спремних на сарадњу. Није реткост да се државама уводе и економске санкције како би се утицало на животни стандард грађана и изазвала друштвена и политичка нестабилност услед лошег животног стандарда. Последице паду животног стандарда, настају социјалне тензије, политичке и безбедносне кризе које се појачавају путем психолошко-пропагандних и субверзивних дејстава. Услед нагомиланих противречности, опозиционе снаге руководе незадовољством грађана уз инструкције специјализованих служби из иностранства. Опозиционе снаге проглашавају изборну победу без обзира на резултате гласања и позивају своје присталице на скуп који се одржава на централном градском тргу. У случају да опозиција није остварила победу, вође процеса износе оцене о нерегуларности изборног процеса и организују се протести до признавања победе опозиционе изборне листе. Како би се појачао притисак на владајуће структуре, инострани фактор путем невладиних и међународних организација пружа аналитичку подршку опозицији путем утицаја на јавно мњење.¹¹

⁹ *Ibid*, стр. 76.

¹⁰ Олег Г. Карпович, Андрей В. Маноило, *Цветные революции: теория и практика демонтажа современных политических режимов*, Юнити - Дана, 2015, стр. 5.

¹¹ Марко Парезановић, оп. цит, стр. 88-92. Опширну анализу и дескрипцију методологије извођења обојених револуција ћемо приложити у посебној целини.

Из приложеног можемо закључити да су обојене револуције појаве људског порекла којима се угрожава национална безбедност. Држава мета напада је непосредно изложена низу *политичких притисака* у виду „...савета и упутстава високих званичника држава, међународних организација, међународних мисија, преговарачких и посматрачких тела на јавним дебатама, састанцима, заседањима скупштинских тела међународних организација, дипломатским састанцима који су, најчешће, медијски праћени“¹². Ови политички притисци имају своје оправдање у забринутости међународне јавности за угрожена људска права, стање демократије, регуларност и транспарентност изборног процеса, као и пружању подршке напорима грађана да се ослободе „ауторитарних и недемократских“ режима.

Економски притисци су често употребљени пре извођења обојене револуције у циљу дестабилизације: „...држави и њеним привредним субјектима отежава се сарадња, усложњавају и отежавају се услови под којима може да учествује у међународној привреди, отежава јој се добијање финансијских повластица или кредита код међународних финансијских институција, отказују се закључени уговори, нуде штетни уговори, захтевају се посебне, додатне и неуобичајене гаранције за обезбеђивање извршења уговора, замрзавају јој се средства и имовина у иностранству, отраничава се режим ваздушног и воденог саобраћаја и транспорта“¹³. У циљу изазивања што веће друштвене и политичке напетости услед пада животног стандарда грађана, користе се економске санкције у виду ембарга, бојкота и економске блокаде с циљем наношења привредних губитака и осиромашења. На тај начин држава може бити лакше приморана да прихвати одређене политичке уступке и захтеве. Држава под дејством економских принуда се суочава са катастрофалним последицама по економски систем које посредно утичу на квалитет живота у земљи, пад одбрамбене способности, али и на унутрашњу безбедност (појава друштвених немира, притисака на владу, растућа стопа криминалитета).¹⁴

Примена економских мера принуде је веома значајна у циљу стварања конфликтне ситуације. Стварањем нестабилног социјалног амбијента се олакшава дејство политичким субјектима који каналишу акумулирано незадовољство грађана услед лоше економске ситуације и пада животног стандарда. За главног кривца се проглашава власт, а утицај иностраног фактора се прикрива и занемарује. Услед напетог друштвено-политичког

¹² Саша В. Мијалковић, оп. цит, стр. 197.

¹³ *Ibid*, стр. 199.

¹⁴ *Ibid*, стр. 199-200.

амбијента и сложене безбедносне ситуације олакшава се пропагандно-психолошка делатност у циљу политичке мобилизације незадовољних грађана ка опозиционим актерима. Претходно речено потврђује Симеуновићев налаз да: „...масовно незадовољство које води политичкој акцији, закључно са незадовољством класе која отпочиње револуцију, налази своју примарну форму у незадовољству стањем економских односа у датом друштву“¹⁵.

Последично, спремност структура безбедности за заштиту уставног поретка се смањује, јер и овај сегмент друштва бива погођен лошом економском ситуацијом. Захваћени падом животног стандарда, али и постојањем могућности напредовања уколико остваре договор са потенцијалним носиоцима власти, припадници система безбедности могу да достављају непоуздана обавештења и анализе безбедносне ситуације владајућим структурама, али и да одбију да изврше наређења која се тичу заштите уставног поретка током разрешења конфликтне ситуације и покушаја извршења обојене револуције. Услед изражене друштвене и економске кризе очекиван је пораст активности организованих криминалних група и повишена стопа криминалитета. Припадници криминалних организација могу учествовати у реализацији преврата као актери који имају искуства у сукобима са припадницима полиције, али се, такође, одликују и спремношћу да подрже опозиционе снаге у замену за амнестију и легализацију криминалних токова након смене владајућег режима.

Обојене револуције су сложена појава са вишеструким негативним утицајем на националну безбедност. Главна резултанта обојених револуција представља угрожавање суверености државе као бране од утицаја иностраног фактора на правце развоја друштва. Губљењем политичке независности и јединства се отвара простор за довођење државе у зависан положај зарад остварења економских и политичких циљева других субјеката међународног права. Сходно томе, државе које су могуће мете напада посредством обојених револуција морају да улажу озбиљне напоре у мере превенције и мере безбедносне заштите уставног поретка. Поред тога што владе морају да раде у интересу својих грађана, оне морају и да улажу значајна средства у опремање и јачање снага безбедности, али и да кадровски, путем примене нових научних сазнања, употребом нових технолошких достигнућа јачају капацитете својих обавештајно-безбедносних система. Правовремено откривање намере за реализацију обојених револуција, идентификовање актера извршења, спречавање субверзивне делатности и откривање елемената

¹⁵ Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 55.

инострани је кључан механизам заштите државне независности и политичке стабилности, јер путем дејства савремених медија је могуће „демонизовати“ и најбољу могућу власт која не жели да потчини своју државу страним интересима.

2.1. Појавни облици политичког насиља у обојеним револуцијама

Као комплексан безбедносно-политички феномен, обојене револуције у себи садрже основне и сложене појавне облике политичког насиља. Посебну пажњу морамо указати на објашњење модалитета нелегалних начина освајања власти, јер обојене револуције представљају форму преврата. Иако се овај вид промене власти представља као ненасиљан, он ипак у себи садржи одређену дозу насилности: у обојеним револуцијама се насиље користи у оној мери колико је то неопходно зарад освајања власти. У овом поглављу ћемо указати на однос посматраног феномена са претњом силом, притиском, политичким убиством и атентатом, насилним протестима, побунама, нередима и немирима, субверзијом и репресијом као појавним облицима политичког насиља. Осврнућемо се на нелегалне начина освајања власти и на објашњење термина преврата у форми политичког удара, државног удара и пуча, феномен социјалне и политичке револуције, на заверу као незаобилазног пратиоца преврата. Због природе предмета истраживања неопходно је обрадити појам политичког криминала, односно указаћемо на однос обојених револуција и кривичних дела против уставног уређења и безбедности. На крају ћемо понудити објашњење односа између хибридног рата и обојених револуција као претњи по националну безбедност.

Да бисмо правилно разумели појавне облике политичког насиља у обојеним револуцијама, најпре морамо понудити одређење појмова политичке власти, политичке моћи, силе и насиља. Особеност ових термина је што се преплићу и што не постоји јасно издефинисана линија разграничења, те се они често изједначавају и користе као синоними. Драган Симеуновић дефинише *политичку моћ* као: „...могућност да се формалним и неформалним утицајем у сфери политике утиче на кључне токове развоја друштва, а која је најчешће испољена кроз односе подређености и надређености, при чему степен утицаја обично стоји у пропорционалном односу са степеном моћи“¹⁶. Основ политичке моћи је економска моћ, и поседовање прве представља услов поседовања друге и обрнуто. Ова два вида моћи се међусобно допуњују. Важна напомене је чињеница да поседовање политичке моћи подразумева способност реализације циља. Моћ може бити лична, групна или

¹⁶ Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер – I део*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002, стр. 145.

друштвена, узимајући у обзир да ли се поседује способност реализације сопствених, групних или друштвених интереса. За потребе нашег истраживачког napora, важно је напоменути да поседовање моћи подразумева и могућност вршења санкције и ограничења.¹⁷

Сила представља средство остварења и одржања моћи, док је *насиље* начин исказивања и спровођења моћи, истиче Симеуновић. Односи силе и моћи су нераскидиво повезани – постојање силе подразумева постојање моћи, акт насиља представља исказивање моћи. Силу и насиље је потребно разграничити – сила је статична, она представља средство којим се делује и материјална је претпоставка насиља; насиље у себи садржи динамичку и акциону компоненту.¹⁸

Уколико политичка моћ бива институционализована и ако се заснива на способности правног одлучивања, где имаоци позиција поседују институционалне могућности доношења одлука, онда говоримо о *политичкој власти*, односно једној врсти моћи. Поседовати власт значи поседовати надмоћну позицију, уз покоравање оних над којима се влада. Легитимност власти представља добровољно прихватање власти од стране подређених. Са аспекта безбедности важно је напоменути да се власт појављује као институционализована принуда која у одређеним ситуацијама може прерасти у насиље владајућих с циљем обезбеђења доминације. Из наведеног проистиче да је владавина функционални склоп друштвених односа и снага којим се усмеравају правци друштвене заједнице или области друштвеног живота.¹⁹

Политичко насиље као један од појавних облика друштвеног насиља се дефинише као: „...директна или индиректна - латентна примена силе у сфери политике и политичког, односно као директна или индиректна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног, односно претпостављеног политичког противника“²⁰. Оно је увек врста политичког чина – активности; представља телеолошку делатност – рационални моменат претеже над ирационалним. Као субјект и објект политичког насиља се појављује човек, друштво и његове институције. Политичко насиље као рационална делатност се увек врши зарад остварења одређених интереса. Друштвени односи представљају примаран узрок политичког насиља. Поред биолошких основа насиља код човека, конкретни друштвени услови представљају доминантан фактор

¹⁷ *Ibid*, стр. 145-146.

¹⁸ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 99-100.

¹⁹ *Ibid*, стр. 100-101.

²⁰ Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 27.

испољавања политичког насиља: постојање сукобљених интереса између етничких, религијских и политичких група и унутар њих. Политички интереси представљају главни мотив у извршењу аката политичког насиља.²¹

2.1.1. Претња силом

Незаобилазан чинилац свих обојених револуција је *претња силом* као „...облик индиректног насиља, дакле, врши се без директне употребе силе са циљем реализације одговарајућих интереса кроз изазивање страха од повреда физичког интегритета и нарушавања идентитета ако се ради о јединки или групи, или територијалног интегритета уколико се нпр. ради о држави као објекту насиља, као последицама у случају неизлажења у сусрет субјекту претње“²². Претњу силом у обојеним револуцијама могу користити актери извођења обојених револуција, носиоци власти и субјекти заштите уставног поретка. Носиоци превратничке активности могу током демонстрација да искажу интенцију употребе силе у циљу стварања притиска на власт. Иностран фактор може да укаже подршку опозиционим субјектима у виду испољавања намере за интервенцијом у циљу заштите људских права и због нерегуларности изборног процеса. Снаге безбедности својом појавом на терену као манифестацијом силе (излазак на улице у опреми за разбијање демонстрација, присутност коњичких јединица, оклопних возила итд.) могу да утичу на одвраћање актера извођења од намере извршења политичког удара, уношењем паралишућег страха међу акционо језгро и присутне грађане. Феноменолошки посматрано, претња силом је ништа друго до форме отвореног *притиска*, уколико га схватимо као: „...облик насиља онда када се рачуна са интересом онога на кога се притисак врши да очува своје идентитетне ресурсе моћи, у смислу очувања онога што има или онога што јесте, по цену одговарајућих уступака који воде остварењу притисака онога ко притисак врши, а да се још увек битно не нарушава укупни интегритет (моћи) онога на кога се притисак врши“²³.

2.1.2. Политичко убиство, атентат и самоубиство

У обојеним револуцијама се дешава да оне буду обележене случајевима политичких убистава и атентата. Симеуновић дефинише *политичко убиство* као: „...идеолошки, односно политички мотивисану потпуну и трајну физичку елиминацију стварног, потенцијалног или претпостављеног политичког противника, као вид санкције због

²¹ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 102-104.

²² Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 89.

²³ *Ibid*, стр. 88-89.

његовог политичког убеђења или делатности, али и превентивно²⁴. Марко Парезановић указује да политичко убиство и атентат у нашем случају често имају одлике бића кривичног дела тероризма. Међутим, политичко убиство може бити извршено како од стране превратничких структура, тако и од стране снага безбедности и лица посредно и непосредно повезаних са носиоцима власти. *Атентат* као појавни облик политичког насиља се од политичког убиства разликује по чињеници да су мете атентата искључиво политички важне личности. Двосмерност, такође, представља особеност употребе атентата у обојеним револуцијама: мете атентата могу бити и носиоци власти, али и опозициони лидери.²⁵ У циљу драматизације и стварања кохезивних и мобилишућих психолошких ефеката може доћи до инструментализације *политичког самоубиства* као ефикасног средства за драматично указивање на друштвене односе.²⁶

2.1.3. Субверзивна дејства

Изузетну важност у фази припреме обојене револуције представљају субверзивна дејства. *Субверзија* је сложени облик институционалног политичког насиља који се дефинише као: „...настојање и реализација настојања максимизираних продора таквих глобалних идеолошких, економских и културних образаца и односа, и по укупан профил друштва битних друштвених и привредних усмерења (као и парцијалних попут начина војне обуке, тржишне оријентације и сл.), све до начина индивидуалног и колективног живљења (потрошачки менталитет) који омогућује реализовање стратешког циља носиоца субверзије, у одговарајуће поре друштва – објекта субверзивне пенетрације. Стратешки циљ сваке субверзије је дестабилизација одређеног друштвено-политичког система изнутра²⁷. Другачије одређење субверзије нуди Мијалковић: „Субверзија (лат. *subversio* – разарање, рушење, преврат) је скуп делатности које треба да подрију (дестабилизују) државу и да доведу до промене њеног устројства, односно друштвено-политичког и уставног поретка, или бар владе²⁸.

Важно је напоменути да субверзија увек подразумева елемент иностраности. Она у себе укључује низ активности уперених против одређене државе или групе у мирнодопоским и ратним условима. Субверзивне активности се изводе тајно, директно или индиректно. *Специјални рат* је често употребљаван као синоним за субверзију: употреба организованих, координисаних, политичко-дипломатских и економских акција,

²⁴ *Ibid*, стр. 103.

²⁵ Марко Парезановић, оп. цит, стр. 132.

²⁶ Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 106.

²⁷ *Ibid*, стр. 134-135.

²⁸ Саша В. Мијалковић, оп. цит, стр. 238.

психолошко-пропагандна дејства, обавештајно-субверзивни рад, терористички акти, војне акције и остале мере и поступке које су предузете од стране једне или више држава против друге државе. Најучесталије субверзивне активности су: обавештајна делатност путем агентурних мрежа; подстицање, припрема и извођење превратничких делатности; подршка герилским и терористичким активностима; економска и политичка дестабилизација; корумпирање носилаца власти и подстрекивање оружаних побуна.²⁹

Најчешће коришћена техника субверзије је „техника друштвеног расцепа“: 1) изазивање расцепа у политичким, економским, безбедносним и научним врховима друштва, 2) стварање расцепа између друштвених врхова (на пример између безбедносних и политичких), 3) расцеп између одговарајућег врха и базе и 4) подстицање расцепа у друштвеној бази (уз употребу социјалних антагонизама). Субверзија се врши посредством три канала: 1) идеолошко-културног, 2) привредног и 3) војно-обавештајног. Најбољу заштиту субверзивним дејствима пружа стварање сопственог идеолошког идентитета, као и стварање независних економских и безбедносних ресурса моћи.³⁰

За наше истраживање је веома значајно да објаснимо следећа два аспекта субверзивне делатности: деструктивној психолошко-пропагандној делатности и субверзивним (тајним) акцијама обавештајних служби. Мијалковић пропаганду (лат. *propagare* – ширење идеја, уверења и учења) дефинише као: „...сваки систематски напор да се мање или веће групе људи (адресати – објекти пропаганде) придобију за став који одговара ономе који тај напор предузима (адресанту – субјекту пропаганде)“³¹. Пропагандом у циљу субверзивног деловања се најчешће служе владе, политичке партије, верске заједнице, привредни субјекти, али и специјализоване службе са посебно обученим особљем за вршење психолошко пропагандних дејстава. За националну безбедност су најопаснија психолошко-пропагандна дејства страних обавештајних служби.³²

Пропагандном делатношћу се остварује жеља за утицајем на јавно мњење. Савремене медије карактерише хиперпродукција садржаја путем ширења индустрије културе, где се умањује способност појединца за критичко и независно размишљање. Појединац са смањеним когнитивним способностима је подложен манипулативним техникама у јавној сфери – јавно мњење није формирано на основу отворене, рационалне делиберације, него

²⁹ *Ibid*, стр. 239-240.

³⁰ Драган Симеуновић, оп. цит, стр. 137-138.

³¹ Саша В. Мијалковић, оп. цит, стр. 240.

³² *Ibid*.

се оно креира путем манипулације и контроле (са посебном пажњом према изазивању емотивних реакција на друштвене и политичке проблеме - прим. аут.).³³

Савремени технолошки развој и појава друштвених мрежа (Facebook, Twitter, Instagram) доноси нове могућности у вршењу пропагандних и психолошких дејстава. Креирање медијских садржаја је олакшано путем разноврсних софтверских решења, а трошкови дистрибуције медијских производа су сведени на минимум путем употребе интернета. У ери свеопште доступности рачунара, паметних телефона и интернета, друштво је као никада раније изложено дејствима за ширење дезинформација и лажних вести (енг. fake news) чиме се поостварује тежња да се ситуација у држави представи лошијом од стварне у циљу изазивања жељених процеса и догађаја путем емотивно бурне реакције грађана.³⁴

Значајан вид психолошко-пропагандних активности представља идеолошко-политичка индоктринација путем систематског и дуготрајног ширења и наметања учења, утицаја и идеја како би се код аудиторијума изградили одређени ставови и идеолошка свест. На овај начин се врши регрутација будућих терориста, актера извођења преврата, агената од утицаја итд. Индоктринација се врши посредством невладиних организација, верских заједница, образовних, научних, политичких и медијских институција.³⁵ Невладине организације путем организовања образовних програма, семинара и стипендирања теже да регрутују младе активисте из политичких партија и удружења грађана, као и перспективне студенте, пре свега, друштвено-хуманистичких наука. Омладинска циљна група је посебно подложна манипулативним и индоктринарним дејствима ако се има у виду: недостатак животног искуства, оправдана младалачка тежња за правдом, емотивност, лош материјални положај, жеља за напредовањем и каријерним усавршавањем, недостатак државотворне и патриотске свести. Учешћем у активностима невладиних организација, млади нису ни свесни да су предмет психолошког профилисања и процене могућности за изградњу агентурног или сарадничког односа. Претраживањем интернета и приступом доступних биографија функционера можемо закључити да похађање обука у организацији невладиног сектора повезаног са иностранством, често представља битан корак у

³³ Ентони Гиденс, *Социологија*, Економски факултет, Београд, 2007, стр. 465.

³⁴ Марко Парезановић, Реља Жељски, *Улога пропагандних активности у политичким превратима*, Српска политичка мисао, 3/2019, стр. 411.

³⁵ Саша В. Мијалковић, оп. цит, 241.

каријерном напредовању и ступању на политичке функције у државама које су подложне утицају страних влада на политичке токове.³⁶

Поред спровођења обавештајних и контраобавештајних активности, савремене обавештајне службе врше специфичне тајне субверзивне садржаје чиме се утиче на реализацију спољнополитичких циљева извршне власти. Тајне акције подразумевају низ мера и активности којима се реализују субверзивна дејства.³⁷ Методе реализације тајних акција обавештајних служби у циљу субверзије су следеће:

- 1) *агент од утицаја* (политичари, медијски радници, припадници снага безбедности, привредници, запослени у државној администрацији, политичари) – ове личности су раније биле предмет психолошке процене и селекције од стране обавештајних служби; након што су стекли могућност утицаја на политичке и друштвене токове у земљи, бивају активирани и инструисани од стране иностраног елемента везујући своју државу за страну владу. Агенти од утицаја су често уцењени компромитујућим материјалом из приватног живота, али се, такође, рачуна на осветољубиви карактер личности и тежњу ка остварењу материјалне користи;
- 2) *фракција и група* – употребом дискректног помогања опозиционим групама и фракцијама, обавештајне службе теже да преко њих утичу на политичке процесе у земљи када ове групе буду на власти. Примена овог метода је нарочито значајна код превратничке делатности приликом организовања нелегалних промена режима;
- 3) *пласирање информација и дезинформација* ради дискредитације припадника политичке елите или као сегмент психолошко-пропагандних дејстава;
- 4) *фалсификовање* поверљивих докумената, аутобиографија, сведочења и осталих важних докумената у циљу дискредитације политичког система, политичке партије, политичара из врха власти или зарад стварања савезника;
- 5) *насиље и претње насиљем* – примена политичког насиља зарад остваривања циљева специјалних операција: подршка терористичким групама, герили, диверзија, саботажа, изазивање оружане побуне, грађанског рата или војне интервенције.³⁸

³⁶ Више о употреби невладиних организација у информационим операцијама обавештајних служби видети у Милан Ђ. Миљковић, *Посебност информационих операција у раду савремених обавештајних служби – докторска дисертација*, Факултет безбедности, Београд, 2016, стр. 222-226.

³⁷ Младен Бајагић, *Шпијунажа у XXI веку: савремени обавештајно-безбедносни системи*, Book & Marso, Београд, 2008, стр. 26.

³⁸ Саша В. Мијалковић, оп.цит, стр. 243.

2.1.4. Насилни протести, побуне, нери и немири

Политички протест је важан чинилац извођења обојених револуција. Њиме се на симболички јасан начин одашиљу политичке поруке носиоцима власти и грађанима и пружа се увид у бројчану снагу носилаца превратничке делатности, исказује се озбиљност политичке намере, али се путем њега, такође, врши притисак на владајуће структуре. Узроци политичких протеста су углавном економске и политичке природе: нпр. незадовољство животним стандардом, високом стопом незапослености, политичком ситуацијом у земљи и региону итд. Као што смо раније истакли, важна напомена је да обојене револуције садрже насиље само у оној мери колико је потребно да би се преузела власт. Стога, до радикализације протеста може доћи услед: 1) политичко-идеолошког интензивирања; 2) измене услова за извођење протеста; 3) превагнућа ирационалног момента над рационалним; 4) долазак нагона за самоодржањем на прво место; 5) подстрекивањем учесника на употребу насиља као средства од стране акционог језгра или спољног фактора.³⁹ Да бисмо извршили класификацију политичких протеста, морамо имати у виду следеће чињенице: 1) бројност и компактност непосредних и посредних учесника; 2) њихову организованост и способност; 3) средства; 4) методе и правци вођења акције и 5) стратешки и тактички циљеви.⁴⁰

Побуна представља облик личног и масовног незадовољства, док су насилне демонстрације, нери и немири врсте колективног (масовног) политичког протеста. Као облик политичког насиља, побуна се може одредити као: „...вид личне, групне или колективне активности на плану супротстављања официјелном, легалном или признатом вођству, односно управљачкој структури услед несагласности са постојећим или планираним стањем и односима које карактериша већи или мањи степен усклађености акција организованих учесника у правцу остварења циљева који се, према процени вођства побуне, не могу реализовати мирним путем, односно, којима се повећавају изгледи за поспешивање реализације кроз организовано извођење насиља“⁴¹. Утврдити јасну граничну линију између насилних протеста, немира, нери и побуна представља тежак задатак - они су сродни појмови и имају заједничке чиниоце. Услови који погодују развоју политичких протеста, нери и немира су бројни и комплексни: свест о

³⁹ Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 112-113.

⁴⁰ *Ibid*, стр. 116-117.

⁴¹ *Ibid*, стр. 126.

сопственом положају; могућност манипулације актерима; друштвена, класна, расна и национална хомогеност; географски фактор.⁴²

Нереди и немири су према Парезановићу једни од најупечатљивијих примера употребе политичког насиља током обојених револуција. Нереди се дешавају услед вршења нелегалних форми насиља од стране многих актера, али они, такође, могу бити последица ванредних ситуација (природне и техничке катастрофе). Последишно долази до колективног паничног и хаотичног понашања, чиме се крше важеће моралне и правне норме. Насилне политичке нереди карактерише асоцијално и деструктивно политичко понашање којим се жели извршити смена владајуће структуре, али без значајније промене друштвено-економских односа. Разлика између нереди и немира је у томе што се током нереди ослобађа велика количина емоционалне енергије уз одсуство личне одговорности за учињено због могућности анонимног деловања и изостанка санкције за кршење правних норми.⁴³ Међутим, у данашње време се могућност за некажњено ремећење јавног реда и мира током нереди драстично смањила: већина јавних простора је покривена системима видео надзора, полиција и службе безбедности поседују веома квалитетну техничку опрему за опсервацију и документовање, путем софтверске обраде видео материјала је олакшана идентификација актера нереди, учесници се често (само)одају путем објављених садржаја на друштвеним мрежама, приступом базним станицама мобилне телефоније се веома прецизно може утврдити бројност актера, али и која су све лица била присутна на одређеној територији. За разлику од нереди, немирима се жели досегнути одређени ниво свести о друштвено-политичким питањима; поседују виши степен организованости; већи број учесника; јасно дефинисане циљеве и друге особине које указују да су немири шири појам од нереди. *Демонстрације* су једна од најчешћих форми исказивања немира. Оне су унапред испланиране политичке активности путем учешћа јавности у исказивању протеста због одређених одлука или политичког стања.⁴⁴ Поспешивање успеха и појачавање динамике демонстрација се може утицати са креативношћу форме протеста и путем анимирања учесника интерактивним садржајима. Демонстрације које су превише статичног карактера, са нејасним циљевима и нереалним захтевима су унапред осуђене на пропаст због постепеног опадања бројности учесника, њиховим разочарењем у акционо језгро и растућим скептицизмом у могућност реализације политичких захтева.

⁴² *Ibid*, стр. 117-118.

⁴³ Марко Парезановић, оп. цит, стр. 133-134.

⁴⁴ Драган Симеуновић, оп. цит, стр. 119-120, 125.

2.1.5. Репресија

Свака држава подразумева постојање њене *репресивне функције*. У историји цивилизације не постоје примери политичког система који се није служио репресијом као средством одржања и останка на власти, регулисања друштвених конфликта и обезбеђења поштовања и извршења норми. Репресија је средство и део политике власти чији карактер одређује циљ и нужност употребе репресивних мера. Уколико власт нема апсолутну контролу над војним и полицијским снагама, употреба репресивних средстава је немогућа.⁴⁵ Међутим, претерана употреба репресивних средстава може имати негативан ефекат по владајуће структуре – прекомерна употреба силе према грађанима може само да појача интензитет акумулираног незадовољства и оснажи емотивни набој. У ери савремених технологија, свеprisутности друштвених мрежа и паметних телефона са видео камерама лако се може пласирати медијски садржај са сценама прекомерне употребе силе од стране снага безбедности. На овај начин се долази до стварања још веће друштвено-политичке поларизације, али и вршења политичких притисака из иностранства.

Наредбодавни капацитет моћи је важна карактеристика у оцени укупног квантума политичке моћи коју поседују владајуће структуре. Индикатор губљења политичке моћи и извесности смене режима представља непослушност снага безбедности у извршавању наређења. Војска, полиција и службе безбедности као основни стуб заштите уставног поретка применом репресивних мера и посебних овлашћења у ситуацијама када треба применити насилне методе могу да откажу послушност владајућем режиму и надређенима, чиме се олакшава превратничка делатност. Стога, посебно интересовање служби безбедности треба да буде заштита војске и полиције од субверзивних дејстава, односно контраобавештајна заштита система националне безбедности од стварања агентурне мреже у извршилачким и управљачким структурама.

2.2. Обојене револуције као форме нелегалног начина освајања власти

Свака држава правним нормама и путем репресивног апарата штити уставни поредак од насилног освајања власти. Уставном материјом и изборним правом је регулисана смена и освајање власти. Кривично право сваке савремене државе предвиђа санкције за дела која се тичу напада на уставни поредак и угрожавања безбедности државе. Међутим, историја је пуна примера насилне смене и освајања власти. Политички актери се одлучују на нелегалне методе освајања власти из мноштва разлога: схватање да су постојеће правне

⁴⁵ *Ibid*, стр. 139-140.

норме неповољне за освајања власти, прихватање насиља као примарног средства освајања власти, игнорисање норми које су донете од стране власти, тј. политичких противника. *Преврати* представљају најчешћу форму нелегалног освајања власти. Они могу имати форму политичког удара, државног удара, пуча, преврата устанком и револуције.⁴⁶

Важан саставни део свих превратничких форми јесте *завера*. У политичкој теорији завера је научно одређена као: „...организована конспиративна акција коју, са циљем остварења тајно договореног и брижљиво припреманог плана, тајно или јавно изводе одабрани и у завереничку групу или организацију чврсто повезани актери завере“⁴⁷. По својој природи она представља начин планирања и деловања у циљу остварења планова завереника – учесника завере. Кључна карактеристика завере је тајност – њом се најчешће служе слабији који на овај начин желе да реализују сопствене интересе на уштрб интереса других. Саставни елементи сваке завере су: план – чиме се показује да је завера рационална радња; тајно деловање или делање и организација и организованост – чиме се постиже рационално извршење задатака и циљева завере.⁴⁸

Ужи појам од завере је *политичка завера*: „...организована конспиративна акција коју са циљем остварења тајно договореног и брижљиво припреманог плана, тајно или јавно изводе одабрани и у завереничку групу или организацију чврсто повезани актери завере“⁴⁹. Актори политичке завере деле заједничке идејно-политичке ставове, интересе и циљеве. Завере су увек нелегални чинови - средства остварења циљева завере нису у складу са правним нормама датог друштва. За остварење плана завере се могу, али и не морају, користити насилна средства. Међутим, домете завере треба рационално проценити – она није свеприсутна нити свемоћна, али треба признати да има утицај на политичке токове и процесе. Употребом политичке завере се тежи променити однос снага – коришћењем елемента изненађења завереници настоје да надокнаде бројчану снагу, материјалне, политичке, оружане или неке друге мањкавости.⁵⁰

Употреба конспиративних акција је неизоставна током реализације обојених револуција – елемент тајности је неопходан због чињенице да претенденти на власт не поседују ресурсе

⁴⁶ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 107-108.

⁴⁷ Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер – I део*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002, стр. 175.

⁴⁸ *Ibid*, стр. 175-177.

⁴⁹ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 110.

⁵⁰ *Ibid*, стр. 109-110.

владајућих, а свако откривање намере за нелегалним освајањем власти и повезаности са страним обавештајним службама посеже могућност кривичне санкције. Посебно је важно сачувати у тајности умешаност иностраног елемента у припремању, подршци и извођењу обојених револуција. Напори за откривањем завереничких намера, планова и циљева представљају важну превентивну делатност обавештајних служби. Уколико се завереничка намера правовремено открије, могућности за извођење обојене револуције су умањене.

Даље, морамо указати на различите форме политичких преврата како не бисмо дошли до методолошке забуне и обојене револуције поистоветили са различитим превратничким формама. *Политички удар* подразумева: „...различите форме преузимања власти у одређеној структури које нису у одговарајућој сагласности са важећим концептом преузимања и нормом, односно садржином норме, друштва, институције, организације или важећим моралним кодексом одређеног друштва“.⁵¹

За разлику од политичког, *државни удар је*: „...просторно уско, на центар политичке моћи, односно седиште власти ограничена насилна завереничка војно-политичка акција, коју ради изненадне неуставне тотално-аберативне промене у позицији носилаца врховне извршне власти у једној земљи планира и у кратком временском року изводи ограничени број одабраних актера из редова носилаца државне власти, уз помоћ националних оружаних снага, обавештајних структура, без стварног учешћа маса, и поред измене режима, с израженом тенденцијом опстајања превратничке акције у оквирима постојећег друштвено-политичког уређења, као и његове заштите“⁵². Увидом у дефиниционе елементе државног удара одмах можемо закључити да у њих не можемо сврстати обојене револуције због две значајне чињенице – њени извршиоци нису носиоци власти и учешће маса је незаобилазан елемент током смене режима. Нарочито не треба обојене револуције поистовећивати са пучем – *пуч* је изразито милитантна форма нелегалног освајања власти са доминантним учешћем домаћих оружаних снага; пучистичку власт обављају војне или војно-цивилне владе.⁵³

Обојене револуције у себи садрже одређене карактеристике *устанка*: циљ који се тежи остварити је смена власти, обухвата шире супротстављање и масовно учешће, учесници су свесни циљева, постоји организациона структура и акционо језгро, обојене револуције

⁵¹ Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер – I део*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002, стр. 170.

⁵² *Ibid*, стр. 170-171.

⁵³ *Ibid*.

(као и неки устанци) почињу ненасилним отпором властима, свесност лидера о спољнополитичкој ситуацији, сцене са градских тргова и јавних простора током извршења обојене револуције заиста подсећају на градске устанке. Међутим, обојене револуције не могу по својој форми бити устанак због једне веома важне чињенице – не постоји оружаном супротстављање власти.⁵⁴ Иако постоји спорадична употреба ватреног оружја (на пример током извођења Петооктобарске револуције 2000. године у Србији или током Евромајдана у Украјини током 2013. и 2014. године), није дошло до интензивнијег оружаног сукоба ватреним оружјем између носилаца превратничке активности и снага безбедности. Као што смо раније напоменули, у обојеним револуцијама се економише насиљем – оно се користи само у оној мери колико је неопходно да би се преузела власт.

По својим думетима и оствареним променама, обојене револуције се преклапају са појмом *политичких револуција* – промене у сфери политике и политичке владавине су радикалног карактера. Међутим, оне битније не мењају друштвено-економске односе у датом друштву. Иако у политичкој револуцији учествују масе које очекују прогресивну новину у политичкој сфери, она није метод освајања власти, него измена начина владавине – у друштвима која су била ауторитарна и недемократска доноси се већи степен демократије и политичких слобода. Политичку револуцију не треба мешати са социјалном револуцијом која подразумева свеукупни, прогресивни и квалитативни преображај читаве друштвене структуре.⁵⁵

Имајући у виду претходно наведено, можемо да закључимо да су обојене револуције по својој форми манифестација политичког удара – начин преузимања власти од стране превратничких делатника је у супротности са легалним начином преузимања власти. Припремом и реализацијом се чини низ кршења норми позитивног права путем дестабилизације политичког система и утицајем на конфликтни потенцијал друштва. Такође, током разрешења конфликтне ситуације власт се заузима супротно нормама које дефинишу начин легалног преузимања и освајања позиције власти.

2.3. Однос обојених револуција и политичког криминалитета

Кривично право као грана позитивног права остварује своју основну заштитну функцију прописивањем одређених понашања као кривичних дела и предвиђањем санкција за чињење тих дела, али и услова за њихову примену према учиниоцима кривичних дела. На овај начин се омогућава заштита добрима и вредностима које одређено друштво сматра да

⁵⁴ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 112.

⁵⁵ *Ibid*, стр. 113-114.

су вредна кривичноправне заштите. Само прописивање кривичноправних норми није довољно за остварење заштитне функције – потребно је да постоји висок степен извесности да ће норме кривичног права бити примењене и да ће учиниоци кривичних дела бити кажњени, односно подвргнути санкцији. Кривично право је законско право – за разлику од осталих грана позитивног права где и други правни акти могу садржати правне норме, закон је једини правни акт којим се може прописати кривичноправна норма.⁵⁶

Кривичним правом се врши кривичноправна заштита уставног уређења једне државе. За угрожавање уставног уређења и безбедности су предвиђене кривичноправне санкције. На овај начин се путем репресивних средстава превентивно делује на потенцијалне учиниоце сваког угрожавања виталних националних вредности.⁵⁷ *Политички криминал*, у кривичноправном смислу, подразумева низ кривичних дела против уставног уређења и безбедности државе. Ова кривична дела имају субјективни и објективни елемент: субјективни елемент је исказан у намери извршилаца кривичних дела (вођени политичким побудама и мотивима) да својим деловањем угрозе уставно уређење и безбедност државе; објективни елемент се огледа у предузимању општеопасних радњи у циљу угрожавања вредности од друштвеног и државног значаја: политички систем, привреда, државна администрација, безбедност државе, суверенитет, територијални интегритет.⁵⁸

Историја кривичног права памти да су се још у античком добу појавили политички деликти и дисиденти (суђење Сократу и оптужба да „квари“ атинску омладину – прим. аут.). У средњем веку издвојила су се кривична дела унутрашњег угрожавања власти, шпијунаже и помагања непријатељима. Ова дела су нарочито опасна зато што се њима угрожава безбедност државе, односно она су продукт политичких и друштвених односа. Појам политички криминал има низ синонима: политичка кривична дела, кривична дела против унутрашње и спољне безбедности, политички деликт, кривична дела против друштвеног и државног уређења. Узимајући у обзир једно шире схватање, политички криминал у себе укључује свако угрожавање државе и политичке власти.⁵⁹

2.3.1. Кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије

У Кривичном закону Републике Србије (у даљем тексту: КЗ) ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014,

⁵⁶ Зоран Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Правна књига, Београд, 2019, стр. 3-4.

⁵⁷ *Ibid*, стр. 11.

⁵⁸ Саша В. Мијалковић, оп. цит, стр. 218.

⁵⁹ Марко М. Крстић, *Специфичности политичког криминалитета и тероризма као његовог појавног облика*, Култура полиса, год. XII (2015), бр. 26, стр. 288-289.

94/2016 и 35/2019) глава XXVIII наводи кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије. Члан 305. КЗ: „Ко на противустанован начин покуша да доведе Србију у положај потчињености или зависности према некој другој држави, казниће се затвором од три до петнаест година“. Овом одредбом се само испољавање интенције да се угрози независност државе инкриминише и санкционише вишегодишњом затворском казном. Напад на уставно уређење је инкриминисан чланом 308. КЗ: „Ко силом или претњом употребе силе покуша да промени уставно уређење Србије или да свргне највише државне органе, казниће се затвором од три до петнаест година“. Позивање на насилну промену уставног уређења је у материји члана 309. КЗ: „(1) Ко у намери угрожавања уставног уређења или безбедности Србије позива или подстиче да се силом промени њено уставно уређење, свргну највиши државни органи или представници тих органа, казниће се затвором од шест месеци до пет година. (2) Ко дело из става 1. овог члана учини уз помоћ из иностранства, казниће се затвором од једне до осам година. (3) Ко у намери растурања израђује или умножава материјал који је по свом садржају такав да позива или подстиче на вршење дела из става 1. овог члана или ко упућује или пребацује на територију Србије такав материјал или држи већу количину тог материјала у намери да га он или неко други растура, казниће се затвором од три месеца до три године“. Законодавац у ст. 2 чл. 308. КЗ правилно расуђује (што је нарочито битно за наше истраживање) и предвиђа могућност да се ово кривично дело учини уз помоћ иностраних елемената, те за то предвиђа затворску казну од једне до осам година. Такође, запрећеном санкцијом се врши превентивна функција у одвраћању од чињења кривичних дела.

У члану 315. КЗ је инкриминисано кривично дело шпијунаже: „(1) Ко тајне војне, економске или службене податке или документе саопшти, преда или учини доступним страној држави, страној организацији или лицу које им служи, казниће се затвором од три до петнаест година. (2) Ко за страну државу или организацију ствара обавештајну службу у Србији или њом руководи, казниће се затвором од пет до петнаест година. (3) Ко ступи у страну обавештајну службу, прикупља за њу податке или на други начин помаже њен рад, казниће се затвором од једне до десет година. (4) Ко прибавља тајне податке или документе у намери да их саопшти или преда страној држави, страној организацији или лицу које им служи, казниће се затвором од једне до осам година. (5) Ако су услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступиле тешке последице за безбедност, економску или војну моћ земље, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година. (6) Тајним се сматрају они војни, економски или службени подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени тајним, а чије би

одавање проузроковало или би могло да проузрокује штетне последице за безбедност, одбрану или за политичке, војне или економске интересе земље“. Шпијунажа и стварање стране обавештајне мреже су веома битне делатности у превратима потпомогнутим иностраним фактором. Овом нормом се жели остварити превентивна функција у циљу одвраћања резидената и страних држављана од субверзивних делатности. Међутим, откривање стране обавештајне мреже представља изузетно захтеван посао и подразумева примену посебних истражних метода. Поготово у ери глобализације када су националне државе премрежене страним компанијама и невладиним организацијама које су често параван за обавештајне и субверзивне делатности.

Удруживање ради противуставне делатности је предмет члана 319. КЗ. Законодавац овакав вид криминалног удруживања посматра и као организовану криминалну групу. Међутим, законодавац у ставовима 3. и 4. поменутог члана даје могућност да се учинилац политичког деликта ослободи казне (или да буде осуђен на краћу казну затвора) уколико открије постојање овакве групе или организоване криминалне групе или на други начин спречи извршење кривичних дела која угрожавају националну безбедност. Очигледно је да је доносилац закона овим чланом, такође, предвидео могућност сарадничког односа између члана групе и служби безбедности. Чланом 320. је инкриминисана припрема дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, док су чланом 321. обрађена тешка дела против уставног уређења и безбедности.

Чланом 310. се инкриминише убиство представника највиших државних органа; члан 311. предвиђа казнене одредбе за учешће у оружаној побуни или организовање исте; члан 313. се односи на диверзију; члан 314. на саботажу; члан 316. на одавање државне тајне; члан 317 на изазивање расне, националне и верске мржње и нетрпељивости; чл. 318 на повреду територијалног суверенитета. Поред XXVIII главе КЗ, у ширем смислу можемо сврстати и следећа кривична дела која имају карактер политичког криминала: кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом из главе XXXIV КЗ (тероризам, јавно подстицање на извршење терористичких дела, врбовање и обучавање за вршење терористичких дела, употреба смртоносне направе, уништење и оштећење нуклеарног објекта, угрожавање лица под међународном заштитом, финансирање тероризма, терористичко удруживање), кривична дела против безбедности јавног саобраћаја из главе XXVI КЗ (угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја насиљем, отмица ваздухоплова, брода и другог превозног средства и пиратство), кривична дела против опште сигурности људи и имовине из главе XXV КЗ (неовлашћено прибављање и угрожавање безбедности нуклеарним материјама), као и кривична дела против

безбедности рачунарских података из главе XXVII КЗ (рачунарска саботажа, прављење и уношење рачунарских вируса, рачунарска превара, неовлашћен приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података).⁶⁰ Извршење наведених кривичних дела може значајно да угрози националну безбедност, али, такође, она могу бити учињена из политичких побуда и мотива – на пример, отмица авиона од стране терористичких групација, хаковање рачунарске мреже државних органа у политичке сврхе, злоупотреба поверљивих података и евиденција органа управе итд.

2.4. Обојене револуције као сегмент хибридног рата

Рат представља најсофистициранији појавни облик политичког насиља. Трансформацијом друштвених, политичких и безбедносних процеса рат поприма нове особине. У последњој деценији све више пажње истраживача заокупља концепт *хибридног рата*, иако овај концепт није скоријег датума. Обавештајне службе и државе су одавно примењивале субверзивна дејства у циљу остваривања стратешких концепција својих држава. За време Хладног рата совјетска обавештајна служба КГБ (рус. Комитет государственной безопасности) се користила психолошко-пропагандим деловањем и пласирањем дезинформација како би очувала своју интересну зону, али је, такође, и америчка ЦИА (Central Intelligence Agency) прибегавала истим средствима како би спречила утицај комунистичке идеологије у својој сфери интереса.⁶¹

Хибридни рат добија на значају са појавом нових технологија у ери дигитализације. Хибридна дејства рачунају на сајбер простор као место лаког пласирања дезинформација у циљу остваривања психолошких ефеката, али и на неовлашћен приступ рачунарским мрежама. Оваква врста ратовања поред конвенционалног наоружања подразумева примену следећих средстава: демонстрирање војне моћи путем неконвенционалног наоружања (у циљу претње, принуде или одвраћања); операције у сајбер простору; економске, медијске и политичке притиске; миграције, демографске факторе и остало. Поменута дејства могу да имају карактер логистичке подршке оружаном дејствима током ратних операција. Њихова предност је у томе што мање оптерећују буџет држава, лакше се оправдавају код јавног мњења, али, такође, имају већу ефикасност у постизању жељених циљева. Хибридни рат поред војног сектора може да укључи све сегменте друштва и државе, што последично значи да се не нападају искључиво војни циљеви, него су потенцијалне мете сви друштвени, политички, економски и безбедносни потенцијали

⁶⁰ Славица С. Динић, Милош В. Јончић, Емил М. Турковић, *Кривичноправна заштита уставног уређења и безбедности као основа друштвене и привредне егзистенције Републике Србије*, Војно дело 5/2018, стр. 39.

⁶¹ Давор М. Милошевић, *Појмовно одређење феномена хибридног ратовања*, Војно дело, 3/2018, стр. 301.

таргетиране државе. Нису ретке оцене да је последица хибридног ратовања пад комунизма, распад СССР-а, демонтажа Варшавског пакта, мирна дезинтеграција Чехословачке и крвави распад социјалистичке Југославије, али и економска и демократска транзиција праћена неокOLONIZацијом новонасталих слабих држава.⁶²

Интересовање за појам хибридног рата се нагло увећава након ексалације кризе у Украјини 2014. године. За нову руску војну доктрину која је имала за последицу враћање полуострва Крим у састав Руске Федерације и подршку побуњеницима у регионима источне Украјине се користи синтагма „хибридно ратовање“. Аналитичком обрадом руских дејстава у Украјини се дошло до сазнања да је регуларна употреба војних средстава смањена, односно прикривена, те да се доминантно користе невојна средства. Западни аналитичари се слажу да хибридни рат укључује складно комбиновање војних и невојних државних средстава у циљу остварења политичких циљева.⁶³

Главна средства за постизање политичких циљева у хибридном ратовању су психолошко-пропагандна дејства, економске санкције, политички притисци, подстицање криминалних активности, субверзија, подршка терористичким и сепаратистичким дејствима. Војна дејства се спроводе прикривено путем нерегуларних снага у правцу утицаја на политичке структуре, органе државне управе и локалне самоуправе, привреду, морал становништва, али и на снаге безбедности. Темел хибридног ратовања представљају субверзивна дејства која се врше у четири фазе:

- 1) утицај на морал становништва путем психолошко-пропагандних дејстава;
- 2) друштвена дестабилизација;
- 3) изазивање и контролисање друштвених криза и
- 4) преузимање контроле над друштвом помоћу унутрашњих снага које су у координацији са нападачем.⁶⁴

Савремена политичка историја указује да изборни процеси у појединим државама нису пролазили без уплива обавештајних и специјалних служби. Дејвид Шаймер (David Shimer), амерички политиколог, указује на низ утицаја на резултате избора широм света од стране ЦИА. Трагови утицаја на политичке процесе се читавају од 1948. године – као сегмент

⁶² *Ibid*, 301-303.

⁶³ Миљинко Врачар, Јованка Шарановић, *Трансформација рата на размеђу 20. и 21. века*, Српска политичка мисао 2/2018, стр. 148.

⁶⁴ Милош Р. Миленковић, *Насилна промена режима као садржај хибридног рата*, Војно дело 6/2017, стр. 318.

тајних акција⁶⁵, припадници америчке обавештајне службе су вршили психолошко-пропагандна дејства у изборној кампањи како би нанели штету италијанској Комунистичкој партији. Од Чилеа, преко Гвајане, до Ел Салвадора и Јапана, америчка и совјетска обавештајна служба су шириле утицај својих држава путем мешања у изборне процесе широм света. Од овакве врсте деловања америчке обавештајне службе нису одустале након завршетка Хладног рата. Током кампање смене режима Слободана Милошевића у Савезној Републици Југославији, ЦИА је преко невладиних организација помогла опозицију са новчаним средствима у износу од 40 милиона америчких долара.⁶⁶

Геополитички актери у својим спољнополитичким маневрима користе обојене револуције како би остварили дефинисане спољнополитичке и безбедносне интересе и циљеве. Ненасилна промена режима путем обојених револуција има своје предности у односу на директно уплитање у политичке и безбедносне процесе путем насилних метода: насиље се користи у минималној мери, ризици су смањени, цена оваквог вида интервенције је нижа од класичне војне, масама и незадовољством грађана се релативно успешно управља путем невладиних организација, медија и политичких партија повезаних са иностраним елементом.⁶⁷ Свим овим процесима претходи детаљно обавештајно-аналитичко истраживање погодности одређених држава за овакав вид интервенције: повољност геополитичког фактора, истраживање социјалних расцепа у друштву, одрживост привредних и енергетских потенцијала, положај у међународним односима, уочавање слабих тачака обавештајно-безбедносног система, откривање канала пенетрације у безбедносне и политичке структуре, политичка и етничка поларизација друштва, могућност корумпирања политичких елита и стварања агентурне мреже.

Коначно, последице обојених револуција као садржаја хибридног ратовања су далекосежне – нападнуте државе су постале зависне од страног идеолошког, културног, безбедносног, економског и политичког утицаја. У „рату без испаљеног метка“ друштва и државе постају марионете на геополитичкој позорици ради интереса великих сила.

⁶⁵ „Тајне акције су специфичне прикривене операције/активности које се планирају и предузимају под покровитељством владе неке државе, у циљу остваривања утицаја на стране владе, међународне организација, компаније, личности или догађаје, чиме се обезбеђује неопходна подршка реализацији спољнополитичких циљева“ Слободан Анђелковић, Мартин Матијашевић, *Тајне акције као облик примене силе у међународним односима са посебним освртом на Сједињене Америчке Државе*, Култура полиса, год. XV (2018), бр. 35, стр. 166.

⁶⁶ David Shimer, *When the CIA Interferes in Foreign Elections - A Modern-Day History of American Covert Action*, доступно преко: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-06-21/cia-interferes-foreign-elections>, приступљено 27.08.2020.

⁶⁷ Милош Р. Миленковић, оп. цит, стр. 323.

Наравно, све под плаштом борбе за демократију и људска права као политичке максиме за оправдавање овакве врсте интервенисања широм глобализованог света.

3. МЕТОДОЛОГИЈА ИЗВОЂЕЊА ОБОЈЕНИХ РЕВОЛУЦИЈА

У претходном поглављу смо се опсежно бавили утицајем феномена обојених револуција на националну безбедност. Редови пред нама ће садржати објашњење методологије извођења обојених револуција у складу са теоријским постулатима ненасилног отпора и грађанске непослушности. Приказаћемо утицај друштвених, безбедносних, економских и (гео)политичких фактора на могућност извођења овог облика промене режима. Посебну пажњу ћемо посветити обавештајним службама, владиним и невладиним организацијама као важним субјектима за припрему и реализацију обојених револуција. Применом методе студије случаја ћемо се фокусирати на анализу до сада успешно изведених обојених револуција у Србији, Грузији, Украјини и Киргизији како бисмо уочили одређене правилности и карактеристике које су заједничке овим безбедносно интересантним појавама.

3.1. Ненасилни отпор и грађанска непослушност као теоријске основе за извођење обојених револуција

Појам грађанског друштва (лат. *societas civilis*, грч. κοινὴνία πολιτική) је дуго времена представљао синоним за државу или политичко друштво. Овај појам је подразумевао постојање друштва које уређује своје односе законским нормама, а не самовољом владара. Од XVIII века појам грађанског друштва се раздваја од државе. Савремено значење грађанског друштва је плод Хегелове политичке и правне мисли – оно је подручје етичког живота које обухвата и друштвене и грађанске институције које омогућавају рационалан живот у држави. Реафирмација грађанског друштва у XX веку почиње са теоријом Антонија Грамшија који грађанско друштво види као део државе који је одвојен принуде и формалне владавине. Такво подручје културне политике састоји се у напорима да се споразумно решавају проблеми. За Грамшија су институције грађанског друштва цркве, образовне институције, синдикати и остале организације уз помоћ којих владајућа класа одржава превласт над друштвом. Овакво схватање је имало јак утицај на појаву нових друштвених покрета шездесетих и осамдесетих година XX века, али и на дисиденте у комунистичким земљама који су у грађанском друштву видели модел опозиционог деловања у правцу стварања политичког плурализма (на пример, деловање покрета „Солидарност“ у Пољској осамдесетих година).⁶⁸

⁶⁸ Кришан Кумар, *Грађанско друштво*, у Адам Купер, Џесика Купер (ур.), *Енциклопедија друштвених наука - том I*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 439-440.

Грађанска и политичка права су људска права прве генерације. Она се јављају као резултат друштвених и политичких захтева и борби унутар држава. Данас су она зајамчена како на државном нивоу, тако и на међународном. Грађанска права обухватају права и слободе које се тичу живота личности: право на живот, право на слободу, слобода мисли савести и вероисповести, слобода изражавања, право на правично суђење и друга. Политичка права и слободе гарантују учешће јединке или групе у политичком животу заједнице: активно и пасивно бирачко право, право на једанк приступ јавним службама, право на учешће у јавним пословима и остало.⁶⁹ Овим правима се стиче нормативни основ за партиципацију грађана у политичком животу и исказивању политичке воље путем политичких чинова.

Корени *идеје о грађанској непослушности* путем пружања ненасилног отпора се читавају у делима средњовековних политичких мислилаца – Џона од Солзберија, Томе Аквинског, Хенрија Бректона, Јуниуса Стефануса Бругуса, Марсилија Падованског, Вилема Окема и осталих. У њиховим делима се разматрају услови под којима је легитимно пружити отпор тиранској власти. Џон од Солзберија у свом спису *Државник* сматра да је држава у којој не влада закон и која не тежи општем добру обична тиранија. Сматрајући да према тиранима не треба имати милости јер не владају у корист општег добра, Џон од Солзберија је оправдавао извршење атентата на носиоце тиранске власти, а право на тираницид је сматрао за легитимно средство политичке борбе.⁷⁰ Тираницид представља насилну претходницу пружања ненасилног отпора и грађанске непослушности према доносиоцима политичких одлука које су штетне по ширу заједницу грађана.⁷¹

Хенри Дејвид Торо је представник либертаријанске политичке мисли који је својим разматрањима о грађанској непослушности утицао на политичку праксу Махатме Гандија и Мартина Лутера Кинга. *Есеј о грађанској непослушности* започиње либертаријанским ставом да је „најбоља влада она која најмање влада“. Торо већ на самом почетку свог списка изражава уверење да је свака власт подложна кварењу и злоупотреби политичке моћи. Сваки човек има право да одбије послушност и да пружи отпор тиранској или лошој власти. Сећајући се Америчке револуције, Торо закључује да је свим људима признато право на револуцију, али и да је дужност човека да се побуни против лоших закона и

⁶⁹ Борис Кривокапић, оп. цит, стр. 306.

⁷⁰ Михајло Ђурић, *Историја политичке филозофије*, Албатрос плус, Београд, 2010, стр. 178.

⁷¹ Владимир Павићевић, *Грађанска непослушност у савременој политичкој теорији*, Годишњак III, Факултет политичких наука, Београд, 2009, стр. 84.

штетне политике владе.⁷² Његов интелектуални напор је мотивисан са позиција либертаријанске политичке традиције – изражавањем става о минималној влади. Торо заступа и ставове блиске моралној философији утемељеној на природној теорији права насупрот правнопозитивистичком схватању које не узима у обзир моралност правних норми.

Упркос ранијем уважавању ненасилних метода пружања отпора, Мајкл Волцер у свом познијем стваралаштву изражава сумњу према ефикасности употребе ненасилних метода. Разматрајући употребу ненасилне одбране током ратних сукоба и окупације, Волцер није сигуран да ли ће „они са наоружањем“ прихватити пружање ненасилног отпора од стране небораца; он не верује да ће војна дисциплина посустати пред вером у ненасиље, пре свега због увида у досадашњу историју и природу ратних сукоба.⁷³ Применом ове аналогije на неоружане конфликте, можемо да закључимо да масовна спремност грађана на сношење санкције и подвргавање репресивним мерама изражава одлучност у намери да се пројектовани политички циљеви остваре. Уколико је стање у друштву такво да значајнији број грађана свесно прихвата одговорност за нелегално (што не значи нужно и нелегитимно) чињење којим се пружа отпор властима, вероватноћа смене власти постаје извеснија.

Оправдање за акте грађанске непослушности износи и један од најугицајнијих политичких философа XX века – Џон Ролс (John Rawls). У *Теорији правде* Ролс наводи друштвене и политичке околности у којима је оправдано изражавање грађанске непослушности. Исказивање протеста је прихватљиво у случају изразитих политичких и друштвених неправди као што је неједнакост шанси. Нелегална политичка средства су дозвољена за вршење притиска онда када легална не дају конкретан резултат. Исказивање грађанске непослушности не сме да наруши уставни поредак у савременим комплексним друштвеним односима.⁷⁴ Чак и демократска друштва могу да крше принципе правде према одређеним друштвеним групама. Акт грађанске непослушности, према Ролсу, је

⁷² Henry David Thoreau, *Essay on Civil Disobedience*, доступно преко: <https://users.manchester.edu/Facstaff/SSNaragon/Online/texts/201/Thoreau,%20CivilDisobedience.pdf>, приступљено: 30.08.2020.

⁷³ Мајкл Волцер, *Праведни и неправедни ратови: морални аргумент са историјским примерима*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 405.

⁷⁴ Џон Ролс, *Теорија правде*, Службени лист, Центар за издавачку делатност, Београд – Подгорица, 1998, стр. 338-340.

политички чин мотивисан приговором савести. Темељ оваквог јавног деловања је у захтеву за поштовањем принципа правде који су уграђени у политички поредак.⁷⁵

Најснажнији утицај на развој и примену методологије извођења обојених револуција је дао амерички социолог и политиколог Џин Шарп (Gene Sharp). Од стране стручне јавности је прозван за „Клаузевица ненасилног рата“. 1983. године је основао Институцију Алберт Ајнштајн (Albert Einstein Institution), невладину организацију за истраживање стратешке примене ненасилне акције и за подршку продемократским групацијама у борби против диктатуре широм света. Његова монографија *Од диктатуре до демократије* (From Dictatorship to Democracy) се сматра за методолошку „библију“ извођења обојених револуција – до сада је преведена на 42 језика.⁷⁶

Шарп дефинише ненасилну акцију као: „...технику спровођења протеста, отпора и утицаја без коришћења физичког насиља путем: 1) чинова одбијања (када учесници одбијају да врше радње које су иначе вршили или су дужни да их обављају због законске регулативе); 2) чинова одобравања (када учесници изводе радње које иначе не врше, чије вршење није утемељено у обичајима и које су забрањене да се врше путем правних норми) и 3) комбинацијом оба начина“⁷⁷. Овакво ненасилно понашање схваћено као колективна акција има за последицу утицај на друштвене, политичке и економске конфликте. Учесници ненасилне акције желе да утичу на ток и исход сукоба у своју корист. Шарп сматра да ненасилна акција не значи пасивност, није део институционализоване политике, али не представља ни вршење насиља – оваква врста колективне акције је алтернатива класичном приступу утицаја на политичке токове.⁷⁸

Почетак разматрања метода ненасилног пружања отпора од стране Шарпа се везује за период Хладног рата и блоковске поделе света. У свом првом значајнијем делу Шарп проучава примену ненасилне акције у светлу политичке праксе Махатме Гандија у борби за колонијалну независност Индије. У предговору који је посебно написан за ово дело, Алберт Ајнштајн истиче да морална одговорност појединца не сме бити ограничена државним законима, те да овакви начини политичког деловања треба да буду у корист

⁷⁵ Зорана Николић Максимовић, *Концепција правде као непристрасности Џона Ролса*, Култура полиса, год. XIII (2016), бр. 30, стр. 305.

⁷⁶ Dr. Gene Sharp 1928-2018, доступно преко: <https://www.aeinstein.org/dr-gene-sharp/>, приступљено 30.08.2020.

⁷⁷ Gene Sharp, оп. цит, р. 51.

⁷⁸ Ronald M. McCarUry, Christopher Kruegler, *Toward Resemch and Theory Building in the Stluly of Nonviolent Action*, Monograph Series Number 7, The Albert Einstein Institution, р. 3.

добробити грађана света.⁷⁹ У атмосфери сталног страха од напада Варшавског пакта, Шарп предлаже примену ненасилног отпора у случају совјетске инвазије. Аутор указује на потребу стварања националне одбране и одвраћања од напада неконвенционалним методама указујући на ограничења досадашњих средстава. Пружање ненасилног отпора има друштвене, политичке, психолошке и економске методе које су имале утицаја у прошлости: Чехословачка 1968, Немачка 1920. и 1923, Кореја 1919 – 1922, земље под нацистичком окупацијом 1939 – 1945, Пољска 1981 – 1982. Сврставање ненасилне акције у стратегију одбране неке земље подразумева претходну обуку и припрему грађана како би се могућа окупација успорила, односно онемогућила. Обуком становништва за примену ненасилног отпора би се повећали укупни одбрамбени капацитети једне државе. На овај начин мање државе могу надоместити недостатак конвенционалног наоружања у случају сукоба са знатно бројнијим непријатељем.⁸⁰

Студија *Од диктатуре до демократије* представља круну вишегодишњих Шарпових напора у одгонетању питања како сменити диктаторске режиме. Путем примене ненасилног отпора у недемократским режимима, аутор је указао на најефикасније начине путем којих је могуће остварити дезинтеграцију диктатуре уз минималне патње и људске губитке.⁸¹ Стратешко планирање је неизоставан сегмент успешне промене режима. Опозиционе снаге морају да пронађу „Ахилову пету“ недемократских режима како би откидање политичке моћи било успешно започето. Шарп наводи седамнаест слабости сваке диктатуре:

- 1) да би систем функционисао, неопходна је сарадња многих појединаца, друштвених група и институција;
- 2) захтеви и резултати претходних политика режима ће ограничити његову способност управљања у кризним ситуацијама;
- 3) рутинизовани државни системи су мање способни да брзо реагују у новонасталим ситуацијама;
- 4) материјални и људски ресурси који су у употреби тешко ће моћи да се преусмере на нове задатке;
- 5) подређени ће лажирати извештаје својим надређенима на основу којих ће власт доносити лоше одлуке;

⁷⁹ Gene Sharp, *Gandhi Wields the Weapon of Moral Power – Three Case Histories*, доступно преко: <https://www.gandhiheritageportal.org/other-books/gandhi-wields-the-weapon-of-moral-power#page/30/mode/2up>, приступљено 31.08.2020.

⁸⁰ Gene Sharp, *National Security Through Civilian-Based Defense*, Association for Transarmament Studies, Omaha, 1985, pp. 35-36.

⁸¹ Gene Sharp, *From Dictatorship To Democracy – A Conceptual Framework for Liberation*, The Albert Einstein Institution, East Boston, 2010, p. ix.

- 6) идеологија, митови и симболи на којима почива владавина могу да се уруше;
- 7) званична идеологија може постати немоћна да објасне нове појаве и процесе у стварности;
- 8) смањивање ефикасности и компетентности државне администрације, прекомерна контрола и нагомилавање прописа могу учинити политички систем неефикасним;
- 9) сукоби унутар институција и лична ривалства могу умањити способност диктаторске власти;
- 10) интелектуалци и студенти могу постати непоколебиви у исказивању неслагања са ограничењима и репресијом;
- 11) јавно мњење ће временом постати апатично, скептично и непријатељски расположено према владајућем режиму;
- 12) утицај регионалних, класних, културних и националних разлика на политичке промене;
- 13) хијерархија моћи у диктатурама је увек нестабилна, појединци у већини случајева подржавају режим само да би остали на одређеном положају;
- 14) делови безбедносних структура могу да делују у свом интересу противно вољи режима, не искључујући извођење државног удара;
- 15) што је диктатура скоријег датума, више времена јој треба да се учврсти;
- 16) велики број одлука доноси ограничено мали број људи, те је могућност прављења грешке велика;
- 17) уколико режим тежи да избегне ове опасности и децентрализује контролу и одлучивање, контрола режима над полугама моћи се додатно умањује.⁸²

Како би се умањила политичка моћ недемократских режима и извршила смена власти, Џин Шарп наводи 198 метода ненасилне акције подељених у три категорије: 1) протест и убеђивање (симболичне демонстрације, маршеви и бдења), 2) несарадња (друштвена некооперација, одсуство привредне сарадње, бојкот и штрајк) и 3) интервенција (вршење утицаја путем политичке несарадње економских, физичких, друштвених, политичких средстава – окупација јавних и симболичних простора и стварање паралелне владе).⁸³ Детаљнију класификацију и дескрипцију Шарпових метода ненасилне акције ћемо понудити у одељку који ће се бавити фазама извођења обојених револуција.

Остваривши увид у теоријске поставке најугицајнијих аутора (у нашем истраживању смо изоставили значајне, али не толико практички утицајне теоретичаре грађанске

⁸² *Ibid*, стр. 26-27.

⁸³ *Ibid*, стр. 31.

непослушности: античке мислиоце, Растина, Хабермаса, Фримена итд.), можемо да понудимо схватање да грађанска непослушност представља део принципа грађанства који омогућава грађанима да на нелегалан начин испољавају протест према политичкој власти у ситуацијама када је угрожено опште добро и када су угрожена морална начела и схватање праведности једне политичке заједнице. Путем грађанске непослушности се ствара притисак на доносиоце одлука. Чин неслагања са доносиоцима одлука не сме да остане на нивоу личне одлуке појединца у приватној сфери, он мора бити јавно испољен од стране ширег грађанства да би био окарактерисан као акт грађанске непослушности.⁸⁴ Иако су ове методе осмишљене да би се остварио утицај на доносиоце одлука у циљу општег добра, оне могу бити (зло)употребљене за манипулацију грађанима у сврху смене режима који нису сагласни са спољном политиком одређених држава.

Добро разрађене теоријске поставке су неупотребљиве уколико не доживе своје остварење у политичкој пракси. Методе грађанске непослушности и ненасилног отпора захтевају стратешко планирање њихове примене, али и кохерентно извођење на тактичком и оперативном нивоу. Поменути приступ захтева претходну обуку и инструктажу акционог језгра како би овакав начин утицаја на политичко-безбедносна дешавања имао ефективност.⁸⁵ Још је Лав Троцки, главни стратег Октобарске револуције, указивао на значај стратешког планирања и ефикасног управљања (манипулацијом) масама у превратничким активностима.⁸⁶ У савремено доба са појавом професионалних организација за превратничке делатности (као што је Центар за примењену ненасилну акцију и стратегије, CANVAS – Centre for Applied Nonviolent Action and Strategies) доживљавамо постмодерну реафирмацију Лењиновог става о неопходности „професионалних револуционара“ који ће руководити масама и усмеравати их ка остварењу дефинисаних политичких циљева.⁸⁷

⁸⁴ Владимир Павићевић, оп. цит, стр. 86.

⁸⁵ Инструктажа акционог језгра превратничких група је једно од подручја делатности специјалних служби. Остао је забележен пример да је британска обавештајна служба МИ6 вршила диверзантску обуку мађарских држављана две године пре покушаја преврата у Будимпешти. Након завршене обуке у британским камповима, обучени диверзанти су узели значајно учешће у покушају преврата 1956. године. Видети опширније у: Марко Парезановић, *Политички преврат: савремени приступ*, оп. цит, стр. 188.

⁸⁶ Олег Глазунов, *Государственный переворот - Стратегия и технология*, Олма пресс, Москва, 2006, стр. 6.

⁸⁷ Више о неопходности употребе „професионалних револуционара“ током преврата прочитати у класику марксистичко-лењинистичке теорије Владимира Илича Лењина, *Шта да се ради?* у: Vladimir Lenin, *What is to be Done?*, 1902, доступно преко: <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/download/what-itd.pdf>, приступљено 31.08.2020.

3.2. Друштвени, економски, политички, безбедносни и међународни фактори као узроци обојених револуција

Извођењу политичких преврата, односно обојених револуција, погодују сложени и дуготрајни кризни периоди у одређеном друштву. Кризом обухваћени друштвени, економски и политички систем је погодан терен за реализацију интереса великих сила, нарочито ако томе придодемо кризу унутар система националне безбедности који не може да се адекватно носи са актуелним безбедносним изазовима, ризицима и претњама. Посебно су осетљиве на споља подржану промену режима оне државе које представљају интересну зону у спољнополитичким и геополитичким стратегијама великих сила. Оваквом врстом невојне интервенције се настоји остварити доминантан утицај на државу путем инсталирања кооперативне политичке елите.⁸⁸

3.2.1. Друштвени фактори

Обојене револуције су, између осталог, форма друштвене и политичке промене. Узрок друштвених и политичких промена марксистичка теорија објашњава материјалистичким схватањем историје. Друштвене и политичке промене су, према Карлу Марксу (Karl Marx), првенствено подстакнуте утицајима економије – класни сукоби су „покретачка снага историје“. За разлику од Маркса, Вебер (Max Weber) не придаје толики значај економском фактору у друштвеним и политичким променама. Економски чиниоци су важни, али поред њих битне су идеје и вредности које остварују утицај на промене. За Макса Вебера идеје, вредности и убеђења мотивишу појединце на друштвену акцију и оријентацију ка променама.⁸⁹ Фактори који посредно погодују промени режима су изучавани у оквиру социологије друштвених промена. Они обухватају следеће чиниоце: 1) физичко окружење и економски утицаји (значај климатских услова и природних богатстава на друштвене организације, развој индустрије, стабилност економског система и остали); 2) политичка организација и утицаји (облик политичке организације, политички фактори, војна власт, регионално окружење, политичка култура итд.) и 3) културни чиниоци и утицаји (религија, системи комуникације, начин живота, вођство итд.).⁹⁰

Савремена социолошка теорија нам помаже у објашњавању узрока обојених револуција. Талкот Парсонс (Talcott Parsons), представник структуралног функционализма, објашњава да је за очување система потребно испуњење четири функционална императива: 1) адаптација – А, 2) постизање циља – П, 3) интеграција – И, и 4) латентност или одржавање

⁸⁸ Марко Парезановић, *Политички преврат: савремени приступ*, стр. 167.

⁸⁹ Ентони Гиденс, оп. цит, стр. 13-15.

⁹⁰ *Ibid*, стр. 46-47.

обрасца – Л. Поменута четири императива су позната као *АПИЛ* *схема*. Први функционални императив, адаптација, подразумева могућност прилагођавања система његовом окружењу, односно да систем мора прилагодити окружење својим потребама. Уколико се систем не прилагоди окружењу, он се излаже ризику и прети му нестанак. Имајући у обзир императив адаптације, сваки систем се мора прилагодити спољашњим опасностима. У међународним односима ово се осликава као реакција државе на тренутно и будуће стање у међународним и регионалним односима. Други функционални императив, постизање циља, обухвата захтев систему да пројектује циљеве и да тежи њиховом остварењу. Систему није довољно само да оствари „пуко преживљавање“, него и да се повећа, унапреди и развије. Путем императива интеграције систем настоји да регулише односе између својих делова, као и да управља односима преостала три функционална императива. Коначно, захтев латентности система се односи на потребу стварања, одржавања и обнављања мотивације појединаца, док се одржавање образаца усмерава ка одржању и обнављању културних образаца који погодују мотивацији појединца.⁹¹

АПИЛ *схема* нам је значајна како бисмо указали на друштвене факторе који могу утицати на извођење обојених револуција и на манипулацију социолошким особеностима у циљу пропагандно-психолошких дејстава на становништво. Друштва која нису била свесна чињенице да је Берлински зид пао су била део кампање остварења спољнополитичких циљева Сједињених Америчких Држава и њених савезника. Политичке елите које нису успеле да националне интересе своје државе уподобе интересима Запада замењене су компатибилним политичким елитама које су до власти дошле на таласу обојених револуција. Друштво које не зна за напредак и благостање ширих слојева је подложно дестабилизацији система. Уколико се не води рачуна о материјалном стандарду грађана, тихо незадовољство сопственим положајем лако може да прерасте у свеобухватно испољавање протеста према режиму и захтевима за његову смену чак и путем нелегалних метода. Превелика социјална дистанца и неправедна материјална неједнакост погодују настанку криза у свим сегментима друштва. Политички системи који не могу да управљају својим сегментима лако могу да се избаце из равнотеже и да буду подложни кризном манипулацијом. Превратничким делатностима највише погодује чињеница да појединци у тренутном друштвеном систему нису исправно мотивисани и да у њему не виде своју будућност. Одсуство мотивисаности за подржавање неког система који не

⁹¹ Џорџ Рицер, *Савремена социолошка теорија и њени класични корени*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 122-125.

пружа довољно шанси, повећава мотивисаност за промену управљачке компоненте политичког система као најодговорније за стање у друштву.

Негативним друштвеним појавама и кризама као њиховим последицама се може управљати у корист стварања контекстуалне погодности за извођење обојених револуција. Сукоби ниског интензитета (Low-Intensity Conflicts) као сегмент безбедносне и политичке доктрине Сједињених Америчких Држава из седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века подразумевају подстицање нових криза и/или управљање постојећим у циљу остваривања дефинисаних спољнополитичких циљева и оријентација. Овакво деловање се одвија путем различитих видова субверзија, психолошко-пропагандним дејствима, извођењем тајних акција и специјалних операција, вршењем политичких, економских и војних притисака и неконвенционалним дејствима као сегментом хибридног рата.⁹²

Глобализација је свеprisутни феномен садашњице који утиче на интензивирање друштвених односа и појачава међузависност држава и друштава. Пад комунизма је одиграо значајну улогу у појачавању ефеката премрежавања света глобализованим друштвеним односима. Некадашње комунистичке земље су се окренуле ка сарадњи са бившим противницима – политичким и економским системима земаља Запада. Нестанак Варшавског пакта је имао за последицу убрзање глобализационих процеса, али је и сам његов нестанак резултат глобализације. Међународни и наднационални механизми владавине (Уједињене нације и Европска унија) добијају све више на значају. Катализатори ефекта глобализације су и међународне организације, али и невладине организације које глобално шире свој утицај. Појединци постају свесни о постојању међусобне повезаности услед повећаног протока информација. Оријентисане ка глобалном тржишту и глобалном профиту, транснационалне корпорације са буџетима обимнијим од многих државних буџета утичу на безбедносне и политичке токове у многим државама и регионима.⁹³

Национална држава у ери глобализације је пред многим изазовима и питањима. Једна од највећих брига за свако руководство државе у глобализованом свету јесте како остварити национални интерес у мноштву испреплетених и сукобљених интереса државних и недржавних актера. Слабије државе се више не хватају у кошпац само са уподобљавањем сопствених интереса са интересима великих сила - данас невладине организације и

⁹² Марко Парезановић, оп. цит, стр. 168.

⁹³ Ентони Гиденс, оп. цит, стр. 59-61.

међународне корпорације имају великог утицаја на креирање токова светске политике заступајући свој политичко-идеолошки правац, али и константе спољне политике земаља из којих долазе.

3.2.2. Економски фактори

У глобализованом свету макроекономски чиниоци представљају значајано средство утицаја на динамику друштвених и политичких промена у једној земљи, али и, последично, на безбедносну ситуацију. Ангажовањем финансијских центара моћи, мултинационалних и транснационалних компанија и употребом међународних и регионалних финансијских и монетарних институција државе могу утицати на стање у земљама где се желе остварити одређени спољнополитички циљеви и интереси. Узимањем у обзир прекограничног карактера савремених токова капитала, најразвијеније државе остварују економску доминацију у мање развијеним државама и реализују могућност за политичке интервенције и притиске.⁹⁴

Савремене међународне односе карактерише постојање константних економских притисака које трпе мање утицајни субјекти међународне политике од стране великих сила које овим путем остварују своје војне и политичке интересе. Најјаче економије света користе мултинационалне компаније као инструмент међународне доминације чиме се угрожава сувереност и стабилност значајног броја неразвијенијих држава у свету. Савремени облик колонијализма на не тако суров и очигледан начин потчињава читаве нације и регионе. Применом економских средстава потчињавања се производе многе нестабилности и кризна жаришта која угрожавају регионалну стабилност у одређеним деловима света.⁹⁵

У наредним табеларним приказима статистичких података смо понудили приказ најбитнијих индикатора економског стања неке државе: раста бруто друштвеног производа у процентима, бруто друштвени производ по глави становника изражен у америчким доларима, годишњу стопу инфлације у процентима и стопу незапослености становништва. Посматрали смо државе које ћемо обрадити у студијама случаја успешно изведених обојених револуција: Србију, Грузију, Украјину и Киргизију. Приказали смо вредности економских индикатора у години током које је извршена смена власти, али и у години која је претходила овим догађајим и години након изведене обојене револуције.

⁹⁴ Марко Парезановић, *Улога обавештајних служби у политичком преврату*, Култура полиса, год. IX (2012), Посебно издање 1, стр. 396.

⁹⁵ *Ibid.*

Извор података за економске индикаторе је база података Светске банке која се може узети у обзир као релевантан извор истраживачких података за потребе нашег истраживања.⁹⁶

Табела 1: Раст БДП у посматраним државама

Држава	Раст БДП у %		
	Година пре	Година током које је изведена обојена револуција	Година после
Србија 2000.	-9.42	6.13	6.87
Грузија 2003.	5.47	11.05	5.79
Украјина 2004.	9.51	12.10	2.99
Киргизија 2005.	7.02	-0.17	3.10
Украјина 2014.	-0.02	-6.55	-9.77

извор: data.worldbank.org

Стопа раста бруто друштвеног производа (БДП) у процентима је показатељ просперитетности одређене државе и њене привреде. У табели 1 смо приказали стопу раста БДП у Србији, Грузији, Украјини и Киргизији у кључним годинама за реализацију смене режима. У овим државама је стопа раста БДП била у години пре промене режима једноцифрена или негативна (у Србији је логично била негативна због НАТО агресије 1999. године где је држава претрпела значајне привредне и инфраструктурне губитке). У години извршења обојене револуције статистички показатељи су, такође, неповољни што погодује реализацији превратничких делатности због незадовољства становништва материјалном ситуацијом. Међутим, индикативно је да се стање економије није значајно поправило (у већини случајева се погоршало) ни након успостављања новог режима.

Табела 2: БДП по глави становника у посматраним државама

Држава	БДП per capita изражен у USD		
	Година пре	Година током које је изведена обојена револуција	Година после
Србија 2000.	2571.30	914.78	1727.28
Грузија 2003.	853.51	1010.00	1305.04
Украјина 2004.	1047.50	1366.01	1826.93
Киргизија 2005.	433.23	476.55	543.11
Украјина 2014.	4029.71	3104.64	2124.66

извор: data.worldbank.org

⁹⁶ База података Светске банке, доступно преко: data.worldbank.org, приступљено 02.09.2020.

БДП по глави становника који је приказан у табели 2 објашњава да наведене државе не потичу из реда земаља са високим животним стандардом. Материјално угрожени грађани (не тражећи објашњење за лош материјални положај у одговорности режима или утицају спољног фактора и економских притисака) могу лакше да се мобилишу и да усмере своје незадовољство ка подршци оним политичким субјектима који обећавају висок животни стандард уколико се постојећа гарнитура на власти смени.

Табела 3: Стопа инфлације у посматраним државама

Држава	Стопа инфлације у %		
	Година пре	Година током које је изведена обојена револуција	Година после
Србија 2000.	42.45	71.12	95.00
Грузија 2003.	5.58	0.83	5.65
Украјина 2004.	5.18	9.04	13.57
Киргизија 2005.	4.11	4.33	5.55
Украјина 2014.	-0.23	12.07	48.70

извор: data.worldbank.org

Стопа инфлације приказана у табели 3 није била значајно висока у посматраним државама у години пре и током године када је изведена обојена револуција, осим у случају Србије чија економија је била девастирана због уништења привредних потенцијала током сукоба са НАТО-ом. Занимљив је налаз да се стопа инфлације у посматраним државама повећала након преврата. Пораст нивоа цена указује на другачији привредни амбијент, али и на различите оријентације у вођењу економске и социјалне политике које се могу огледати у смањењу државне интервенције у циљу ограничења цене коштања основних животних намирница, енергената и појединих артикала широке потрошње.

Табела 4: Стопа незапослености у посматраним државама

Држава	Стопа незапослености		
	Година пре	Година током које је изведена обојена револуција	Година после
Србија 2000.	13.70	12.60	12.80
Грузија 2003.	12.59	11.51	12.62
Украјина 2004.	9.05	8.59	7.18
Киргизија 2005.	8.53	8.11	8.27
Украјина 2014.	7.17	9.27	9.14

извор: data.worldbank.org

Стопа незапослености је индикатор којим се могу предвидети могућности за изазивање политичке кризе која може неповољно утицати на безбедносну ситуацију у држави. Лична невољна незапосленост појединца (одсуство могућности за запослење уз активно тражење посла) може деловати мотивишуће ка правцима политичког ангажмана и јавног исказивања незадовољства у политичким протестима и демонстрацијама. Посебно је значајна за политичка и безбедносна дешавања стопа незапослености међу младом популацијом која је најсклонија исказивању политичког бунта према систему и владајућој елити. Узимајући у обзир трендове који су задесили свет након светске економске кризе у првој деценији другог миленијума, стопе незапослености у посматраним државама приказане у табели 4 нису драматично високе, али их треба узети са резервом јер су државне статистичке агенције склоне да манипулишу статистичким подацима из мноштва разлога.

3.2.3. Политички фактори

Обојене револуције представљају наставак *процеса демократизације* који је захватио посткомунистичке просторе. Демократизација је појам који означава процесе у којима један политички систем постаје демократски након аутократског режима или када се захваљујући унутрашњим реформама увећава степен демократичности. Ови политички процеси почињу од седамдесетих година XX века и „Револуције каранфила“ у Португалу. Демократизација се одвија у следеће три фазе: 1) либерализација (увећавање степена личних права и слобода), 2) транзиција (период између раскида са старим режимом и успостављања новог режима након првих слободних избора), 3) консолидација (постојање трајних и консензусом донесених правила о сарадњи и конкуренцији политичких субјеката). Многа друштва остају само на првој фази демократизације и никада не постану консолидоване демократије. Савремена историја показује да постојање демократије није нужни услов за економски и друштвени развој, као и да није неопходна за функционисање капиталистичке привреде. Исходи процеса демократизације могу бити различити: дешава се да се нека друштва након иницијалног процеса демократизације враћају аутократским облицима владавине, у неким државама се оствари непотпуна демократија, па све до успостављања демократских режима са широко прихваћеним нормама, демократским институцијама и политичком културом где постоји борба и сарадња важних политичких чинилаца.⁹⁷

⁹⁷ Филип Шмитер, *Демократизација*, у: Адам Купер, Џесика Купер (ур.), *Енциклопедија друштвених наука - том 1*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 121-122.

Филип Шмитер (Philippe Schmitter) указује да су околности које доводе до раскида са аутократским режимом различите, али да су сви процеси демократизације почињали из друштва у којима је постојала криза и одсуство појединих друштвених институција и сектора. Студије говоре да је мали број случајева транзиције праћен решеним друштвеним проблемима од стране аутократског режима. Предтранзициона друштва су углавном имала нерешене проблеме по питању националног идентитета, утврђивања граница државе, без цивилне контроле над оружаним снагама и службама безбедности, проблематичан фискални систем, високу инфлацију и неефикасна државна предузећа. Упоредна пракса показује да је могуће извршити транзицију од различитих форми аутократије до различитих врста демократије без употребе насиља (односно у минималној мери колико је потребно за преузимање власти) или физичког уклањања бивших политичких елита (као што је био случај са Чаушескуом у Румунији). Демократизација има и своје негативне стране: она не мора да води економском развоју и прерасподели националног дохотка и богатства у циљу подизања животног стандарда грађана. Коначно, сложени процес демократизације се може завршити и смањењем броја грађана који истински верују у демократију.⁹⁸

Ауторитарни системи не морају нужно бити мање ефикасни у решавању друштвених и политичких проблема од демократских политичких система. Светска економска криза на почетку XXI века је довела у питање стабилност и одрживост економских система у либералним демократијама и способност тих политичких система да адекватно реагују на кризе. Након 11. септембра 2001. године, чак и највећи промотер либералне демократије у свету, Сједињене Америчке Државе, доношењем Патриот акта (Patriot Act) суспендују поједина лична права и слободе: дискриминативно хапшење и дозвола мучења осумњичених за тероризам, али и могућност одузимања држављанства. Демократија може да са собом носи и разне негативне појаве: корупцију, тржишни монопол, изборе без стварне компетенције политика, владавину медиокритета, доминацију просечности, увећање јавног дуга, пораст стопе криминалитета и антидржавних елемената, компрадорство оличено у вођству државе које свесно ради у интересу странаца, а не у интересу сопствених грађана.⁹⁹

Постојање унутрашње политичке кризе изразито погодује реализацији превратничких делатности. Без политичких тензија у једном друштву није могуће извести преврат,

⁹⁸ *Ibid*, стр. 124-125.

⁹⁹ Миша Ђурковић, *Тамни коридори моћи: путеви савремене политичке теорије*, Укронија, Београд, 2013, стр. 213,219,222.

односно обојену револуцију. Свака политичка криза се последично рефлектује на систем безбедности једне земље, али исто тако безбедносно стање у једном друштву може да узрокује кризу политичког система. Марко Парезановић истиче да облик кризе могу поимати наведени комплексни политички и безбедносни догађаји и процеси:

- 1) дугорочни затегнути политички односи;
- 2) појава значајних афера за политичка и безбедносна питања;
- 3) смањена контрола над системом безбедности од стране власти;
- 4) непримерена употреба репресивних средстава;
- 5) деловање опозиционих снага са позиције екстремизма и милитаризма;
- 6) негативни утицаји економске ситуације;
- 7) дејство иностраних елемената.¹⁰⁰

Симеуновић истиче да је политичка криза у највећем броју случајева израз економске кризе и да представља стање политичког система током којег је отежано доношење или спровођење политичких одлука од стране власти. Као могући узроци појаве разних облика политичког насиља, али и превратничких делатности, наводе се:

- 1) оштра политичка поларизација и немогућност исказивања интереса великих друштвених група;
- 2) умањена могућност афирмативног организовања и вршења власти;
- 3) неорганизованост економског система;
- 4) изражене друштвене разлике;
- 5) распрострањеност и полулегалност корупције, непотизма и осталих друштвено негативних појава;
- 6) толерисање друштвено негативних појава;
- 7) присутност антисистемских снага које јавно делују у дужем временском периоду;
- 8) постојање утицајних антисистемских организација, односно институција;
- 9) инострана подршка антисистемским снагама у земљи;
- 10) субверзивна дејства усмерена ка економском, политичком и војном сегменту друштва;
- 11) сукоби између припадника политичке елите и интересних група;
- 12) непоуздане, неконтролисане и непривржене војне снаге и безбедносне структуре.¹⁰¹

Опозициони политички актери се одлучују на примену методологије извођења обојених револуција из мноштва разлога. Један од посебно значајних разлога је одсуство

¹⁰⁰ Марко Парезановић, *Политички преврат: савремени приступ*, стр. 183.

¹⁰¹ Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, Београд, 1989, стр. 61-62.

организационих способности за ефикасно учешће у политичком животу. Партијска инфраструктура је неопходан елемент и најзначајнији канал комуникације са грађанима и потенцијалним бирачима. Са разгранатом партијском организационом мрежом политички актери могу успешно да анимирају своје присталице, придобијају нове, да уоче проблеме грађана на локалном нивоу и да им понуде своје политичка решења, али и да заступају грађане у представничким телима на локалном, регионалном и националном нивоу. Партијска неорганизација може бити условљена како интерним факторима, тако и екстерним факторима: законска ограничења усмерена ка опозиционим субјектима, мањак финансијских средстава за политичку делатност, репресивне мере власти и остало. Ступањем у однос сарадње са иностраним факторима, опозиционе политичке партије добијају неопходну финансијску и логистичку подршку чиме надомешћују своје акционо-организационе недостатке.

Постојање негативних друштвених појава нарочито погодује изазивању и усмеравању политичких криза. Са израженим друштвеним разликама, лошим стањем у економској сфери, раширеном корупцијом и непотизмом, опозиционе политичке снаге могу лакше да каналишу акумулирано незадовољство грађана у смеру промене режима. Појачавањем ефеката негативних друштвених појава путем психолошко-пропагандних дејстава се интензивирају кризни моменти и процеси који могу остварити кулминацију на политичким протестима и демонстрацијама које су увод у освајање власти методологијом обојених револуција.

3.2.4. Безбедносни фактори

Политички фактори су уско повезани, испреплетени и међусобно условљени са безбедносним факторима који утичу на могућност остварења циљева превратничких делатности. Као и осталим формама преврата, тако и обојеним револуцијама погодују безбедносне кризе друштва које се одликују престанком функционисања комплетног друштва или његових појединих сегмената. Кризне ситуације делују као катализатор политичких преврата. Кризна ситуација може бити изазвана организованом делатношћу политичких актера (који су у случају обојених револуција усмеравани и контролисани од стране обавештајних служби земаља које имају интерес да се владајућа елита смени), употребом објективних потешкоћа и субјективних слабости припадника владајуће елите.¹⁰²

¹⁰² Марко Парезановић, оп. цит, стр. 185.

За остварење спољнополитичких циљева државе могу да користе обавештајне службе за примену разноврсних субверзивних садржаја којима се остварују дефинисани стратешки и тактички циљеви. Обавештајне службе као спољнополитички посредници одређују средства интервенције у спољној политици једне државе. Имплементацијом разноврсних субверзивних садржаја државе настоје да реализују сопствене циљеве вршећи планске и циљне акте дестабилизације свих друштвених токова нападнуте државе над којом се жели остварити одређени капацитет утицаја или тотална доминација. Поред обавештајних служби, основни носиоци оваквих делатности су специјалне формације и јединице специјалне намене у обавештајним службама; делови војних снага; политичка емиграција; екстремистичке и терористичке групе; институције, организације и удружења способна за реализацију прикривених дејстава (медији, хуманитарне организације, финансијске институције, компаније итд.); кампови за обуку и инструктаж; транспортне организације; аналитички центри.¹⁰³

Теорија и пракса субверзивних садржаја показује да се они доводе у непосредну везу са обавештајном делатношћу која обухвата три основне групе задатака:

- 1) прикупљање и анализа података;
- 2) контраобавештајне активности – заштита сопствених поверљивих података од других обавештајних служби и претњи;
- 3) прикривене манипулације догађајима у страним државама „у име интереса домаћег становништва“ употребом психолошко-пропагандне делатности, политичких активности, економских притисака и подршком паравојним формацијама.¹⁰⁴

Тајне акције (енг. covert actions) представљају треће функционално подручје делатности ЦИА која је најактивније учествовала у операцијама смене режима широм света. Америчка Централна обавештајна агенција одређује тајне акције као активности путем којих се предузимају акције у одређеним земљама да би се остварили спољнополитички циљеви САД-а без отвореног и видљивог утицаја владе. Ова делатност не представља само пуко прикупљање и обраду обавештајних информација за реализацију дефинисаних циљева и оријентација спољне политике. Брит Снајдер наводи у деветом одељку своје монографије тајне акције које је ЦИА спровела широм планете: покушај инвазије на Кубу

¹⁰³ Младен Бајагић, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010, стр. 172.

¹⁰⁴ *Ibid*, стр. 173.

у Заливу свиња 1961. године, „Тајни рат“ у Лаосу од 1962. до 1971. године, операције у Анголи од 1975. до 1976. године, у Авганистану за време совјетске кампање и остале.¹⁰⁵

Младен Бајагић наводи да се према америчкој војној терминологији тајне акције класификују на:

- 1) „меке“ (*soft*) – операције током којих се не узрокују људски губици и материјална разарања: разни видови подршке демократски оријентисаним појединцима и организацијама, политичко-пропагандна и психолошка дејства, економске операције и остало;
- 2) „тврде“ (*hard*) – паравојне операције, обавештајно-терористичке и диверзантске акције, разни видови подршке герилским и антигерилским покретима.¹⁰⁶

Најсадржајнију класификацију тајних акција је дао њихов идејни творац Ричард М. Бисел (Richard M. Bissel) током свог говора пре отварања дискусије у оквиру групе за обавештајну и спољну политику покренуте од стране Савета за спољне односе (Council on Foreign Relations) 1968. године. „Биселова доктрина“ обухвата следећи опсег тајних акција:

- 1) политички савети и препоруке (*political advice and counsel*);
- 2) подмићивање (*subsidies to an individual*);
- 3) финансијска и техничка подршка и помоћ политичким партијама (*financial support and technical assistance to political parties*);
- 4) подршка приватним организацијама, синдикатима, фирмама и задругама (*support to private organisations, including labor unions, business firms, cooperatives, etc.*);
- 5) прикривена пропаганда (*covert propaganda*);
- 6) „приватна“ обука појединаца и размена особља (*“private” training of individuals and exchange of staff*);
- 7) економске операције (*economic operations*);
- 8) парамилитарне или политичке акције у циљу свргавања или подржавања политичког режима – праћене црним тржиштем, трговином наркотицима, прањем новца, корупцијом и ширењем културе насиља, вршење неселективног насиља

¹⁰⁵ Britt L. Snider, *The Agency and the Hill: CIA's Relationship with Congress, 1946–2004*, The Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, Washington, доступно преко: https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/agency-and-the-hill/The%20Agency%20and%20the%20Hill_Book_1May2008.pdf, приступљено 07.09.2020, р. 259.

¹⁰⁶ Младен Бајагић, оп. цит, стр. 178.

(paramilitary or political action operations designed to overthrow or to support a regime);

9) атентати (*attempted assassinations*).¹⁰⁷

За наше истраживање је посебно значајно да разјаснимо тајно помагање опозиционих политичких субјеката као једног од видова тајних акција обавештајних служби. Државе које спроводе овакве видове подршке политичким субјектима настоје да их изведу прикривено како се не би открила непосредна умешаност у унутрашње ствари државе која је мета напада. Специјалне службе стварају агентурне мреже и позиције (помоћу двојних агената и агената од утицаја), пружају подршку масовнијим политичким снагама које могу по потреби искористити у корист свргавања режима. Пратећи делатност политичких снага у некој земљи, специјалне службе настоје да помоћу различитих видова подршке остваре на њих утицај и да усмере њихово деловање у жељеном правцу. Због реализације спољнополитичких циљева државе теже да створе и изграде стратешке позиције у виду политичких агентура. Политичке агентуре су појединци који се могу у одређеном моменту употребити ради остваривања делегираних задатака током извођења тајних акција. То су углавном личности које врше високе функције у органима државне управе и локалне самоуправе; официри војних, безбедносних и полицијских снага; уредници редакција утицајних медија; високо руководство политичких партија; особе са израженим утицајем на јавно мњење (научни, културни, спортски и остали радници).¹⁰⁸

Лошој безбедносној ситуацији која погодује остварењу обојених револуција може погодovati и присуство тероризма у некој држави. Савезна Република Југославија је била угрожена деловањем терористичке Ослободилачке војске Косова која је применом терористичких метода желела да оствари сецесију Косова и Метохије као стратешки национални и политички циљ албанске мањине.¹⁰⁹ Постојањем озбиљне безбедносне претње као што је тероризам се црпе значајни материјални, логистички и људски ресурси обавештајно-безбедносног система једне земље. Оријентишући се ка неутралисању терористичке претње, обавештајне службе губе потенцијал и организациони капацитет да се посвете другим задацима као што је, на пример, заштита уставног поретка од субверзивних делатности страних обавештајних служби.

¹⁰⁷ *Speech by Richard M. Bissel, Jr., before the Discussion Group on Intelligence and Foreign Policy, run by the Council on Foreign Relations, January 8, 1968, цитирано према: Младен Бајагић, оп. цит, стр. 178.*

¹⁰⁸ *Ibid*, стр. 186-187.

¹⁰⁹ Драган Симеуновић, *Тероризам: опити део*, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 182.

3.2.5. Међународни фактори

Обојене револуције као сложен безбедносно-политички феномен су производ комплексне структуре и садржаја савремених међународних односа и констелације снага. XXI век карактерише постојање мноштва државних и недржавних актера који у међусобним односима прелазе оквири националних граница. Узимајући у обзир утицај међународног фактора на безбедност, не можемо се ограничити само на државоцентрични приступ, него у оквиру анализе морамо укључити активности недржавних актера, невладиних организација, међународних организација, процес глобализације, развој технологије и комуникације, финансијских система, транснационалних корпорација и осталог. Посебно морамо имати у виду да односе сложене међузависности карактерише постојање недржавних актера који имају већу моћ утицаја и финансијску снагу од многих суверених држава.¹¹⁰

У XXI веку главне смернице за развој спољнополитичких и одбрамбених стратегија дају Сједињене Америчке Државе. На основу још увек постојеће глобалне доминације САД-а, остали глобални актери покушавају да се прилагоде или да у својим стратегијама разматрају одговоре на смернице америчке спољне и безбедносне политике. Спољнополитичка пракса је показала да је главна улога америчких војних снага распоређених широм света на геостратешки важним тачкама подршка спољној политици вашингтонске администрације. Налазећи се на челу НАТО-а, Сједињене Америчке Државе намећу своју војну стратегију, ратну доктрину и спољнополитичке циљеве осталим државама чланицама. На тај начин САД утичу на међународне односе промовишући очување мира и безбедности у свету, али и промовисањем демократских вредности које су део циљева америчке стратегије националне безбедности.¹¹¹

Америчка спољна и безбедносна политика је детерминисана преко два значајна унутрашња фактора: 1) широко изражен потрошачки менталитет становништва који је дубоко уграђен у америчку (суб)културу и 2) практична политика одржавања глобалне војне доминације ради обезбеђивања глобалних добара, енергије и природних ресурса који су непоходни за функционисање америчке привреде. Глобална стратегија хегемоније је посвећена обезбеђивању међународне превласти у циљу подршке раста економије САД. Након завршетка Хладног рата Вашингтон је уз НАТО наставио са политиком глобалне

¹¹⁰ Драган Р. Симић, *Светска политика: међудржавни и међународни поредак, светска политика, глобални односи*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 10-11.

¹¹¹ Тодор Мирковић, *Стратегије и ратне доктрине суперсила и блокова*, Војноиздавачки завод, Београд, 2003, стр. 265.

хегемоније иако су нестали некадашњи противници – СССР и Варшавски пакт. Кључни сегмент концепта *Pax Americana* представља изградња канала снабдевања залихама које су неопходне за функционисање америчке привреде: јефтине сировине и нафта које се у великим количинама налазе на простору Евроазије.¹¹²

Америчка стратегија спољне политике се најсажетије може окарактерисати у следећа четири кључна сегмента: 1) глобално вођство; 2) одбрана и промоција либералног међународног поретка; 3) одбрана и унапређење слобода, демократије и људских права и 4) превенција настајања регионалних хегемона у Евроазији. Улога САД-а као светског хегемона укључује активно учешће у међународним односима путем спољне политике обезбеђивања глобалних јавних добара, политике изградње либералног поретка, сарадње и хегемоније, али и интервенционистичке спољне политике којом се обезбеђује примат и светска хегемонија. Заштита либералног поретка означава поштовање територијалног интегритета држава уз неприхватљивост употребе силе у мењању постојећих међународно признатих граница; мирно решавање спорова између држава без употребе силе; поштовање међународног права и универзалних вредности; подршка јачању међународних институција зарад имплементације међународног права и универзалних вредности; либерализација економије и промоција слободне трговине и схватање међународних вода, ваздушног простора и свемира као међународних добара. Трећи сегмент америчке спољне политике је садржан у промоцији демократије, слободе и људских права као универзалних вредности, уз критику постојећих ауторитарних и недемократских политичких режима. Коначно, на трагу геополитичких и великих стратегија Сједињене Америчке Државе настоје да ограниче настајње регионалних хегемона на простору Евроазије. Настајање хегемона на овим просторима би значило угрожавање виталних америчких интереса због потенцијала становништва, природних богатстава и енергената. САД осећају дужност да помогну државама Евроазије да се одупру хегемонима у настајању путем приступања у НАТО и остале форме политичко-безбедносне сарадње на Блиском истоку и Азијско-пацифичком региону који су брана од хегемоније Руске Федерације и Народне Републике Кине.¹¹³

Промоција демократије представља заједничку вредности и заједнички сегмент спољних политика Сједињених Америчких Држава и Европске уније. Јачањем улоге Европске уније у глобалној политици, промоција принципа добре управе и демократије постаје

¹¹² Vladislav B. Sotirović, *A Nature of the US and the American Foreign Policy*, *Vojno delo*, 5/2019, pp. 55-56.

¹¹³ *U.S. Role in the World: Background and Issues for Congress*, Congressional Research Service, доступно преко: <https://fas.org/sgp/crs/row/R44891.pdf>, приступљено 27.08.2020, pp. 1-4.

један од приоритета европске спољне политике. Заједно са својим трансатлантским партнерима Велика Британија даје значајне напоре у својој спољној политици како би истакла значај политичких слобода и демократије у глобалним односима.¹¹⁴ Политика проширења Европске уније је пратила стратегијске концепције којима се пријемом нових чланица стварао геополитички санитарни кордон усмерен ка обуздавању Русије. Геополитичко мишљење Хладног рата је добило на значају у савременим условима чланством стратешки важних посткомунистичких држава које су незаобилазан корак у окруживању Руске Федерације на њеним западним границама.¹¹⁵

Утицај англосаксонске геополитичке школе је незаобилазан чинилац у изучавању условљености обојених револуција геостратешким концепцијама. Америчка геополитика почиње са студијом Алфреда Махана (Alfred Mahan) *Утицај поморске силе на историју* из 1890. у којој објашњава светску историју кроз сукоб две категорије држава: поморских (таласократске државе) и копнених (телурократске државе). Махан у својој студији, између осталог, предлаже *стратегију анаконде* која налаже блокирање приобаља непријатеља, онемогућавање употребе лука и приступа отвореном мору, у линијама које се протежу обалом или унутрашњошћу континента. На овај начин се непријатељ ограничава у приступу економији и изолује се војно, економски и политички. Примену стратегије анаконде Махан је ограничио на просторе Евроазије, односно за поступање према Русији која заузима њен највећи део.¹¹⁶

Хелфор Макиндер (Halford Makinder) у делу *Демократски идеали и стварност* из 1919. разрађује геополитички приступ према Русији. Према његовој концепцији постоји један светски океан и једно велико светско острво. Најважнији део светског острва је срце континента, које Макиндер назива „срце света“ (*Heartland*) који заузимала некадашња Руска империја. Овладати „срцем света“ и источном Европом је најважнији стратешки задатак сваке силе која има амбицију за глобалном доминацијом – „*Ко влада источном Европом влада „срцем света“, ко влада „срцем света“ влада светским острвом, а ко влада светским острвом, влада читавим светом*“. За овладавање „срцем света“ Макиндер предлаже англосаксонску доминацију „унутрашњим прстеном“ који обухвата

¹¹⁴ Amichai Magen, Michael A. McFaul, *Introduction: American and European Strategies to Promote Democracy – Shared Values, Common Challenges, Divergent Tools?*, in: Amichai Magen, Thomas Risse, Michael A. McFaul (eds.), *Promoting Democracy and the Rule of Law American and European Strategies*, Palgrave MacMillan, 2009, p.4.

¹¹⁵ Миша Ђурковић, *Илузија Европске уније*, Catena Mudni, Институт за европске студије, Београд, 2015, стр. 203.

¹¹⁶ Душан Пророковић, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник, Геополитика, Београд, 2012, стр. 66-68.

Немачку, Аустроугарску, Османску империју, Индију и Кину, не би ли се ограничила Русија у доминацији континентом и сарадњи са Немачком.¹¹⁷

Николас Спајкмен (Nicholas Spykman) у студији *Америчка стратегија у светској политици* додатно разрађује поставке Махана и Макиндера у геополитичку концепцију која се и данас примењује од стране англосаксонаца. Важнији геополитички простор од „срца света“ је тзв. „ободни простор“ (*Rimland*) који се протеже од Скандинавије, преко делова западне и средње Европе, комплетног истока Европе, Турске, Ирана, Ирака, Авганистана, Пакистана, Индије, југоисточне Азије и Кореје. Ова „геополитичка анаконда“ омогућава овладавање Евроазијом, а последично томе и светом.¹¹⁸

Коначно, Збигњев Бжежински (пољ. Zbigniew Brzezinski), утицајни амерички политиколог, геостратег и писац утицајног дела *Велика шаховска плоча*, сублимира своје претходнике и наглашава да је кључ америчке глобалне доминације у контроли Евроазије. Америка мора поставити своју контролу над Украјином и Азербејџаном као стратешки важним државама за обуздавање Русије. Средњеазијска пространства су значајна како због осигурања „загрљаја анаконде“, тако и због природних богатстава у великим количинама (нафта и гас).¹¹⁹

Осим ослањања на геополитичке концепције, англосаксонски свет у свом походу ка остварењу стратешких циљева користи и концепт „меке моћи“. Џозеф С. Нај (Joseph S. Nye) примењује да се државе у спољној политици не морају ослањати само на „тврду моћ“ оличену у војној и економској моћи. За извођење обојених револуција је кориснија „мека моћ“ која се заснива на могућности да се обликују преференције других и огледа се у способности привлачења других држава и њиховог становништва ка одређеним политичким и културним вредностима и оријентацијама.¹²⁰ У каснијим радовима Нај развија концепт „паметне моћи“ који дефинише као комбинацију „тврде моћи“ присиле и исплате и „меке моћи“ убеђивања и привлачења.¹²¹ Промовисањем демократских и либералних вредности широм света („мека моћ“) и употребом различитих форми притисака („тврда моћ“) Сједињене Америчке Државе и њени савезници утичу на политичке процесе и догађаје у многим државама усмеравајући политичке преференције грађана ка политичким опцијама чији долазак на власт је у сагласности са стратешким интересима западних земаља.

¹¹⁷ *Ibid*, стр. 68-70.

¹¹⁸ *Ibid*, стр. 71-72.

¹¹⁹ *Ibid*, стр. 76-77.

¹²⁰ Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004, p. 5.

¹²¹ Joseph S. Nye, *The Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011, p. xiii.

Конечно, превратнички актери током свог деловања покушавају да скрену пажњу међународне јавности на постојеће политичке проблеме у земљи и да остваре подршку из иностранства интернационализацијом унутрашње кризе. Када доспеју на позицију власти, превратничке структуре теже да се одрже дуже од седам дана на челу државе како би стекле међународно признање. Признање нове власти ће увек прво уследити од земаља које су пружале отворену или прикривену подршку актерима преврата.¹²²

3.3. Фазе извођења обојених револуција

Сергеј Грињаев и сарадници дефинишу обојене револуције као: „посебан облик борбе (у виду политичке интервенције) усмерен ка стварању конфликтног потенцијала с циљем смене државне власти и основа њене легитимности који води ка геополитичкој и геоекономској преоријентацији државе“¹²³. Извођење обојених револуција подразумева унапред договорену примену низа различитих метода које се кохерентно, просторно и временски употребљавају ради утицаја на јавно мњење и мобилизацију грађана. Методе се примењују циљно и плански од стране акционог језгра и његових помагача како би се путем друштвених и политичких активности пореметило нормално функционисање власти, изазвала политичка и безбедносна криза и извршила смена власти. Обојене револуције се изводе у следећих шест фаза:

- 1) припрема;
- 2) распоређивање снага;
- 3) дестабилизација;
- 4) разрешење конфликта – револуција;
- 5) промене у политичком систему;
- 6) консолидација власти.¹²⁴

Прва фаза (припрема): У овој фази се израђује стратешки прорачун и анализа тренутног стања. Актери преврата прорачунавају однос сопствених снага и снага противника и регрутују актере чији су циљеви и вредности истоветни захтевима спољног фактора. Пре одлуке о извођењу обојене револуције и ступања у прву фазу, важну улогу има процес моделовања који може да траје од неколико месеци до пет година (у зависности од пројектованих циљева, јавног мњења, политичког стања у земљи, регионалне и глобалне

¹²² Марко Парезановић, *Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе*, Војно дело, јесен/2011, стр. 107-108.

¹²³ Сергей Н. Гриняев и др, *Иррегулярные конфликты: «цветные революции» - Анализ и оценка форм, приемов и способов ведения операций по смене режимов в суверенных государствах*, Центр стратегических оценок и прогнозов, Москва, 2015, стр. 199.

¹²⁴ *Ibid.*

ситуације). У обзир се узимају политичко, социјално и економско стање у земљи и региону; анализа потенцијалних извршилаца обојене револуције; дубинска политиколошка анализа владајуће елите, политичких партија, државне структуре, органа државне управе и локалне самоуправе, крупног капитала. Упоредо са овим аналитичким процесима се врши избор и обучавање потенцијалних лидера превратничког процеса.¹²⁵

Аналитички процеси у припремној фази обухватају и процену односа политичких снага и састава политичких партија, као и изучавање профила руководиоца у државној и војној администрацији због процене могућности утицаја на њих применом манипулације (укључујући и метод дискредитације). Посебно је важно пронаћи „слабу карику“ у политичком систему – у кризним ситуацијама се дешава да на значајне функције буду именоване личности без компетенција и искуства у доношењу одлука. Стога је неопходно пратити све друштвене и политичке процесе како би се утицало на доношење и извршавање лоших политичких одлука које би биле промовисане путем опозиционих медија.¹²⁶

CANVAS-ов приручник за извођење обојених револуција *Ненасилна борба у 50 тачака*, такође придаје значај планирању и процени могућности. Анализа могућности треба да обухвати: организационе трошкове; географску покривеност активиста за потребе националне кампање; временске, кадровске и материјалне ресурсе. Као аналитичко оруђе активистима се препоручује SWOT анализа која укључује четири категорије: снаге (предности, тренутна средства, снага опозиционих снага препозната у очима других), слабости (шта треба побољшати и шта треба избегавати), могућности (проналажење могућности, уочавање трендова, постојање савезника) и претње (које су препреке активизму, ко су противници и шта раде, слабост која може да угрози активизам). Главном стратегијом треба да буде дефинисана изградња покрета до избора, три нивоа кампање: негативна, позитивна и повећање излазности бирача. Стратешки најважније области су: мобилизација младих, омасовљење чланства, сарадња са невладиним сектором и опозиционим политичким партијама, симболичка комуникација и одржавање офанзивног става.¹²⁷

Друга фаза (распоређивање снага): Циљ друге фазе је распоређивање политичких актера који ће да изврше обојену револуцију (актери који ће да преузму власт и актери који ће

¹²⁵ *Ibid*, стр. 201.

¹²⁶ *Ibid*, стр. 202.

¹²⁷ Срђа Поповић, Андреј Миливојевић, Слободан Ђиновић, *Ненасилна борба у 50 тачака: стратешки приступ свакодневној тактици*, Самиздат Б92, Београд, 2007, стр. 49-52.

бити употребљени као средство за остварење циља). Овај период карактерише појављивање нових лидера и политичких покрета. Посебан значај се придаје анализи лидера, његовим личним особинама, навикама, способностима и склоностима. Иностран фактор врши усмеравајућу функцију и завршава кадровску селекцију најспособнијих актера на крају друге фазе која траје од неколико месеци до три године.¹²⁸

Трећа фаза (дестабилизација): Ова фаза се јавља уколико политички притисци и дипломатске мере не дају ефекте у сагласности са стратегијама међународног фактора. Сукоб постаје неминовност и у изражај долазе политичке и друштвене противречности. Дестабилизација ситуације почиње од стране једне или неколико друштвено-политички активних група (најчешће радници и студенти). У првој етапи се истичу социјално-економски захтеви ових група (на пример, повећање висине минималне цене рада, бољи услови студирања и остало). Према процени Сергеја Грињаева и његових сарадника, 8% становништва је неопходна „критична маса“ за дестабилизацију друштвене и политичке ситуације у земљи.¹²⁹ Међутим, Ерика Ченовет (Erica Chenoweth) са Универзитета Харвард долази до закључка да је за политичку промену ненасилним методама неопходно мобилисати 3,5% популације током кључних догађаја.¹³⁰

У следећој етапи треће фазе се организују политички протести како би се указало на захтеве, стекао медијски публицитет и утицало на јавно мњење. Посредством медија се на сцену доводе посебно обучени политички актери са политичким захтевима како би ситуација са социо-економског прешла на политички ниво. Овај период је кључан у методологији извођења обојене револуције – привлачење што већег броја грађана у новонастали политички покрет. Покретачка снага ових процеса је маса која је незадовољна својим друштвеним и економским положајем. Како би се анимирали учесници, протест поприма димензије спектакла. У овој фази финансијску подршку активностима обезбеђују невладине организације, фондови и приватне фирме. Индикатор могућности извођења обојене револуције је лобирање опозиционих снага за интересе претходно наведених субјеката у институционалним политичким каналима утицаја. Трећа фаза се одвија од неколико сати до неколико недеља.¹³¹

¹²⁸ Сергей Н. Гриняев и др, оп. цит.

¹²⁹ *Ibid*, стр. 203.

¹³⁰ Више о „правилу 3,5%“ погледати у: Erica Chenoweth, *Questions, Answers, and Some Cautionary Updates Regarding the 3.5% Rule*, Carr Center for Human Rights Policy, Harvard Kennedy School, 2020, доступно преко: https://carrcenter.hks.harvard.edu/files/cchr/files/CCDP_005.pdf, приступљено: 03.09.2020.

¹³¹ *Ibid*.

Приручник Срђе Поповића, Андреја Миливојевића и Слободана Ђиновића у додатку нуди истоветне методе ненасилне акције које предлаже Џин Шарп у студији *Од диктатуре до демократије*. Методе (укупно 198) које се примењују на тактичком нивоу у циљу стварања кризног потенцијала путем притсакa на власт су подељене у следеће групе:

- 1) званичне изјаве;
- 2) комуникација са широм јавношћу;
- 3) групна представљања;
- 4) симболични јавни чиновни;
- 5) притисци на појединце;
- 6) драма и музика;
- 7) поворке;
- 8) одавање почасти мртвима;
- 9) јавни скупови;
- 10) повлачење и одрицање;
- 11) изопштења;
- 12) несарадња у погледу друштвених догађаја, обичаја и институција;
- 13) акције потрошача;
- 14) акције радника и произвођача;
- 15) акције посредника;
- 16) акције власника и руководиоца;
- 17) акције власника финансијских средстава;
- 18) акције влада;
- 19) симболични штрајкови;
- 20) пољопривредни штрајкови;
- 21) класични индустријски штрајкови;
- 22) ограничени штрајкови;
- 23) штрајк више привредних грана;
- 24) комбинација штрајка и прекида привређивања;
- 25) одбацивање ауторитета;
- 26) несарадња грађана са државном управом;
- 27) грађанске алтернативе покоравану;
- 28) акције државних чиновника;
- 29) акција државе на домаћем плану;
- 30) акција државе на међународном плану;
- 31) психолошка интервенција;

- 32) физичка интервенција;
- 33) друштvena интервенција;
- 34) економска интервенција и
- 35) политичка интервенција.¹³²

Четврта фаза (разрешење конфликта – револуција): Опозиционе снаге почињу да крше законске оквири политичког деловања – организовање масовних демонстрација, примена ненасилног отпора, грађанске непослушности и спорадични експеси насиља. Организациони потенцијал превратничких актера је кључан за испуњење циљева ове фазе – масовност демонстрација и личне компетенције лидера. Разрешење конфликта траје од једног до неколико дана. Даљи развој безбедносне ситуације се може разрешити једино координисаном употребом војних и полицијских снага. Током планирања и извођења ових акција на сцену ступа посебно обучена „опозициона авангарда“ која организационо и логистички (уз подршку иностраног елемента) износи ове процесе и усмерава развој кризне ситуације.¹³³ Динамична дешавања се завршавају заузимањем институција које симболизују режим (зграде државне администрације, парламента, јавног медијског сервиса итд.) од стране опозиционих снага. Често су војне и полицијске снаге немоћне (или намерно лоше координисане) да сузбију демонстрације услед бројчаног надјачавања од стране опозиционих снага које су организовано доведене из свих крајева државе. Немоћне да успоставе јавни ред и мир или због успостављеног договора са опозиционим лидерима, снаге се повлаче како не би угрозиле сопствени живот услед деловања „психологије гомиле“ у динамичној безбедносној ситуацији.

Пета фаза (промене у политичком систему): Промене у политичком систему карактерише проглашење нове власти и признавање од стране релевантних међународних субјеката. Ова фаза је погодна за извршавање измена док је становништву у фази „емоционалног шока“ и пре него што дођу до изражаја негативни социо-економски и политички фактори. Временски период у петој фази је пријемчив за формирање „новог начина живота“ према укуси новонастале политичке елите. Чест је случај да се током новонасталих промена у политичком систему изврши „освета“ политичким противницима.¹³⁴

¹³² Срђа Поповић, Андреј Миливојевић, Слободан Ђиновић, оп. цит, стр. 162-170, упоредити са: Gene Sharp, *From Dictatorship To Democracy – A Conceptual Framework for Liberation*, The Albert Einstein Institution, East Boston, 2010, pp. 79-86.

¹³³ Сергей Н. Гриняев и др, оп. цит, стр. 204.

¹³⁴ *Ibid*, стр. 205.

Шеста фаза (учвршћивање власти): Окончање револуционарног процеса се дешава у правном пољу: врши се „политичка ликвидација“ бивше елите, заузимају се места у државној администрацији, изграђује се вертикала политичке моћи, а политички систем се уређује према сопственим мерилима.¹³⁵

3.4. Улога обавештајних служби, владиних и невладиних организација у реализацији обојених револуција

Након дезинтеграције СССР-а и Варшавског пакта као озбиљног идеолошког противника, Сједињене Америчке Државе су наставиле са ширењем свог утицаја промоцијом демократских вредности у бившим комунистичким државама. Владине и невладине организације повезане са вашингтонском администрацијом су деловале јавно, док је ЦИА тајно делујући утицала на исходе избора, чему сведочи обиље објављених поверљивих извештаја и изјава официра обавештајних служби. Дејвид Шаймер (David Shimer) у студији *Намештено: Америка, Русија и сто година утицаја на изборе* објашњава како су САД посредством владиних агенција, обавештајног сектора и невладиних организација интервенисале путем тајних и отворених акција на изборну вољу грађана.¹³⁶ Драган Филиповић, бивши високи официр Ресора државне безбедности Министарства унутрашњих послова Републике Србије, у својим присећањима детаљно описује на примеру Србије како су невладине организације и стране обавештајне службе субверзивно деловале, стварале кризни потенцијал, вршиле кадровску селекцију, наметале политичку агенду и помагале у извођењу „Петооктобарске револуције“ у Србији 2000. године.¹³⁷

Анализирајући безбедносне факторе који утичу на могућност извођења обојених револуција, обрадили смо субверзивно деловање обавештајних служби у циљу дестабилизације политичког система и подршке актерима преврата. Младен Бајагић дефинише обавештајне службе као: „...специјализоване установе извршне власти које, применом специфичних метода, мера и поступака, спроводе обавештајно-информативне, обавештајно-безбедносне и друге необавештајне активности (тајне акције/covert actions), у циљу реализације националних интереса и заштите и унапређења националне безбедности“¹³⁸. Обавештајно-безбедносне службе су интегрални део система националне

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ David Shimer, *Rigged: America, Russia, And One Hundred Years of Covert Electoral Interference*, Alfred A. Knopf, New York, 2020, EPUB edition, (Chapter 9 – Democracy Promotion).

¹³⁷ Прочитати више у: Драган М. Филиповић, *Анатомија глобалистичког смрада – Ангажовање невладиних организација на разбијању политичког, војног и безбедносног система Србије и Југославије*, Metaphysica, Београд, 2011.

¹³⁸ Младен Бајагић, *Шпијунажа у XXI веку: савремени обавештајно-безбедносни системи*, Book & Marso, Београд, 2008, стр. 23.

безбедности. Непосредно су подређене извршној власти и стратегијског су нивоа и значаја за реализацију националних интереса и (спољно)политичких циљева. У складу са спољнополитичким приоритетима државе, рад савремених обавештајних служби је одређен стратегијама националне безбедности, законима о националној безбедности, нормативним оквиром обавештајних установа којим се утврђује делокруг рада, унутрашња организација и методе рада, средства и мере које се користе, као и осталим законским и подзаконским актима којима се уређује безбедносно-обавештајна делатност.¹³⁹

Најугицајнија обавештајна служба у свету је америчка *Централна обавештајна агенција* (Central Intelligence Agency – CIA) - основана 1947. године потписивањем Закона о националној безбедности (National Security Act) од стране тадашњег америчког председника Харија С. Трумана (Harry S. Truman). Истим законом је основан и Савет за националну безбедност (National Security Council – NSC) - извршни орган власти овлашћен да се бави спољнополитичким питањима и пружањем савета председнику у погледу обједињавања домаће, спољне и војне политике везане за националну безбедност. Савет за националну безбедност је основна полута председника за координацију делатности националне безбедности и спољне политике између бројних владиних агенција. Унутар америчке Обавештајне заједнице је 2005. године установљена функција Националног обавештајног директора (Director of National Intelligence – DNI). Директор за национални обавештајни рад руководи Обавештајном заједницом (Intelligence Community), главни је саветник председника за обавештајне послове, учествује у раду савета за националну и унутрашњу безбедност и руководи и надзире реализацију Националног обавештајног програма.¹⁴⁰

Званичан делокруг рада ЦИА обухвата следеће послове: 1) прикупљање обавештајних података из људских и других извора, при чему службеници агенције немају полицијска, судска или овлашћења органа задужених за унутрашњу безбедност; 2) процена и квантитативно увећање обавештења и извора информација у вези са националном безбедношћу; 3) усмеравање и координација обавештајних активности чинилаца Обавештајне заједнице и делова владе изван граница САД-а, осигуравање ефикасне употребе ресурса у ове сврхе и смањење ризика које носи ова делатност; 4) обављање

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid, стр. 40, 49.

других обавештајних послова који се тичу националне безбедности по налогу председника или Националног обавештајног директора.¹⁴¹

За испуњење делегираних задатака ЦИА је укључена у истраживање, развој и примену високе технологије која се користи у обавештајне сврхе. Као део Обавештајне заједнице, Централна обавештајна агенција пружа аналитичке и обавештајне послове који за циљ имају да крајњи корисници добију најбоље могуће обавештајне податке. Агенција оснива специјалне мултидисциплинарне истраживачке центре који се баве кључним безбедносним проблемима: спречавање ширења оружја за масовно уништење, борба против тероризма, контраобавештајна делатност, међународни организовани криминал и трговина наркотицима, еколошки проблеми и контрола наоружања. Примењује прикупљање и анализу података из свих извора који се тичу националне безбедности. У оквиру Обавештајне заједнице управља заједничким пословима, прикупља обавештајне податке из отворених извора, развија сарадњу са другим обавештајним службама и врши развој метода техничко-технолошког прикупљања и обраде података.¹⁴²

Британска обавештајна служба – Тајна обавештајна служба МИ6 (Secret Intelligence Service – SIS, MI6), је један од најпоузданијих партнера ЦИА у обавештајним пословима и остваривању спољнополитичких циљева и приоритета англосаксонског света. Формално је подређена Министарству спољних послова Уједињеног Краљевства, а стварно је непосредно одговорна премијеру за свој рад. Њен рад је камуфлиран по одељењима Министарства спољних послова (одељења за истраживање, документацију итд.). Ова обавештајна служба је присутна у свим дипломатско-конзуларним представништвима, а њени припадници у иностранству често делују под легендама бизнисмена, новинара, научника и слично.¹⁴³

У сарадњи са другим обавештајним агенцијама у земљи (Службом безбедности МИ5 – Security Service MI5, Владином главним штабом за комуникације – Government Communications Headquarters – GCHQ) и владом ради на очувању и унапређењу националне безбедности и обавештајном делатношћу у иностранству. Савремени рад британске обавештајне службе је дефинисам у три кључне области: 1) борба против тероризма (превенција терористичких напада у земљи, заштита интереса у иностранству и подршка савезницима), 2) ометање активности непријатељских држава (суочавање са претњама непријатељских и малициозних држава, промоција интереса Велике Британије и

¹⁴¹ *About CIA*, доступно преко: <https://www.cia.gov/about-cia>, приступљено 03.09.2020.

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ Младен Бајагић, оп. цит, стр. 145.

утицај на међународне односе) и 3) делатност у сајбер простору (промовисање и одбрана сајбер простора Велике Британије и превенција ризика у сајбер простору).¹⁴⁴ Поред наведених циљева, МИ6 је стратешки везана за остваривање спољнополитичких приоритета и дугорочних интереса Велике Британије.¹⁴⁵

Обавештајне службе ових и партнерских држава пружају подршку извођењу политичких операција. Промоција демократије од стране Сједињених Америчких Држава је нарочито појачана у периоду председничког мандата Роналда Регана (Ronald Reagan). Пребацивање тајних политичких акција на Националну задужбину за демократију (National Endowment for Democracy – NED) је започето 1983. године. Ова организација је према организационој структури и делатностима сличнија обавештајним службама, него аполитичним и хуманитарним организацијама сличног назива. Пре оснивања Националне задужбине за демократију, ЦИА је преко тајних политичких акција пружала подршку политичким партијама, медијима, организацијама и компанијама у иностранству.¹⁴⁶

Важну посредујућу улогу у финансирању и мониторингу активности промоције демократије има *Америчка агенција за међународни развој* (United States Agency for International Development – USAID). Агенција је основана 1961. од стране председника Џона Ф. Кенедија (John F. Kennedy) како би помогла напоре америчке владе у међународном развоју и хуманитарним делатностима широм света. Мисија ове владине организације је да промовише демократске вредности у иностранству и да се бори за изградњу слободног, мирољубивог и просперитетног света. Подржавајући америчку спољну политику, Америчка агенција за међународни развој помаже влади да утиче на развој у иностранству путем партнерстава и инвестиција које ће сачувати животе, смањити сиромаштво, ојачати демократско управљање и помоћи људима да избегну хуманитарне кризе и катастрофе. Кључне вредности ове организације су: страст за мисијом (рад у циљу одрживог развоја и глобалног напретка људског достојанства), изузетност (подршка влади САД-а у напорима за остварењем политичког, економског, друштвеног и еколошког благостања у свету), интегритет (деловање у складу са највишим етичким стандардима), поштовање (уважавање свих врста различитости и професионализам у раду), оснаживање (поштовање различитости уз јачање подршке

¹⁴⁴ *About Us*, <https://www.sis.gov.uk/about-us.html>, приступљено 03.09.2020.

¹⁴⁵ Младен Бајагић, оп. цит, стр. 147.

¹⁴⁶ William I. Robinson, *Promoting Polyarchy: Globalization, US intervention and hegemony*, Cambridge University Press, 1996, p. 86.

маргинализованим и дискриминисаним друштвеним групама) и континуирано учење (непрестано побољшање и евалуација активности).¹⁴⁷

Национална задужбина за демократију је приватна, непрофитна фондација посвећена развоју и јачању демократских институција широм света. Сваке године ова фондација пружа 1 600 грантова како би подржала пројекте невладиним организацијама у више од деведесет земаља. Због организационе форме приватне и невладине организације, Национална задужбина за демократију је спремна да делује у различитим окружењима и да брзо реагује у државама где је потребна политичка промена. Она пружа помоћ демократским институцијама у иностранству, политичким партијама, пословним и тржишним организацијама у промовисању људских права, независних медија и владавине права. Задужбина највећи део средстава за функционисање обезбеђује од Конгреса САД-а. У свој рад сразмерно и равноправно укључује припаднике Демократске и Републиканске странке.¹⁴⁸ Њену делатност можемо поделити у седам група: 1) помоћ демократама у затвореним друштвима, 2) консолидовање демократија, 3) примена мултисекторског приступа, 4) сарадња са другим демократским задужбинама, 5) окупљање партнерских организација у свету, 6) истраживање демократије и 7) изградња глобалног демократског покрета.¹⁴⁹

Национални демократски институт (National Democratic Institute - NDI) је партнерска организација Националне задужбине за демократију, основана 1983. године ради подршке демократским институцијама и праксама широм света. Ова непрофитна, непартијска и невладина организација блиска америчкој Демократској партији широм света има своје локалне partnere који раде на успостављању и јачању политичких и грађанских организација, омогућавању фер и пошпених избора, промовисању грађанске партиципације и принципа добре управе. Од свог оснивања је била присутна у 132 државе и развила је своју организациону структуру путем сарадње са политичким партијама, цивилним друштвом и грађанима.¹⁵⁰

Међународни републикански институт (International Republican Institute – IRI) је америчка невладина и непартијска организација посвећена међународном демократском развоју. Од свог оснивања 1983. године, била је присутна у више од 100 држава, а тренутно има

¹⁴⁷ *Mission, Vision and Values*, доступно преко: <https://www.usaid.gov/who-we-are/mission-vision-values>, приступљено 03.09.2020.

¹⁴⁸ *About the National Endowment for Democracy*, доступно преко: <https://www.ned.org/about/>, приступљено: 03.09.2020.

¹⁴⁹ *How we work*, доступно преко: <https://www.ned.org/about/how-we-work/>, приступљено 03.09.2020.

¹⁵⁰ *Our Mission*, доступно преко: <https://www.ndi.org/mission>, приступљено 03.09.2020.

представништва у 40 земаља. Промовишући демократију и слободу, ова организација блиска Републиканској партији повезује грађане са владама, врши едукацију политичких активиста и лидера и мотивише грађане да се укључе у политичке процесе. У складу са декларисаним вредностима и принципима, Међународни републикански институт је развио партнерске односе са бројним организацијама у свим регионима света.¹⁵¹

Заједничке циљеве дели и *Центар за међународно приватно предузетништво* (Centre for International Private Enterprise - CIPE), као једина институција у свету која заједно подржава демократију и јачање приватног сектора. Центар промовише схватање да су економске и политичке слободе нераскидиво повезане. Јак приватни сектор је неопходан за ефикасно функционисање сваке демократије и обрнуто.¹⁵² За рад са синдикатима и радницима је задужен *Амерички центар за међународну радничку солидарност* (American Center for International Labour Solidarity – The Solidarity Center) који је основан 1997. године. Ова организација остварује директно партнерство са радницима и синдикатима подржавајући њихову борбу за поштовање, адекватну зараду и боље услове рада. Центар је присутан у 60 земаља и сарађује са преко 900 синдиката и других организација цивилног друштва.¹⁵³

Вилијам И. Робинсон (William I. Robinson) у монографији *Промовисање полиархије: глобализација, интервенција САД и хегемонија* указује на *modus operandi* нових политичких интервенција САД посредством Националне задужбине за демократију. На почетку Стејт Департмент, Национална задужбина за демократију или нека друга квазинезависна организација финансирана од владе САД-а врши истраживања у таргетираној земљи. Често тимови из Националног демократског института и Међународног републиканског института, консултантских агенција, припадници „демократске мреже“ долазе у државу и врше истраживања на терену: интервјуи и састанци са локалним лидерима, демократским политичким партијама, цивилним друштвом и владиним званичницима. Након израде стратегије деловања, финансирају се пројекти цивилног друштва, политичких партија и независних медија у циљаној држави. Финансирању посредују Национална задужбина за демократију, Америчка агенција за међународни развој и Стејтдепартмент уз оперативну употребу дипломатско-конзуларне инфраструктуре која постоји у тој земљи. Организација и саветовање масовних

¹⁵¹ *Who We Are: the International Republican Institute*, доступно преко: <https://www.iri.org/who-we-are>, приступљено 03.09.2020.

¹⁵² *Who We Are*, доступно преко: <https://www.cipe.org/who-we-are/>, приступљено 03.09.2020.

¹⁵³ *The Solidarity Centre*, доступно преко: <https://www.solidaritycenter.org/>, приступљено 03.09.2020.

политичких партија и покрета је централна компонента програмске активности.¹⁵⁴ Већина програма је фокусирана према пенетрацији у медијски сектор, подршци женским и омладинским покретима и, у случају индустријски неразвијених земаља, према удружењима пољопривредних произвођача. Посебна пажња инструктора је посвећена омладинским покретима који су препознати као носиоци будућих политичких промена у земљи.¹⁵⁵

Подршка медијима је један од важних сегмената нових политичких интервенција. Путем средстава јавног информисања се утиче на перципирање и промену ставова грађана програмски усађујући жељену идеолошку компоненту у дискурс јавног мњења. У скоро свакој политичкој операцији САД-а медији су били једна од главних мета пенетрације. Сви ови процеси воде ка стварању широке мреже политичких, друштвених, културних, пословних и грађанских организација које ће бити зависне и одговорне директивама америчке политике или ће у најмању руку симпатисати транснационалну агенду Америке. Коначни циљ је да се створи полиархични модел дистрибуције моћи по узору на Сједињене Америчке Државе. Према речима бившег државног секретара САД-а, Џорџа Шульца (George Shultz), „пројекат демократија“ је подељен на пет међузависних и преклапајућих сфера активности:

- 1) тренинг лидера (*leadership training*) – укључује широк спектар активности кадровске селекције и тренинга будућих лидера у таргетираним државама путем семинара или стипендија за школовање у САД;
- 2) образовање (*education*) – имплементација демократских принципа и вредности САД-а у образовне системе других земаља;
- 3) јачање демократских институција (*strengthening the insitutions of democracy*) – ово је кључна сфера активности која укључује организовање, финансирање и саветовање политичких партија, синдиката, медија, пословних и грађанских организација;
- 4) преношење идеја и информација (*conveying ideas and information*) – стварање идеолошких простора и програма помоћи намењених интелектуалцима, издавање публикација и организација форума за пласирање транснационалне агенде

¹⁵⁴ Један од најозбиљнијих приручника за рад са опозиционим активистима је издат у јуну 2000. године од стране покрета „Отпор!“. Анализирајући приручник увиђамо да је он написан за практичне потребе организационог језгра у сврху јачања инфраструктуре покрета и рада са активистима. Нема сумње да је израда приручника била потпомогнута од стране искусних политиколога и професионалних стручњака за политички менаџмент. Погледати више у: *Приручник за рад са активистима, Отпор!, 2000*, доступно преко: <https://canvasopedia.org/wp-content/uploads/2017/12/OTPOR-prirucnik-za-rad-sa-aktivistima-.pdf>, приступљено 03.09.2020.

¹⁵⁵ William I. Robinson, оп. цит, pp. 101-103.

прилагођене контекстуалним условима у таргетираној држави, успостављање идеолошке хегемоније усмерене ка широким народним масама путем медија, образовних инсититуција и културних центара;

- 5) развој личних и институционалних веза (*development of personal and institutional ties*) – развој сарадње појединаца и организација у Америци са њиховим иностраним идеолошко-програмским партнерима у иностранству, транснационализација цивилног друштва.¹⁵⁶

Незаобилазан чинилац у глобалној промоцији демократских вредности и идеала отвореног друштва је *Фондација за отворено друштво* (Open Society Foundation – OSF). Оснивач ове организације је контроверзни милијардер Џорџ Сорос (George Soros). Чувена фондација покрива широк спектар друштвених и политичких делатности: демократска пракса, помоћ деци, образовање, економска једнакост и правда, једнакост и борба против дискриминације, здравство, високо образовање, људска права, информатичка и дигитална права, новинарство, реформа правосуђа и владавина права.¹⁵⁷ Рад Фондације и њена хуманистичка идеологија отвореног друштва су често у фокусу бројних критика са левих и десних позиција. Највећа дилема око његове делатности је везана за инструментализацију „идеологије и праксе отвореног друштва“ у циљу реализације интереса Соросовог бизниса и повезаних група. Несумњиво је да је Џорџ Сорос путем своје „филантропске“ активности утицао на низ промена које су задесиле Источну Европу. Међутим, транзициона друштва у којима је Фондација за отворено друштво деловала нису била спремна да у пракси спроведу реформе политичке, економске и друштвене сфере које промовише „идеологија отвореног друштва“ и тренутно се налазе у лошијем положају него што су биле пре интервенције поменуте фондације.¹⁵⁸

Центар за примењену ненасилну акцију и стратегије (Centre for Applied Nonviolent Action and Strategies – CANVAS) је настао из искустава покрета „Отпор!“. Позиционирана у Београду, ова организација руководи мрежом међународних инструктора и тренера који пружају подршку демократским покретима и активистима широм света у борби против недемократских и ауторитарних режима.¹⁵⁹ Ова непрофитна институција се највише

¹⁵⁶ *Ibid*, pp. 104-108.

¹⁵⁷ *Open Society Foundations*, доступно преко: <https://www.opensocietyfoundations.org/>, приступљено 03.09.2020.

¹⁵⁸ Александар Савановић, *Џорџ Сорос: „Отворено друштво“ као идеја, идеологија и политичка пракса*, Факултет политичких наука, Бања Лука, 2014, стр. 205-207.

¹⁵⁹ Приказ рада и деловања Центра за примењену ненасилну акцију и стратегију је пружен у књизи *Мустра за револуцију*, где се описују сусрети, искуства и начин рада са опозиционим активистима широм света. Погледати више у: Srdja Popovic, Matthew Miller, *Blueprint for Revolution: How to Use Rice Pudding, Lego Men,*

ослања на приватне изворе финансирања и своје услуге пружа без накнаде (бесплатни семинари и инструктаже, лако доступна литература о ненасилној акцији путем интернета). Срђа Поповић и Слободан Ђиновић (као оснивачи и бивши лидери „Отпора!“) су обучавали демократске активисте у више од педесет земаља: Иран, Зимбабве, Бурма, Венецуела, Украјина, Грузија, Палестина, Белорусија, Азербејџан, Тунис, Египат итд. Сарађују са бројним институцијама и образовним установама где су посвећени одржавању семинара и радионица о грађанској непослушности и ненасилном отпору.¹⁶⁰ Добитници су бројних награда и признања због свог посвећеног рада у циљу промене ауторитарних и недемократских режима.¹⁶¹

Институција Алберт Ајнштајн (Albert Einstein Institution) је основана од стране најугицајнијег теоретичара идеологије и праксе грађанске непослушности и ненасилног отпора, Џина Шарпа. Као што смо раније напоменули, ова невладина и непрофитна организација основана 1983. године је посвећена проучавању употребе метода ненасилне акције у конфликтним ситуацијама. Посвећена је промоцији демократије и слободе, али и смањењу политичког насиља применом ненасилних метода. Свој рад заснива на истраживачкој активности, организовању семинара и радионица за активисте и објављивању публикација намењених првенствено продемократски оријентисаним активистима у недемократским државама. Издања Институције Алберт Ајнштајн су била употребљена од стране активиста српског „Отпора!“, грузијског покрета „Кмара!“, украјинског покрета „Пора!“, киргизског „КелКел“ и многих других.¹⁶²

Приказали смо најугицајније невладине и владине организације које глобално промовишу вредности демократије, али и намећу (спољно)политичку агенду западних земаља. Не треба заборавити да су у свету присутне и бројне друге организације са сличним вредностима, политичком агендом и делатношћу (на пример, Британски савет, Фондација Конрад Аденауер, Фондација Ханс Зајдл, Фондација Едуардо Фрај, Фондација Фридрих Еберт и друге). И оне делују на сличан начин обучавајући припаднике политичких организација и цивилног друштва, вршећи кадровску селекцију потенцијалних сарадника и остварујући политички и економски утицај у многим државама. Треба имати у виду и да

and Other Nonviolent Techniques to Galvanize Communities, Overthrow Dictators, or Simply Change the World, A Spiegel & Grau, New York, 2015.

¹⁶⁰ За академске потребе су издали уџбеник о стратешкој примени ненасилне акције који се користи на појединим универзитетима. Садржај уџбеника погледати у: Srdja Popovic, Slobodan Djinovic, Andrej Milivojevic, Hardy Martuman, Ivan Marovic, *Canvas Core Curriculum: A Guide To Effective Nonviolent Struggle*, CANVAS, Belgrade, 2007, доступно преко: https://canvasopedia.org/wp-content/uploads/2015/08/CANVAS-Core-Curriculum_EN.pdf, приступљено 03.09.2020.

¹⁶¹ *About Us*, доступно преко: <https://canvasopedia.org/about-us/>, приступљено 03.09.2020.

¹⁶² *About Albert Einstein Institution*, доступно преко: <https://www.aeinstein.org/about/>, приступљено 03.09.2020.

дипломатско-конзуларна представништва пружају сличне услуге и реализују пројекте путем средстава јавне дипломатије и културних центара.

3.5. Студије случаја обојених револуција

Метода студије случаја је једна од оперативних метода које се користе за стицање научног сазнања о друштвеним, политичким и безбедносним процесима и појавама. Иако раније није била фаворизована у истраживањима друштвених наука, у последње време доживљава ширу афирмацију. Овом методом се истражују целине друштвене реалности које могу бити означене као целовите посебности у времену и простору уз ослањање на научно формулисан модел појаве. За ову методу се поред уобичајеног и исправног назива „метод студије случаја“ користе и називи: „метод случаја“ (case method), „студије случаја“ (case study) и „анализа случаја“ (case analysis).¹⁶³

Обојене револуције као „макрослучајеви“ (њихови сегменти и целине дуготрајних процеса) погодују примени квалитативне методологије из четири разлога: 1) то је целина друштвене реалности; 2) предмет истраживања је просторно и временски ограничен својим квалитативним и квантитативним одредбама, чиниоцима, садржајима, суштином и формом; 3) обојене револуције су производ разних друштвених, политичких и безбедносних околности и фактора и 4) случајеви обојених револуција садрже акциони елемент изражен кроз манифестацију карактеристика, догађања, односа, понашања и акције.¹⁶⁴

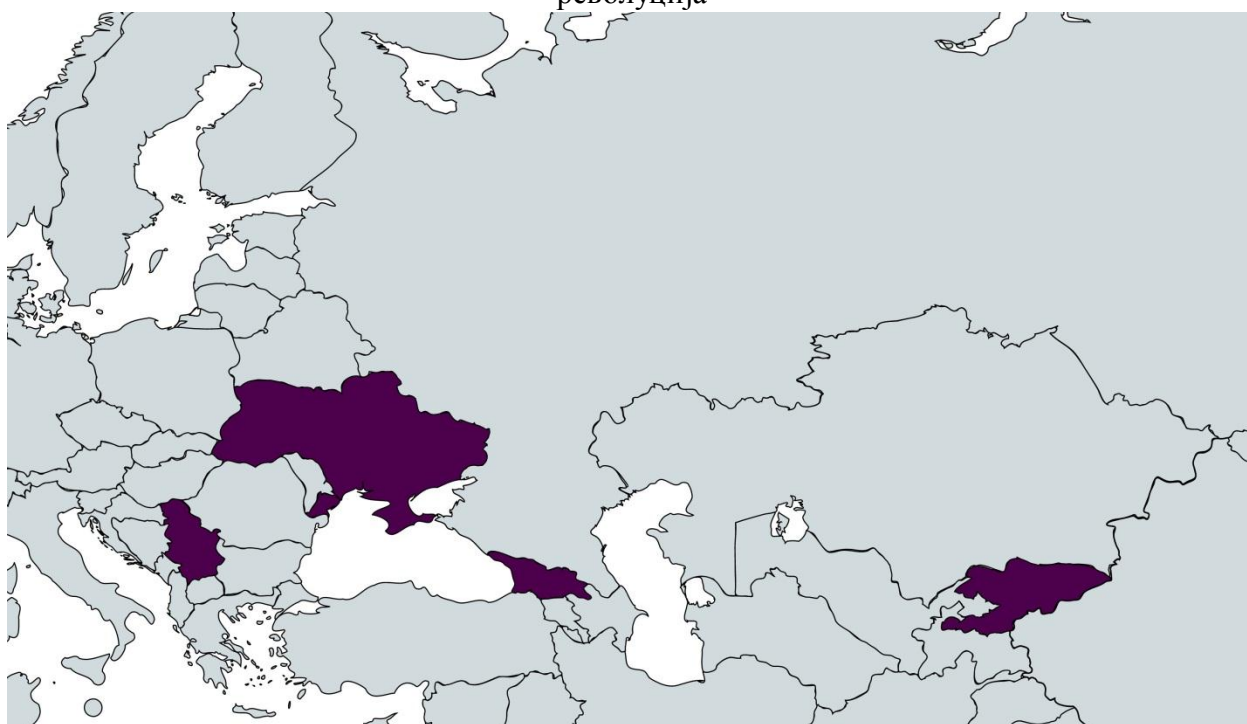
Нашим истраживањем ћемо обухватити догађаје и процесе у Србији 2000. године, Грузији 2003. године, Украјини 2004. и 2014. године и Киргизији 2005. године. Фокусирали смо се на ове случајеве зато што они представљају идеалтипске примере обојених револуција у којима се заиста може утврдити да је притисак на смену власти вршен на унутрашњем и спољашњем плану, да су употребљене методе грађанске непослушности и ненасилног отпора, да су опозиционе снаге била подржане из иностранства, присуство бројних невладиних организација, постојање омладинских организација као енергичне „ударне песнице“ која је утицала на исход догађаја и остале сличности. Ове случајеве је као кључне обрадио Александар Олегович Наумов у монографији *Мека моћ, обојене револуције и технологија промене политичких режима на почетку XXI века*. Сергеј Грињаев и сарадници су, међутим, у њиховом истраживању понудили и студије случаја

¹⁶³ Славомир Милосављевић, Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 548-549.

¹⁶⁴ *Ibid*, стр. 549-551.

догађаја у Узбекистану 2005. године, Белорусији 2006. године, Јерменији 2008. године, Молдавији 2009. године и у Киргизији 2010. године.¹⁶⁵ У нашем истраживању се због обима рада не можемо бавити детаљном хронолошком анализом, утврђивањем свих појединачних и групних актера, интереса и фактора. Фокусираћемо се на најважније догађаје у овим процесима, најутицајније актере и најдоминантније интересе, као и факторе који су у највећој мери утицали на извођење обојених револуција у државама које су означене на слици 1. Посматрајући приказан географски регион Евроазије на слици 1 и означене државе, закључујемо да су све обојене револуције извршаване у стратешки важним подручјима према англосаксонским геополитичким концепцијама.

Слика 1: Државе у којима је извршена смена власти уз помоћ методологије обојених револуција

Дешавања током „Арапског пролећа“ треба посматрати одвојено од процеса обојених револуција у посткомунистичким државама. Иако је на простору Блиског истока постојала сличност у појединим факторима, утицајима иностраног елемента и примењеној методологији промене режима, „Арапско пролеће“ је ипак одвојен процес. Такође, овим процесима су ојачале сепаратистичке и терористичке активности у појединим државама где се још увек не назире крај грађанског рата.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Сергей Н. Гриняев и др, оп. цит, стр. 3-5.

¹⁶⁶ Више о „Арапском пролећу“ погледати у: Марко Парезановић, *Политички преврат: савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013, стр. 479-485.

3.5.1. „Петооктобарска револуција“ у Србији 2000. године

Прва обојена револуција на свету се догодила у Србији 5. октобра 2000. године. У научној литератури се за ову револуцију користе називи „Петооктобарска револуција“ и „Булдожер (или багер) револуција“. Дезинтеграцију Социјалистичке Федеративне Републике Југославије је обележио крвави грађански рат на просторима Босне и Херцеговине и Хрватске, док су Словенија и Македонија своју независност стекле релативно мирно. На овим просторима је током сукоба била појачана активност Сједињених Америчких Држава и њених НАТО савезника (првенствено Велике Британије и Немачке) због геополитичког значаја овог простора – проруска оријентација политичке елите и српског становништва, важан геостратешки положај, као и поседовање природних и рудних богатстава. Савезна Република Југославија је била изложена многим спољнополитичким и економским притисцима због подршке српском становништву током сукоба на територији Хрватске и БиХ.¹⁶⁷

Економија Србије је била разорена утицајем санкција, незапослености, ниског бруто друштвеног производа и хиперинфлације. Беда и неимаштина су се прожимале кроз све поре српског друштва. Регионални односи су били веома заоштрени након четири године ратних сукоба. Српски народ је сатанизован у светским медијима и означен је као главни кривац за крвави распад Југославије. Сукоб са терористичким групацијама на Косову и Метохији је почео 1998. године. Заоштрени односи са великим силама и неуспех мировних преговора за решавање кризе на Косову и Метохији су довели до агресије земаља НАТО на СРЈ која је трајала од 24. марта до 10. јуна 1999. године. Мир је проглашен након потписивања Кумановског споразума чиме је предвиђено повлачење српских војних и полицијских снага са Косова и Метохије и успостављање међународне и војне контроле у покрајини. Током агресије Србија је претрпела значајне људске и материјалне губитке. Овакви догађаји и њихове последице су допринели акумулацији незадовољства грађана.¹⁶⁸

Први озбиљнији политички протест против Милошевићевог режима је био 9. марта 1991. године када су центар Београда преплавиле десетине хиљада студената и присталица опозиционог Српског покрета обнове Вука Драшковића. Овај догађај су обележили сукоби полицијских снага и опозиције, уз присуство војних снага у центру главног града.

¹⁶⁷ Александар О. Наумов, *«Мягкая сила», «цветные революции» и технологии смены политических режимов в начале XXI века*, Аргамак Медиа, Москва, 2016, стр. 65.

¹⁶⁸ Слободан Антонић, *Природа петооктобарског преврата, 'Милошевићево завештање' и демократска Србија*, у: Ивана Спасић, Милан Суботић (урс.), *Револуција и поредак: О динамици промена у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2001, стр. 37-38.

Други већи политички изазов се одиграо током 1996. и 1997. године. Опозициона коалиција „Заједно“ је учествовала на изборима у новембру 1996. Резултати савезних избора нису били задовољавајући за опозицију, али су локални избори показали да је опозиција однела победу у четрнаест највећих градова и општина. Власт је одбијала да прихвати резултате избора. Опозиција је успела да одбрани изборни резултат уличним протестима који су трајали 78 дана. Након овога успеха опозиције, режим почиње да примењује репресивне мере према политичким противницима.¹⁶⁹

Важан догађај за промену режима представља оснивање студентског покрета „Отпор!“ у октобру 1998. године. Покрет „Отпор!“ представља акциони друштвени покрет новог типа. Комбинацијом креативних форми и уношењем младалачке енергије у политички живот, „Отпор!“ је одиграо важну улогу у догађајима који су кулминирали сменом режима Слободана Милошевића 5. октобра 2000. године. Овај студентски покрет је био плод искуства студентских протеста и демонстрација које су се одиграле у ранијем периоду, али и као производ демократских тежњи грађана. Он је плански развијан, али је био инструментализован и финансијски подржан из иностранства.¹⁷⁰ Активисти су градили имиџ друштвеног покрета истичући одсуство хијерархије и дифузност организације. Међутим, од самог оснивања покрет је имао хијерархијско устројство и акционо језгро које је присуствовало састанцима са опозиционим лидерима и представницима страних влада и обавештајних служби. Током свог постојања „Отпор!“ је више пута мењао своју организациону структуру и форму: настао је као студентски покрет, остварио свој стратешки циљ као широки народни покрет, а завршио своју каријеру као политичка партија кријући те значајне промене непромењеним именом и симболом. Иако се покрет представљао као независан и издвојен од осталих политичких актера, „Отпор!“ је заправо своју судбину везао за остале политичке партије са којима је делио заједнички циљ – рушење Милошевићевог режима. Активисти су били под утицајем литературе Џина Шарпа о ненасилној акцији, али су заправо врло често користили агресивну реторику и симболику. Градећи имиџ свенародног политичког покрета укорененог у српској политичкој традицији, „Отпор!“ је ипак кокетирао са

¹⁶⁹ Ray Salvatore Jennings, *Serbia: Evaluating the Bulldozer Revolution*, in: Kathryn Stoner, Michael McFaul (eds.), *Transitions to Democracy: A Comparative Perspective*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 2013, pp. 94-95.

¹⁷⁰ Београд је деведесетих година био под будним оком америчких и британских обавештајаца. Стране владе су путем својих обавештајних служби финансијски и материјално помагале опозиционе странке, невладине организације и тзв. „независне медије“, вршиле инструктаже опозиционих активиста, правиле сарадничку мрежу из редова носилаца власти и припадника служби безбедности. О инструментализацији и подршци од стране америчке ЦИА и британске МИ6 покрету „Отпор!“, опозиционим партијама, медијима и сарадњи са припадницима српских служби безбедности прочитати више у: Тим Маршал, *Игра сенки: Петооктобарска смена власти у Србији*, Самиздат Б92, Београд, 2002.

културним елитизмом представљајући се као авангарда. Програмска материја покрета је била екстремно еклектична - позивање на просветитељство, спој декларативног „грађанизма“ и национализма, левичарска симболика и десничарска реторика... На крају, парадоксално, „Отпор!“ је симболички кокетирао са левичарским антиглобализмом, али је био свестан инструментализације од стране обавештајних структура у циљу глобалне доминације Сједињених Америчких Држава.¹⁷¹

Након промене Устава Савезне Републике Југославије (предлогом измене Устава је предвиђено да се председник СРЈ бира непосредно са могућношћу реизбора), Милошевић је одлучио да организује изборе за председника СРЈ и Савезну скупштину 24. септембра 2000. Демократска опозиција се организовала у коалицију политичких пратија под називом *Демократска опозиција Србије* (ДОС). Успех опозиције између осталог лежи и у пруженој финансијској, политичкој и логистичкој подршци из иностранства. Центар за слободне изборе и демократију (ЦЕСИД) је од стране иностраних фондација и влада добио средства да отвори 24 филијале широм Србије, запосли 169 представника организације у свим јединицама локалне самоуправе, али и да обучи 7.342 посматрача избора. Западни политичари су поручивали грађанима да уколико Милошевић оде са власти, могу да очекују укидање санкција, озбиљнију финансијску помоћ, програм обнове, усмерење ка европским интеграцијама и повратак Савезне Републике Југославије у међународне организације и финансијске институције.¹⁷²

Након затварања биралишта 24. септембра, директор ЦЕСИД-а изјављује да би председнички кандидат ДОС-а, Војислав Коштуница¹⁷³, могао да победи Милошевића у првом кругу председничких избора. Опозициона јавност је ово протумачила да је победа већ остварена са резултатом од 55% за Коштуницу и 34% за Милошевића. Савезна изборна комисија (СИК) је каснила са својим извештајем о резултатима спроведених избора. Након два дана СИК је објавио да ниједан кандидат није освојио апсолутну већину гласова, те да је потребан други круг председничких избора, али да лева коалиција странака има већину мандата у савезној скупштини. Овакво понашање врховног изборног тела је испровоцирало догађаје који су се одиграли 5. октобра и доминантно је утицало на

¹⁷¹ Слободан Наумовић, *„Отпор!“ као постмодерни Фауст: друштвени покрет новог типа, традиција просвећеног реформизма и „изборних револуција“ у Србији*, Филозофија и друштво 3/2006, Београд, 2006, стр. 149-151.

¹⁷² Слободан Антонић, *Милошевић: Још није готово*, Вукотић медиа, Београд, 2015, стр. 348.

¹⁷³ Војислав Коштуница је изабран за председничког кандидата уједињене опозиције зато што је према тадашњим проценама као умерени националиста и без компромитујућих чињеница из биографије имао веће шансе за победу од, на пример, препознатљивијег и енергичнијег Зорана Ђинђића. О околностима које су довеле до избора Коштунице за кандидата, погледати више у: Слободан Антонић, *Милошевић: Још није готово*, Вукотић медиа, Београд, 2015, стр. 340-341.

мобилизацију присталица опозиције. Међутим, теза о манипулацији изборном вољом грађана се тешко може доказати јер је изборни материјал спаљен (случајно или намерно) од стране учесника петооктобарских дешавања.¹⁷⁴

Кулминација ових процеса се одиграла 5. октобра када су присталице опозиције из свих крајева Србије заузеле јавне просторе и симболичке институције у Београду и преузеле власт – демонстранти су ушли у Народну скупштину, Радио телевизију Србије, полицијске станице, зграде државне администрације. Режим Слободана Милошевића је пао како због унутрашњих противречности и утицаја сложене безбедносно-политичке ситуације, тако и због иностраних утицаја (подршка антирежимским покретима и групама, невладиним организацијама, политичким партијама) без којих опозиција не би могла да оствари свој долазак на власт.¹⁷⁵

3.5.2. „Револуција ружа“ у Грузији 2003. године

Савремена Грузија се појавила на политичкој карти света 1991. године као резултат распада СССР-а. Током деведесетих година је искусила искуства грађанског рата и међунационалних конфликта који су погодовали настанку друштвене, економске и политичке кризе. На челу државе је био некадашњи комунистички функционер Едвард Шеварднадзе. Режим председника Грузије се одликовао комбинацијом елемената демократске бирократије, олигархије и посткомунистичког система кланова. Овакав политички систем није био у могућности да обезбеди основне друштвене потребе у овој постсовјетској држави. Стопа криминала је била у порасту (Грузија је била транзитна земља за многе илегалне радње и делатности), војска је била деморалисана и материјално угрожена, злоупотреба психоактивних супстанци је била широко распрострањена, корупција је разједала земљу, а животни стандард грађана је био екстремно низак. Државне структуре нису могле да врше своју основну функцију, а систем безбедности и правосуђе нису били у стању да одговоре повереним задацима.¹⁷⁶

У Грузији су тих година биле активне многе невладине организације које су радиле у корист опозиционих снага: Грузијски институт за слободу (Georgia Liberty Institute) финансиран од стране Стејтдепартамента САД, грузијска филијала Фондације за отворено друштво Џорџа Сороса, као и омладински покрет „Кмара!“ (на српском: „Доста!“) –

¹⁷⁴ Ibid, стр. 350-352.

¹⁷⁵ Christopher Lamont, *Contested Sovereignty: The International Politics of Regime Change in the Federal Republic of Yugoslavia*, in: David Lane, Stephen White (eds), *Rethinking the 'Coloured Revolutions'*, Routledge, New York, 2010, p. 82.

¹⁷⁶ Александр О. Наумов, оп. цит, стр. 90-91.

грузијска верзија покрета „Отпор!“. „Кмара!“ се појавила у априлу 2003. године и финансијски је била подржана од стране Фондације за отворено друштво и Института за слободу. Активисти омладинског покрета су прошли значајну врсту инструктаже и обуке за деловање у Београду од стране активиста „Отпора!“.¹⁷⁷ У Грузији је извођење обојене револуције планирано на веома сличан начин као и у Србији – повећана активност невладиних организација из иностранства, али и путем омладинског активизма у циљу рушења режима. Београдски активисти су својим колегама из Грузије преносили искуства у смени Милошевића и обучавали их методологији извођења обојених револуција путем примене метода грађанске непослушности и ненасилног отпора.

Најистакнутији опозициони политичар у Грузији је био Михаил Сакашвили, правник и некадашњи стипендиста владе САД на Колумбија универзитету и Универзитету Џорџ Вашингтон, адвокат у њујоршкој адвокатској канцеларији „Patterson, Belknap, Webb & Tyler“ која је касније пружала правну заштиту припадницима покрета „Кмара!“. До 2000. године је био представник Грузије у Парламентарној скупштини Савета Европе, а 2001. даје оставку на све државне функције због корупције Шеварднадзеовог режима и оснива политичку организацију „Национални покрет“.¹⁷⁸ Сакашвилијев развојни пут нам указује да је током живота и рада у Сједињеним Америчким Државама, али и Европи, улагао значајне напоре у стицању контаката који су му сигурно били од помоћи у процесу доласка на власт.

Парламентарни избори су одржани 2. новембра 2003. године. Након њиховог одржавања уследила је серија протеста који су кулминирали 22. новембра – на улицама је било више од сто хиљада присталица опозиције. Демонстранти су ушли у парламент са симболом револуције – ружама. Снаге безбедности нису реаговале у циљу одвраћања демонстраната у намери да заузму зграду парламента. Шеварднадзе је дао оставку следећег дана. Обојена револуција је извршена уз помоћ невладиних организација, медија, али и спољнополитичког притиска на режим Шеварднадзеа.¹⁷⁹

3.5.3. „Наранцаста револуција“ у Украјини 2004. године

Украјина је након распада СССР-а била захваћена тешком друштвено-економском ситуацијом: економија је пропадала, монетарни систем се суочавао са хиперинфлацијом,

¹⁷⁷ Сергей Н. Гриняев и др., *Иррегулярные конфликты: «цветные революции» - Анализ и оценка форм, приемов и способов ведения операций по смене режимов в суверенных государствах*, Центр стратегических оценок и прогнозов, Москва, 2015, стр. 78-80.

¹⁷⁸ *Ibid.*

¹⁷⁹ Francoise J. Companjen, *The Revolution of Roses in Tbilisi*, in: Donnacha O Beachain, Abel Polese (eds.), *The Colour Revolutions in the Former Soviet Republics*, Routledge, New York, 2010, p. 15.

олигарси су имали значајан утицај на друштвене, политичке и економске токове у земљи. Важан фактор представља подељена етничка структура становништва изражена у постојању изразитих проруских ставова на истоку Украјине и оштрих противника Русије који наглашавају посебност националног идентитета Украјинаца. Међутим, економско стање у земљи је кренуло набоље од 1999. године. Тадашњи председник Украјине Леонид Кучма је одржавао добре односе са Руском Федерацијом уз декларисану тежњу ка евроинтеграцијама, а председник владе од 2002. до 2004. је био Виктор Јанукович – који ће бити проруски оријентисан кандидат на председничким изборима 2004. године.¹⁸⁰

„Наранџастој револуцији“ су претходили догађаји из 2001. године, када почињу протести против тадашњег председника Леонида Кучме због корупције и убиства истраживачког новинара Георгија Гонгадзе. Током 2000. украјинска опозиција дошла је у посед аудио материјала на коме се може наслутити умешаност председника у убиство новинара. Као лидер опозиције се профилише Виктор Јушченко – први гувернер централне банке независне Украјине и премијер од 1999. до 2001. године. Након одласка из владе оснива политичку организацију „Наша Украјина“ и наступа са опозиционим ставовима и са политичком платформом борбе против корупције и обуздавања олигарха.¹⁸¹

Почетком двехиљадитих у Украјини су били присутне многе невладине организације путем којих је пружана аналитичка, логистичка и финансијска подршка опозиционим снагама. На јесен 2004. године се оснива украјинска омладинска организација „Пора!“ (на српском: „Време је!“). Активисти ове организације су због „борбе за демократију“ подржали опозиционог кандидата Виктора Јушченка током јесењих протестних дешавања 2004. године. Центар Размуков, украјински think tank повезан са страним амбасадама и невладиним организацијама (Freedom House, Фондација Конрад Аденауер, Фондација Фридрих Еберт и друге), је пружао аналитичку подршку украјинској опозицији. Покрет „Пора!“ је примењивао истоветну стратегију и тактику вршења притисака на власт и организовања протеста као и српски „Отпор!“. Припадници украјинског покрета су били задужени за планирање протеста, анимацију маса и одржавање реда на Тргу Мајдан у Кијеву. Ова револуција је понела назив по званично усвојеној наранџастој боји која је била симбол Јушченкове кампање. Опозициони активисти су се распознавали по ношењу

¹⁸⁰ Александр О. Наумов, оп. цит, стр. 122.

¹⁸¹ *Orange Revolution: Study Guide*, York Zimmerman Inc, 2010, доступно преко: <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2016/02/Orange-Revolution-Study-Guide-2.pdf>, приступљено 03.09.2020.

наранцасте траке којом су желели да истакну своју приврженост опозиционом кандидату.¹⁸²

Први круг председничких избора је одржан 31. октобра. Виктор Јанукович – проруски кандидат и Виктор Јушченко – прозападни кандидат, су били главни ривали у изборној трци за коју је морао бити организован други круг, јер ниједан кандидат није освојио апсолутну већину гласова. Други круг председничких избора је одржан 21. новембра, да би већ следећег дана били организовани масовни протести са применом грађанске непослушности и ненасилног отпора због проглашења победе од стране промосковског кандидата Јануковича. Политичка криза је била евидентна: победу Јануковича је признала Москва, врше се преговори власти и опозиције уз медијацију Европске уније, Русије и Пољске, опозиција захтева реформу устава и изборног процеса. Након измена устава и изборног права, на поновљеном другом кругу односи победу Виктор Јушченко.¹⁸³

„Наранцаста револуција“ у Украјини није оправдала очекивања. Иако су на власт доведени прозападни политичари, створен је потенцијал за раст проруских снага који су у овим процесима видели насилну имплементацију иностраних вредности. Јушченкова реторика је била преоптимистична – он није имао ни средства ни воље да испуни обећано и спроведе одрживе друштвене реформе. Шаблон за демократизацију и стварање друштва налик онима на Западу није успео у политичкој култури која је испресецана поделама и која се једним делом ослања на московску алтернативну идеологију.¹⁸⁴

3.5.4. „Револуција лала“ у Киргизији 2005. године

Од догађаја у Украјини је прошло свега неколико месеци, али су се превратнички процеси преселили на другу посткомунистичку територију – Киргизију. Постсовјетском Киргизијом је од 1990. године владао председник Аскар Аскаев. Друштвени и политички живот ове земље је обележила конфронтација „северног“ и „јужног“ клана који се осликавао на развој земље и стање инфраструктуре – северни део Киргизије је био развијенији од јужног. Киргишке полуге моћи су држали припадници „северног“ клана из којег је потицао председник Аскаев. Поред лоше макроекономске ситуације, у овој држави је (као и у већини постсовјетских) забележен значајан пораст стопе криминалитета. Незадовољство становништва је било узроковано како лошом друштвено-

¹⁸² Сергей Н. Гриняев и др, оп. цит, стр. 145-146.

¹⁸³ *Orange Revolution: Study Guide*, York Zimmerman Inc, 2010, доступно преко: <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2016/02/Orange-Revolution-Study-Guide-2.pdf>, приступљено 03.09.2020.

¹⁸⁴ David Lane, *The Orange Revolution: 'People's Revolution' or Revolutionary Coup?*, British Journal of Politics and International Relations, 2008/10, p. 546.

економском ситуацијом, тако и незадовољством због клановских подела друштва. Већина младе популације није видела перспективу у Киргизији под влашћу Аскаева.¹⁸⁵

На почетку другог миленијума у Киргизији су деловале бројне невладине организације које су биле подржане средствима из САД: Национални демократски институт, Међународни републикански институт, Freedom House и друге које су се највише бавиле политичким обукама и радом са младима. Најважнију улогу у припреми револуционарних фактора у Киргизији је имала Америчка агенција за међународни развој. Главне активности невладиних организација су биле усмерене ка раду са политичким и грађанским активистима, независним медијима и надгледању избора. Александар Наумов наводи да је USAID у Киргизији званично потрошио 68 милиона америчких долара на „промоцију демократије“.¹⁸⁶

По угледу на српски „Отпор!“ у Киргизији је основан је омладински покрет „КелКел“ (у слободном преводу са киргишког поновно рађање или ренесанса). Активности ове омладинске политичке организације нису биле усмерене само ка Бишкеку, него су својом организационом мрежом покривали целокупну територију државе. Најрадикалнији активисти су се одвојили и основали покрет „Бирге!“ (срп. „Заједно!“) који је својим активностима подржавао опозициони „Народни покрет Киргизије“. Литература наводи да је Бајаман Екринбаев главни финансијер протестних дешавања и марша осамнаест хиљада људи из Оша на Бишкек када је свргнут режим Асканбаева и када су демонстранти заузели зграде државне администрације.¹⁸⁷

За 27. фебруар и 13. март 2005. године су били заказани избори за нови састав Жогорку Кенеша – парламента Киргизије. За 75 посланичких места се такмичило око 400 кандидата. Провладине снаге су освојиле надмоћну већину од деведесет процената посланичких места. Овакви резултати су покренули серију протеста и демонстрација у Бишкеку захтевајући оставку Аскаева. Демонстранти су започели акцију окупирања зграда државне администрације широм земље. Напета безбедносно-политичка ситуација је разрешена оставком коју је Аскаев потписао у Москви 4. априла. Киргизија је након „Револуције лала“ променила курс своје спољне политике ка Сједињеним Америчким Државама омогућивши логистичку помоћ америчким снагама за дејства у Авганистану.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Александар О. Наумов, оп. цит, стр. 157, 162.

¹⁸⁶ *Ibid*, стр. 164.

¹⁸⁷ Сергей Н. Гриняев и др., оп. цит, стр. 90-91.

¹⁸⁸ *Ibid*, стр. 106.

3.5.5. „Евромајдан“ у Украјини 2014. године

Након деценије од „Наранцасте револуције“ Украјину су захватили нови сложени политичко-безбедносни процеси који ће кулминирати „Евромајданом“ или „Револуцијом достојанства“ 2014. године. Украјинска влада је одустала од потписивања споразума о ближој сарадњи Украјине и Европске уније 21. новембра 2013. године. Након тог догађаја почиње серија масовних демонстрација у Кијеву. Грађани су у овом спољнополитичком чину украјинског руководства видели наставак друштвено-економске агоније у којој се држава налазила већ дуго времена. Становници Украјине су под дејством спољне медијске пропаганде стекли мишљење да ће самим чином приступања Европској унији сви друштвени и политички проблеми бити аутоматски решени и да ће се животни стандард грађана преко ноћи повећати. Крај новембра 2014. године у Украјини је обележен масовним антивладиним демонстрацијама у већим градовима и организовању митинга на централним кијевским трговима где је тражена оставка владе и председника, као и наставак спољнополитичких активности у циљу зближавања са Европском унијом.¹⁸⁹

Пар сати након одустанка од споразума почели су студентски протести на Тргу Мајдан у Кијеву. Јавна окупљања су била организована од стране студената, чланова опозиционих партија, али и националистичких покрета. 24. новембра је организован „Европски марш за Украјину“ са учесницима из целе државе који је додао енергетски потенцијал и појачао динамику протестних дешавања. Од 1. децембра почињу окршаји демонстраната и снага безбедности. Прекомерна употреба силе према студентима од стране полицијских снага је појачала ситуациону динамику дешавања на кијевским улицама и трговима уз осуђујућу реакцију међународне јавности. Демонстранти нису хтели да одустану од захтева за сменом председника Јануковича и владе и наставком проевропске спољнополитичке оријентације.¹⁹⁰

Украјински парламент 16. јануара 2014. године усваја тзв. „Диктаторски закон“ којим су се забрањивала јавна окупљања и демонстрације. Доношење овог закона је појачало притисак демонстраната на власт. Присталице опозиције широм Украјине су покушале да заузму зграде државне администрације и локалних власти. Међународно посредовани преговори о разрешењу конфликта нису дали резултат. Током сукоба снага безбедности и демонстраната је настрадало 113 опозиционих активиста. Активисти на улицама су одбили договор власти и опозиције. Демонстранти су заузели председничку канцеларију

¹⁸⁹ Александр О. Наумов, оп. цит, стр. 234.

¹⁹⁰ Yuriy Shveda, Joung Ho Park, *Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan*, Journal of Eurasian Studies 7 (2016), p. 87.

21. фебруара, када је Јанукович напустио земљу. Разматрајући захтеве грађана, украјински парламент је разрешио Виктора Јануковича председничке функције, чиме је завршена „Револуција достојанства“.¹⁹¹

Од политички најактивнијих организација током „Евромајдана“ можемо издвојити следеће: партија УДАР (Украјинска демократска алијанса за реформе) на чијем челу је био познати украјински кик-боксер Виталиј Кличко, Партија свеукрајинског уједињења Јулије Тимошенко, Слобода (политичка партија повезана са америчким Националним фондом за демократију, Међународним републиканским институтом и некадашњим сенатором Џоном Мекејном (John McCain)). Значајну улогу у Украјини током превратничких дешавања је имала екстремно националистичка организација „Десни сектор“. Ова организација блиска неофашизму и величању украјинског колаборационисте из Другог светског рата, Степана Бандере, је одиграла главну улогу у координисању и акцијама заузимања зграда државне администрације на западу Украјине.¹⁹²

¹⁹¹ *Ibid*, p. 88.

¹⁹² Сергей Н. Гриняев и др., оп. цит, стр. 174-176.

4. ПРЕВЕНЦИЈА И ЗАШТИТА УСТАВНОГ ПОРЕТКА

Заштита од наметања спољнополитичке агенде најмоћнијих земаља је захтеван процес за сваку државу која држи до свог националног интереса у ери глобализације. Буџети многих обавештајних агенција, владиних и невладиних организација премашују издвајања за безбедност многих земаља света. Структура међународног поретка у XXI веку још увек не погодује спољнополитичким маневрима малих земаља: Сједињене Америчке Државе су и даље најјача војна, политичка и економска сила, а изазивачи оличени у Народној Републици Кини и Руској Федерацији немају толику снажну идеолошку моћ привлачења држава као што је то чинио Запад промовишући демократију и слободу.

Сублимирајући претходне налазе нашег истраживања можемо донети оцену да политичка превенција смене режима применом методологије обојених револуција подразумева низ конкретних политичких и безбедносних мера којима се омогућава стабилност политичког система и одсуство друштвених и безбедносних криза. Елите у држави треба да створе друштвено-политичке услове који неће погодовати стварању оштрих антагонизама у друштву. Неопходно је остварити консензус свих репрезентативних друштвених група у погледу базичних политичких оријентација заједнице како би се омогућавањем изражавања и остваривања захтева заинтересованих страна (колико је могуће узимајући у обзир укупне капацитете државе) избегле непотребне конфликтне ситуације и социјалне поларизације. Извршна власт треба да буде организована у складу са принципима који доводе до оптималног нивоа ефикасности, чиме се смањују трошкови доношења и спровођења одлука. Политичке одлуке треба усмеравати принципима правичности како се не би каналисало политичко незадовољство усмерено ка антисистемским решењима која су увек потенцијални извор политичке и безбедносне кризе.

У времену доминације неолибералног капитализма треба посебно водити рачуна о социјалној политици као компензатору кризног потенцијала друштвених разлика. Нестабилан економски систем обогаћен негативним макроекономским показатељима је плодно тло за деструктивне политичке и безбедносне појаве које могу погубно утицати на политичку стабилност и сувереност државе. Ефикасно правосуђе и владавина права су важни чиниоци превенције коруптивних делатности које могу бити лако пласиране у савременим медијима зарад делегитимизације власти. Посебну опасност носе друштвени и политички покрети који применом ненасилних метода и грађанском непослушношћу врше притисак, ометају нормално функционисање политичког система и утичу на делегитимизацију носилаца власти.

У стратешки важним геополитичким просторима државе су често на мети субверзивног деловања из иностранства, чиме се жели утицати на правце развоја и спољнополитичких оријентација држава: дестабилишући економске, безбедносне и политичке потенцијале једног друштва, негативно утичући на стабилност политичког система и стварајући кризни потенцијал. Препрека свим овим негативним утицајима је респектабилан и поуздан систем националне безбедности који се може носити са свим изазовима, ризицима и претњама по безбедност државе. Поред ефикасног политичког и безбедносног система, важан аспект превенције представља изграђена идеолошко-патриотска свест становништва и политичке елите, као и схватање значаја националне суверености, самосталности и политичке стабилности.

Превенција и супротстављање деструктивним последицама употребе политичког насиља, а последично и нелегалним сменама режима, се може, према Жељском, извршити на два начина: 1) деловањем безбедносне компоненте политичког система и 2) деловањем државних институција у погледу сузбијања узрока ових негативних појава.¹⁹³ Имајући у виду хибридни карактер обојених револуција, у погледу превенције је неопходно укључити све актере друштва (укључујући и невладин сектор, приватни сектор и цивилно друштво). Путем имплементације „сложеног безбедносног приступа“ у систем националне безбедности се поред традиционалних носилаца сигурности укључују и витални потенцијали друштва чиме се доприноси јачању одбрамбених и безбедносних капацитета једне државе.¹⁹⁴

4.1. Обавештајна превенција

За националну безбедност сваке државе је неопходно постојање ефикасних обавештајних служби које ће на време открити постојање изазова, ризика и претњи које утичу на нормално функционисање политичког система. Узимајући у обзир комплексност обојених револуција као модалитета нелегалне смене режима, облике политичког насиља који су присутни у реализацији преврата, али и деловање иностраног елемента, правовремено откривање намера и актера од стране обавештајних служби је неизоставна мера превенције. Примена обавештајних метода је најефективнија током прве три фазе извођења обојених револуција: припреме, распоређивања снага и дестабилизације. Обавештајна превенција је мање делотворна током фазе разрешења конфликта.

¹⁹³ Реља Б. Жељски, *Политичко насиље на Северном Кавказу од 1994. до 2009. године – докторска дисертација*, Факултет политичких наука, Београд, 2015, стр. 274.

¹⁹⁴ Давор М. Милошевић, *Перцепција савремених оружаних сукоба као индикатора хибридног концепта рата, модели превенције и супротстављања хибридним претњама*, Војно дело, 5/2018, стр. 288-289.

Обавештајни сектор тада може помоћи полицијским и војним структурама у спречавању заузимања виталних политичких институција и смиривању демонстрација, уколико војно-полицијске снаге имају капацитет да разреше насталу безбедносну кризу на тактичком нивоу и ако су и даље лојалне режиму.

За добијање неопходних сазнања о политичким процесима усмереним ка стварању кризног потенцијала у друштву се могу употребити следеће методе прикупљања обавештајних информација: 1) Human Intelligence – HUMINT: прикупљање обавештајних података из људских извора; 2) агентурни метод или класична шпијунажа; 3) иследни метод; 4) Open Source Intelligence – OSINT: прикупљање обавештајних података из отворених извора, анализа садржаја; 5) Communications Intelligence Interception – COMINT: пресретање система веза и 6) метод сарадње.¹⁹⁵

Прикупљање обавештајних информација из људских извора је једна од најважнијих обавештајних активности у циљу превенције обојених револуција. Извори информација треба да буду особе које су блиске акционом језгру превратничке групе како би се што непосредније сазнало о свим важним активностима, актерима и намерама које прате овај процес. HUMINT метод обухвата и употребу агентурног метода. Примени овог метода претходи врбовање као процес којим се успоставља агентурни однос између обавештајне службе и одређеног лица које може бити извор тајних обавештајних информација.¹⁹⁶ Најквалитетније информације могу пружити лица из високог руководства политичких покрета која имају сазнања о свим важним стратешким и тактичким намерама, али и лица која поседују личне компетенције које су неопходне за ефикасан обавештајни рад. Иследни метод се користи за прикупљање обавештајних информација из људских извора који су пребези, страни агенти, емигранти, путници и ратни заробљеници. Ислеђивање подразумева испитивање безбедносно интересантних лица применом специјално осмишљених техника и процедура.¹⁹⁷ Имајући у виду улогу иностраног елемента, обавештајних служби из иностранства и невладиних организација корисне изворе информација представљају особље дипломатско-конзуларних представништва у земљи и суседству, оперативци страних обавештајних служби у земљи са којима је успостављен

¹⁹⁵ Младен Бајагић, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010, стр. 118.

¹⁹⁶ *Ibid*, стр. 130, 154.

¹⁹⁷ Роман Ронин, *Своя разведка*, Харвест, Минск, 1997, стр. 66.

сараднички однос, запослени у страним компанијама и припадници невладиних организација.¹⁹⁸

Прикупљање обавештајних података из отворених извора се врши посредством масовних медија, комерцијалних информација и слика, званичних извештаја и докумената, научне и стручне литературе, претрагом Интернета и сличних извора. Овако прикупљени подаци постају обавештајни када се примени метода анализе садржаја и дође до закључака који се могу употребити у дефинисане обавештајне сврхе.¹⁹⁹ У нашем случају су то јавни наступи политичара, политичке брошуре, памфлети, изјаве за медије, најаве јавних скупова, програмска документа, приручници за рад са активистима, доступни записници са састанака политичких организација и слична документација. У садашње време примена OSINT методе је олакшана због свеопште присутности интернета, компјутерских програма и друштвених мрежа. Једна секунда је довољна да интернет претраживач одради посао за који је некада био потребан вишедневни рад аналитичког одељења обавештајне службе. На друштвеним мрежама се често унапред најављују политички догађаји са најављеним учесницима и могућим бројем присутних лица током дешавања. Анализом профила корисника на друштвеним мрежама се, такође, може доћи до сазнања о његовим навикама, укусима, ставовима, склоностима, местима кретања и интересовањима за шта је пре експанзије друштвених мрежа и интернета био потребан озбиљан оперативни и аналитички рад.

Пресретање система веза је део SIGNIT-а (Signals Intelligence – прикупљање обавештајних података применом техничких средстава да би се пресекао, пратио и декодирао садржај преношен путем разних средстава везе). COMINT метод прикупљања обавештења подразумева пресретање и пресецање телекомуникационих система, праћење праваца везе, анализу саобраћаја и криптоанализу.²⁰⁰ Употреба овог метода поред немерљивог обавештајног значаја (на пример, сазнавање намера актера, утврђивање контаката, процена масовности и присутности лица путем сигнала са предајника мобилне телефоније итд.) има и психолошки ефекат на појединце који су предмет обавештајне обраде: суздржавање од комуникације и њено отежавање, ирационално ширење параноје од

¹⁹⁸ Један од најбољих приказа примене агентурног метода у обавештајном раду је дао француски писац руског порекла Владимир Волков у свом роману *Монтажа*. Аутор детаљно и сликовито описује пример употребе политичке агентуре КГБ-а са легендом десничарски идеолошки профилисаног издавача у Француској за време Хладног рата. Прочитати више у: Владимир Волков, *Монтажа*, Укронија, Београд, 2007.

¹⁹⁹ Младен Бајагић, оп. цит, стр. 158.

²⁰⁰ *Ibid*, стр. 137.

„прислушкивања“, покушај проналажења и трошење ресурса за сигурније средство и начин комуникације.

Сарадња обавештајних служби подразумева разноврсне облике институционализоване сарадње између обавештајних служби у различитим државама. Метод сарадње се реализује путем билатералних или мултилатералних уговора држава или обавештајних служби.²⁰¹ Партнерски однос обавештајних служби две земље је често праћен и спољнополитичким партнерством влада њихових држава. Путем сарадње се уступају оперативни и аналитички подаци који могу помоћи у превенцији претњи и ризика по националну безбедност партнерске државе.

4.2. Безбедносна заштита

Репресивним мерама се може утицати на исход обојених револуција у прве четири фазе. Могуће је применити широк спектар репресивних мера: утицај на морал, ограничавање доступних ресурса, онемогућавање јавних активности, лишавање слободе лица повезаних са опозиционим покретима, стварање демотивишуће атмосфере за опозиционо укључивање у политику. Гушење активности опозиционих актера подразумева примену низа правних мера којима се ограничавају или отежавају политичке активности и подижу организациони и оперативни трошкови политичког организовања.²⁰² Наравно, репресивне мере не смеју да се користе у сврху гушења политичког плурализма и демократије. Ове мере треба да се примењују уз поштовање правне регулативе и међународних стандарда само према оним субјектима за које је поуздано утврђено да својим деловањем угрожавају националну безбедност. Безбедносна заштита подразумева примену војних, полицијских и контраобавештајних мера које се спроводе у циљу онемогућавања извршења нелегалне смене власти од стране превратничких група. Ефикасна примена мера и поступака безбедносне заштите уставног поретка подразумева координисано деловање војних и полицијских снага са обавештајно-безбедносном компонентом система националне безбедности.

Симболи власти државе представљају приоритет безбедносне заштите уставног поретка од нелегалне смене режима. Применом посебних мера се штите објекти извршне и законодавне власти, војна и полицијска инфраструктура, организационе јединице и централе служби безбедности, државни медији, симболички јавни простори. У току реализације и покушаја разрешења конфликта, превратничке структуре настоје да заузму

²⁰¹ *Ibid*, стр. 149.

²⁰² Срђа Поповић, Андреј Миливојевић, Слободан Ђиновић, оп. цит, стр. 130-131.

наведене институције, онемогуће комуникацију и дођу у посед поверљиве докуменатације. Војне, полицијске и обавештајно-безбедносне структуре морају бити подвргнуте посебним мерама безбедносне заштите јер су неопходни чинилац у заштити уставног поретка и националне безбедности. Недовољно лојалне снаге безбедности представљају велику опасност за сваки политички систем, посебно у кризним ситуацијама. Неадекватном реакцијом војних и полицијских снага уз неефикасан обавештајни и контраобавештајни рад се омогућава олакшано испуњавање основног циља превратничких актера.²⁰³

Безбедносна заштита одређених личности подразумева примену заштитних мера према политички значајним личностима и лицима која руководе стратешки важним институцијама за нормално функционисање државе: председник државе, председник владе, министри одбране и унутрашњих послова, високе функционере обавештајних служби, председавајући парламента, директори државних и јавних предузећа од изузетног значаја итд.²⁰⁴ Примени мера безбедносне заштите претходи поступак безбедносне процене ургености одређених личности који подразумева: 1) анализу података, 2) предвиђање, 3) формирање варијанти, 4) оцену неприхватљивости варијанти, 5) анализу неприхватљивих варијанти и 6) подношење предлога варијанти. Мере безбедносне заштите одређених лица могу обухватати: 1) мере контраобавештајне заштите, 2) превентивно-безбедносне мере, 3) мере превентивно-техничке заштите, 4) мере физичке заштите, 5) превентивно-медицинске мере.²⁰⁵ Посебну пажњу је потребно посветити откривању и спречавању корумпирања и поткупљивања носилаца власти, као и њиховог застрашивања и уцењивања.²⁰⁶

Критична инфраструктура захтева посебну врсту заштите у превенцији обојених револуција и њихове реализације. Ова тактичка делатност је посебно важна у фазама дестабилизације и разрешења конфликта. Акционом применом метода грађанске непослушности и ненасилног отпора носиоци превратничке активности желе онемогућити нормално функционисање виталних инфраструктурних објеката како би се изазвала кризна ситуација. Веома важно је спровести заштиту саобраћајне инфраструктуре (друмски, железнички, водени и ваздушни саобраћај и телекомуникације). У фази дестабилизације, штета нанета онемогућавањем нормалног функционисања саобраћаја

²⁰³ Марко Парезановић, оп. цит, стр. 370-376.

²⁰⁴ *Ibid*, стр. 377.

²⁰⁵ Славиша Крстић, Дане Субошић, *Анализа мере безбедносне заштите одређених личности*, Војно дело, 6/2018, стр. 121, 127.

²⁰⁶ Марко Парезановић, оп. цит, стр. 409-413.

може да изазове како економску штету, тако и повећање друштвених тензија и политичког притиска на структуре власти. Током процеса разрешења конфликта саобраћајнице су кључне за евентуално осујећење намере реализације обојене револуције. Блокирањем кључних саобраћајница и чворишта се онемогућава приступ кључним објектима и спречава се њихово заузимање.²⁰⁷

Контраобавештајне мере се спроводе у циљу неутрализације свих врста деловања страних обавештајних служби. Дефанзивни аспект контраобавештајне делатности подразумева откривање и пресецање продора страних обавештајних служби, израду докумената о страном обавештајном присуству и активностима, безбедносну проверу политичких кадрова, реализацију сложених безбедносних операција и уношење иновација у примени специјалних поступака и контраобавештајних мера. Офанзивни аспект подразумева пенетрацију у непријатељске структуре, квантитативно и квалитативно увећање сазнања о намерама противника, лишавање слободе припадника страних обавештајних служби, њихових сарадника и агената, пласирање дезинформација и, коначно, неутрализација противника. Контраобавештајна делатност се врши применом специјалних мера, односно посебних доказних радњи (надзор комуникација, опсервација, аудио и видео документовање и сл).²⁰⁸

У циљу превенције извршења нелегалне смене власти применом методологије обојених револуција, могу се применити следеће контраобавештајне мере: 1) откривање индикатора и благовремено онемогућавање непријатељске делатности; 2) процена, предлагање, прописивање и примена мера контраобавештајне заштите; 3) мере противприслушне заштите; 4) вршење безбедносних провера и 5) вршење контраобавештајне заштите лица, имовине и делатности од значаја за националну безбедност.²⁰⁹

²⁰⁷ *Ibid*, стр. 379-404.

²⁰⁸ Младен Бајагић, оп. цит, стр. 48.

²⁰⁹ Дејан Ж. Николић, Митар Ковач, Влада М. Митић, *Безбедносна заштита објеката од посебног значаја за одбрану*, Војно дело, 7/2018, стр. 186.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Обојене револуције су значајно утицале на токове светске политике у последњих двадесет година. Промовисане као „дешавања народа“ и израз тежњи ка демократији и слободи, оне су у ствари представљале средство за остваривање спољнополитичких тежњи најмоћнијих држава света. Стављајући њихов ненасилни и демократски карактер у први план, често се замагљује њихова основна намена – инсталирање кооперативних политичких елита у геополитички значајним државама. Земље у којима су изведене нелегалне смене власти су биле укључене у једну врсту друштвено-политичког експериментисања чији резултати ће бити употребљени у каснијој спољнополитичкој пракси. Довољно је само пратити новости из међународне политике и уочити да се методологија обојених револуција примењује и данас.

Грађани ношени демократским и слободарским идеалима, који су заиста цивилизацијска тековина модерног света, нису били свесни сопствене инструментализације. Износећи револуционарне процесе, незадовољне масе су довеле унапред одређене елите које су након доласка на власт испуњавале политичку агенду оних структура које су их подржале у превратничким намерама. Очекујући много од смене режима који нису по свим стандардима имали пуноћу либералне демократије, грађани нису добили ништа више од политичке револуције. Пуноћа социјалне револуције изменом неправедних друштвених односа није испуњена. Многе друштвене и политичке неправде истрајавају и након доласка жељно ишчекиване демократије.

Обојене револуције су показале да су савремени међународни односи обележени јавним и тајним намерама и процесима. Нетранспарентне намере су биле покривене јавно израженим захтевима за добробит грађана којима недостаје више слободе и демократије. Дестабилизација економије, политичког и система националне безбедности су оставиле трага у свим земљама које су се сусреле са овим феноменом. Употреба субверзивних дејстава у циљу дестабилизације држава је оставила далекосежне последице на све сегменте друштва. Увучене у ковитлац глобализације, нације са мањим степеном суверености све мање могу самостално да одлучују о правцима сопственог развоја и остварења националног интереса.

XXI век је век хибридних сукоба. У борби за реализацију интереса, увећање и одржање капацитета моћи, велике силе ће и даље користити конфликтне потенцијале одређених географских простора које желе потчинити својим интересима. Неминовно је да ће

„невојни сегмент“ хибридног рата све више добијати на значају са развојем технолошких достигнућа. Методологија обојених револуција ће се са мањим контекстуалним изменама и даље примењивати у циљу инсталације кооперативних политичких елита и ширења економских, политичких и културних утицаја.

Као што мета хибридног деловања може бити сваки елемент друштвеног система, тако и одговор на ове претње треба да буде садржан у реакцији свих делова друштва. У очувању државне самосталности и суверености се морају укључити политичке елите које су свесне међународне, политичке и безбедносне ситуације и које пружају адекватне одговоре и решења на најзначајније друштвене и политичке проблеме. Потенцијали читавог друштва треба да осигурају политичку независност и да својом свешћу о значају самосталног избора стратешких оријентација утичу на смањивање могућности субверзивног деловања.

Највећи део терета заштите државе и националних интереса од хибридних претњи је на системима националне безбедности. Овај специјализовани сегмент друштва мора најпре да препозна и стратешки одговори на изазове који се налазе пред савременом државом XXI века. Ефикасан и стабилан систем националне безбедности са компетентним припадницима је незамењиво средство одвраћања од сваког облика угрожавања безбедности. Посебну пажњу увећању укупних одбрамбених потенцијала и превенцији обојених револуција морају посветити државе које заузимају геостратешки важне положаје. Предузете превентивне и безбедносне мере не смеју бити употребљене за гушење партијског плурализма, ометање политичког живота и учвршћивање тренутне владајуће елите. Злоупотреба ових мера може само додатно погоршати ситуацију у земљи и да доведе до стварања још већег кризног потенцијала који се може усмеравати у негативним правцима по националну безбедност.

Мултиполарни свет у настајању ће бити арена борбе за превласт великих сила у одређеним регионима. Спољнополитичку акробатику је неопходно извести мудро избалансираном политиком коју прати свест о тренутним и будућим трендовима у међународним односима. Борба за позицију хегемона у светлу јачања утицаја његових изазивача ће несумњиво бити праћена новим мање или више успешним покушајима реализације обојених револуција.

ЛИТЕРАТУРА

- 1) Александар Савановић, *Џорџ Сорос: „Отворено друштво“ као идеја, идеологија и политичка пракса*, Факултет политичких наука, Бања Лука, 2014;
- 2) Александр О. Наумов, *«Мягкая сила», «цветные революции» и технологии смены политических режимов в начале XXI века*, Аргатак Медиа, Москва, 2016;
- 3) Amichai Magen, Michael A. McFaul, *Introduction: American and European Strategies to Promote Democracy – Shared Values, Common Challenges, Divergent Tools?*, in: Amichai Magen, Thomas Risse, Michael A. McFaul (eds.), *Promoting Democracy and the Rule of Law American and European Strategies*, Palgrave MacMillan, 2009, pp. 1-33;
- 4) Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010;
- 5) Britt L. Snider, *The Agency and the Hill: CIA's Relationship with Congress, 1946–2004*, The Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, Washington, доступно преко:
https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/agency-and-the-hill/The%20Agency%20and%20the%20Hill_Book_1May2008.pdf, приступљено 07.09.2020;
- 6) Vladislav B. Sotirović, *A Nature of the US and the American Foreign Policy*, *Vojno delo*, 5/2019, pp. 54-62;
- 7) Владимир Волков, *Монтажа*, Укронија, Београд, 2007;
- 8) Владимир Павићевић, *Грађанска непослушност у савременој политичкој теорији*, Годишњак III, Факултет политичких наука, Београд, 2009, стр. 79-95;
- 9) Vladimir Lenin, *What is to be Done?*, 1902, доступно преко:
<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/download/what-itd.pdf>, приступљено 31.08.2020;
- 10) Gene Sharp, *From Dictatorship To Democracy – A Conceptual Framework for Liberation*, The Albert Einstein Institution, East Boston, 2010;
- 11) Gene Sharp, *Gandhi Wields the Weapon of Moral Power – Three Case Histories*, доступно преко:
<https://www.gandhiheritageportal.org/other-books/gandhi-wields-the-weapon-of-moral-power#page/30/mode/2up>, приступљено 31.08.2020;
- 12) Gene Sharp, *National Security Through Civilian-Based Defense*, Association for Transarmament Studies, Omaha, 1985;
- 13) David Lane, *The Orange Revolution: 'People's Revolution' or Revolutionary Coup?*, *British Journal of Politics and International Relations*, 2008/10, pp. 525-549;

- 14) David Shimer, *Rigged: America, Russia, And One Hundred Years of Covert Electoral Interference*, Alfred A. Knopf, New York, 2020, EPUB edition;
- 15) David Shimer, *When the CIA Interferes in Foreign Elections - A Modern-Day History of American Covert Action*, доступно преко: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-06-21/cia-interferes-foreign-elections>, приступљено 27.08.2020;
- 16) Давор М. Милошевић, *Перцепција савремених оружаних сукоба као индикатора хибридног концепта рата, модели превенције и супротстављања хибридним претњама*, Војно дело, 5/2018, стр. 272-293;
- 17) Давор М. Милошевић, *Појмовно одређење феномена хибридног ратовања*, Војно дело, 3/2018, стр. 300-316;
- 18) Дејан Ж. Николић, Митар Ковач, Влада М. Митић, *Безбедносна заштита објеката од посебног значаја за одбрану*, Војно дело, 7/2018, стр. 176-188;
- 19) Dr. Gene Sharp 1928-2018, доступно преко: <https://www.aeinstein.org/dr-gene-sharp/>, приступљено 30.08.2020;
- 20) Драган М. Филиповић, *Анатомија глобалистичког смрада – Ангажовање невладиних организација на разбијању политичког, војног и безбедносног система Србије и Југославије*, Metaphysica, Београд, 2011;
- 21) Драган Р. Симић, *Светска политика: међудржавни и међународни поредак, светска политика, глобални односи*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2009;
- 22) Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989;
- 23) Драган Симеуновић, *Теорија политике – ридер – I део*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002;
- 24) Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009;
- 25) Драган Симеуновић, *Тероризам: општи део*, Правни факултет, Београд, 2009;
- 26) Душан Пророковић, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник, Геополитика, Београд, 2012;
- 27) Ентони Гиденс, *Социологија*, Економски факултет, Београд, 2007;
- 28) Erica Chenoweth, *Questions, Answers, and Some Cautionary Updates Regarding the 3.5% Rule*, Carr Center for Human Rights Policy, Harvard Kennedy School, 2020, доступно преко: https://carrcenter.hks.harvard.edu/files/cchr/files/CCDP_005.pdf, приступљено: 03.09.2020;
- 29) Зоран Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Правна књига, Београд, 2019;

- 30) Зорана Николић Максимовић, *Концепција правде као непристрасности Дона Ролса*, Култура полиса, год. XIII (2016), бр. 30, стр. 287-310;
- 31) Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004;
- 32) Joseph S. Nye, *The Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011;
- 33) Кривични законик Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019);
- 34) Кришан Кумар, *Грађанско друштво*, у Адам Купер, Џесика Купер (ур.), *Енциклопедија друштвених наука - том I*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 439-441;
- 35) Љубомир Тадић, *Наука о политици*, Рад, Београд, 1989;
- 36) Мајкл Волцер, *Праведни и неправедни ратови: морални аргумент са историјским примерима*, Службени гласник, Београд, 2010;
- 37) Марко М. Крстић, *Специфичности политичког криминалитета и тероризма као његовог појавног облика*, Култура полиса, год. XII (2015), бр. 26, стр. 285-299;
- 38) Марко Парезановић, *Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе*, Војно дело, јесен/2011, стр. 100-116;
- 39) Марко Парезановић, *Политички преврат: савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013;
- 40) Марко Парезановић, Реља Жељски, *Улога пропагандних активности у политичким превратима*, Српска политичка мисао, 3/2019, стр. 409-426;
- 41) Марко Парезановић, *Улога обавештајних служби у политичком преврату*, Култура полиса, год. IX (2012), Посебно издање 1, стр. 381-400;
- 42) Милан Ђ. Миљковић, *Посебност информационих операција у раду савремених обавештајних служби – докторска дисертација*, Факултет безбедности, Београд, 2016;
- 43) Милинко Врачар, Јованка Шарановић, *Трансформација рата на размеђу 20. и 21. века*, Српска политичка мисао 2/2018, стр. 135-153;
- 44) Милош Р. Миленковић, *Насилна промена режима као садржај хибридног рата*, Војно дело 6/2017, стр. 316-329;
- 45) Михајло Ђурић, *Историја политичке филозофије*, Албатрос плус, Београд, 2010;
- 46) Миша Ђурковић, *Илузија Европске уније*, Catena Mudni, Институт за европске студије, Београд, 2015;
- 47) Миша Ђурковић, *Тамни коридори моћи: путеви савремене политичке теорије*, Укронија, Београд, 2013;

- 48) Младен Бајагић, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010;
- 49) Младен Бајагић, *Шпијунажа у XXI веку: савремени обавештајно-безбедносни системи*, Book & Marso, Београд, 2008;
- 50) Олег Глазунов, *Государственный переворот - Стратегия и технология*, Олма пресс, Москва, 2006;
- 51) Олег Г. Карпович, Андрей В. Манойло, *Цветные революции: теория и практика демонстрации современных политических режимов*, Юнити - Дана, 2015;
- 52) *Orange Revolution: Study Guide*, York Zimmerman Inc, 2010, доступно преко: <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2016/02/Orange-Revolution-Study-Guide-2.pdf>, приступљено 03.09.2020;
- 53) *Приручник за рад са активистима*, Отпор!, 2000, доступно преко: <https://canvasopedia.org/wp-content/uploads/2017/12/OTPOR-prirucnik-za-rad-sa-aktivistima-.pdf>, приступљено 03.09.2020;
- 54) Релџа Б. Жељски, *Политичко насиље на Северном Кавказу од 1994. до 2009. године – докторска дисертација*, Факултет политичких наука, Београд, 2015;
- 55) Роман Ронин, *Своя разведка*, Харвест, Минск, 1997;
- 56) Ronald M. McCarUry, Christopher Kruegler, *Toward Research and Theory Building in the Study of Nonviolent Action*, Monograph Series Number 7, The Albert Einstein Institution, 1993;
- 57) Саша В. Мијалковић, *Национална безбедност – друго измењено и допуњено издање*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011;
- 58) Сергей Н. Гриняев и др., *Иррегулярные конфликты: «цветные революции» - Анализ и оценка форм, приемов и способов ведения операций по смене режимов в суверенных государствах*, Центр стратегических оценок и прогнозов, Москва, 2015;
- 59) Славица С. Динић, Милош В. Јончић, Емил М. Турковић, *Кривичноправна заштита уставног уређења и безбедности као основа друштвене и привредне егзистенције Републике Србије*, Војно дело 5/2018, стр. 38-52;
- 60) Славиша Крстић, Дане Субошић, *Анализа мере безбедносне заштите одређених личности*, Војно дело, 6/2018, стр. 119-132;
- 61) Славомир Милосављевић, Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, Београд, 2008;
- 62) Слободан Анђелковић, Мартин Матијашевић, *Тајне акције као облик примене силе у међународним односима са посебним освртом на Сједињене Америчке Државе*, Култура полиса, год. XV (2018), бр. 35, стр. 165-176;

- 63) Слободан Антонић, *Милошевић: Још није готово*, Вукотић медиа, Београд, 2015;
- 64) Слободан Антонић, *Природа петооктобарског преврата, 'Милошевићево завештање' и демократска Србија*", у: Ивана Спасић, Милан Суботић (урс.), *Р/еволуција и поредак: О динамици промена у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2001, стр. 33-40;
- 65) Слободан Наумовић, „Отпор!“ као постмодерни Фауст: друштвени покрет новог типа, традиција просвећеног реформизма и „изборних револуција“ у Србији, *Филозофија и друштво* 3/2006, Београд, 2006, стр. 147-194;
- 66) Срђа Поповић, Андреј Миливојевић, Слободан Ђиновић, *Ненасилна борба у 50 тачака: стратешки приступ свакодневnoj тактици*, Самиздат Б92, Београд, 2007;
- 67) Srdja Popovic, Matthew Miller, *Blueprint for Revolution: How to Use Rice Pudding, Lego Men, and Other Nonviolent Techniques to Galvanize Communities, Overthrow Dictators, or Simply Change the World*, A Spiegel & Grau, New York, 2015;
- 68) Srdja Popovic, Slobodan DjinoVIC, Andrej Milivojevic, Hardy Marryman, Ivan Marovic, *Canvas Core Curriculum: A Guide To Effective Nonviolent Struggle*, CANVAS, Belgrade, 2007, доступно преко: https://canvasopedia.org/wp-content/uploads/2015/08/CANVAS-Core-Curriculum_EN.pdf, приступљено 03.09.2020.;
- 69) Тим Маршал, *Игра сенки: Петооктобарска смена власти у Србији*, Самиздат Б92, Београд, 2002;
- 70) Тодор Мирковић, *Стратегије и ратне доктрине суперсила и блокова*, Војноиздавачки завод, Београд, 2003;
- 71) *U.S. Role in the World: Background and Issues for Congress*, Congressional Research Service, доступно преко: <https://fas.org/sgp/crs/row/R44891.pdf>, приступљено 27.08.2020;
- 72) Устав Републике Србије („Службени гласник РС“ бр. 98/2006);
- 73) Филип Шмитер, *Демократизација*, у: Адам Купер, Џесика Купер (ур.), *Енциклопедија друштвених наука - том I*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 121-125;
- 74) Francoise J. Companjen, *The Revolution of Roses in Tbilisi*, in: Donnacha O' Beachain, Abel Polese (eds.), *The Colour Revolutions in the Former Soviet Republics*, Routledge, New York, 2010, pp. 13-19;
- 75) Henry David Thoreau, *Essay on Civil Disobedience*, доступно преко: <https://users.manchester.edu/Facstaff/SSNaragon/Online/texts/201/Thoreau,%20CivilDisobedience.pdf>, приступљено: 30.08.2020;
- 76) Cristopher Lamont, *Contested Sovereignty: The International Politics of Regime Change in the Federal Republic of Yugoslavia*, in: David Lane, Stephen White (eds.), *Rethinking the 'Coloured Revolutions'*, Routledge, New York, 2010, pp. 181-198;

- 77) Чарлс В. Кегли Јр., Јуџин Р. Виткоф, *Светска политика: тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија МСП СЦГ, Београд, 2006;
- 78) Џон Ролс, *Теорија правде*, Службени лист, Центар за издавачку делатност, Београд – Подгорица, 1998;
- 79) Џорџ Рицер, *Савремена социолошка теорија и њени класични корени*, Службени гласник, Београд, 2009;
- 80) William I. Robinson, *Promoting Polyarchy: Globalization, US intervention and hegemony*, Cambridge University Press, 1996;
- 81) Yuriy Shveda, Joung Ho Park, *Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan*, Journal of Eurasian Studies 7 (2016), pp. 85-91.

ИЗВОРИ СА ИНТЕРНЕТА

- 1) Albert Einstein Institution - www.aeinstein.org;
- 2) American Center for International Labour Solidarity – www.solidaritycenter.org;
- 3) British Council – www.britishcouncil.org;
- 4) Central Intelligence Agency - www.cia.gov;
- 5) Centre for Applied Nonviolent Action and Strategies – www.canvasopedia.org;
- 6) Centre for International Private Enterprise – www.cipe.org;
- 7) Eduardo Frei Foundation - www.cda.nl/eduardo-frei-foundation;
- 8) Friedrich Ebert Stiftung – www.fes.de;
- 9) Hanns Seidel Stiftung – www.hss.de;
- 10) International Republican Institute – www.iri.org;
- 11) Konrad Adenauer Stiftung – www.kas.de;
- 12) National Democratic Institute – www.ndi.org;
- 13) National Endowment for Democracy - www.ned.org;
- 14) Open Society Foundations - www.opensocietyfoundations.org;
- 15) Secret Intelligence Service - www.sis.gov.uk;
- 16) United States Agency for International Development - www.usaid.gov;
- 17) World Bank Database - data.worldbank.org.